

ALFRED NOBEL UNIVERSITY JOURNAL

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

Заснований у жовтні 2020 р.

Виходить 2 рази на рік

LAW

3MIST

**ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА.
ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНИХ І ПРАВОВИХ УЧЕнь**

Куненко І.С.

Щодо методологічної парадигми розуміння поняття юстиції

DOI: 10.32342/2709-6408-2023-2-7-1 6

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО. МУНІЦИПАЛЬНЕ ПРАВО

Баймуратов М.О., Ожерельев В.П.

«Великий Баріонний Насос Землі» як природний прообраз «дерева життя» і об'єкт екологічного права, що є інтегрованим з природним довкіллям людини

DOI: 10.32342/2709-6408-2023-2-7-2 12

Програмні цілі – висвітлення результатів новітніх досліджень і досягнень юридичної науки за всіма напрямками суспільного та економічного розвитку України і світової спільноти.

Для наукових працівників, професорсько-викладацького складу ЗВО, фахівців-правознавців, студентів, широкого кола науковців, юристів та працівників різних напрямів юридичної діяльності. Матеріали публікуються змішаними мовами.

Свідчення про державну реєстрацію КВ № 24594-14534Р від 29.10.2020 р.

Журнал затверджено у Переліку наукових фахових видань за категорією «Б» (наказ Міністерства освіти і науки від 10.10.2022р. № 894). Журнал зареєстровано у міжнародних наукометричних базах Crossref DOI, Index Copernicus, індексується в Google Scholar та інформаційно-аналітичній системі Національної бібліотеки України імені Вернадського.

Редакція не обов'язково поділяє точку зору автора і не відповідає за фактичні або статистичні помилки, яких він припустився.

Журнал затверджено до друку і до поширення через мережу Інтернет за рекомендацією вченої ради Університету імені Альфреда Нобеля (протокол від 12 грудня 2023 р. № 9).

Журнал внесено до Державного Реєстру суб'єктів у сфері медіа (Рішення № 887 Протоколу № 21 Засідання Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення від 14 вересня 2023 р.).

Ідентифікатор медіа: R30-01317.

2 (7) 2023

Батанов О.В

Концепція принципів муніципального права

DOI: 10.32342/2709-6408-2023-2-7-3 33

Бочарова Н.В.

Праволюдний зміст цифрової трансформації Європейського Союзу

DOI: 10.32342/2709-6408-2023-2-7-4 41

Батанова Н.М.

Конституційно-правова відповідальність політичних партій в умовах викликів сьогодення

DOI: 10.32342/2709-6408-2023-2-7-5 50

Олашин М.М.

Адвокатура як форма реалізації державних гарантій права на правову допомогу в Україні

DOI: 10.32342/2709-6408-2023-2-7-6 61

АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС. ФІНАНСОВЕ ПРАВО. ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО

Анохін В.О.

Основні напрямки правової роботи в органах державної влади: на прикладі
податкового органу

DOI: 10.32342/2709-6408-2023-2-7-7 70

КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА. СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА. ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

Ніколайчук Т.В., Біла А.В.

Вплив на письмо незвичного стану особи, обумовленого психічними розладами

DOI: 10.32342/2709-6408-2023-2-7-8 77

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

Палєєва Ю.С., Тодорошко Т.А.

Цифрова дипломатія – стратегічний напрям публічної дипломатії

DOI: 10.32342/2709-6408-2023-2-7-9 84

НАШІ АВТОРИ 90

OUR AUTHORS 91

CONTENTS

THEORY AND HISTORY OF STATE AND LAW. HISTORY OF POLITICAL AND LEGAL DOCTRINES

Kunenko I.

Regarding the methodological paradigm of understanding the concept of justice

DOI: 10.32342/2709-6408-2023-2-7-1 6

CONSTITUTIONAL LAW. MUNICIPAL LAW

Baymuratov M., Ozhereliev V.

The "Large Baryon Pump of the Earth" as a natural image of the "tree of life" and an object of environmental law, which is integrated with the natural environment of man

DOI: 10.32342/2709-6408-2023-2-7-2 12

Batanov O.

The conception of the principles of municipal law

DOI: 10.32342/2709-6408-2023-2-7-3 33

Bocharova N.

Human rights content of the digital transformation of the European Union

DOI: 10.32342/2709-6408-2023-2-7-4 41

Batanova N.

Constitutional and legal responsibility of political parties in the context of today's challenges

DOI: 10.32342/2709-6408-2023-2-7-5 50

Olashyn M.

Advocacy as a form of implementation of state legal guarantees on legal aid in Ukraine

DOI: 10.32342/2709-6408-2023-2-7-6 61

ADMINISTRATIVE LAW AND PROCESS. FINANCE LAW. INFORMATION LAW

Anokhin V.

Main directions of legal work in public authorities: the example of the tax authority

DOI: 10.32342/2709-6408-2023-2-7-7 70

CRIMINAL PROCESS AND CRIMINAL SCIENCE. JURIDICAL EXPERTISE. OPERATIONAL EXPLORATION ACTIVITY

Nikolaychuk T., Bila A.

Influence on writing of unusual condition of person caused by mental disorders

DOI: 10.32342/2709-6408-2023-2-7-8 77

INTERNATIONAL LAW

Palieieva Yu., Todoroshko T.

Digital diplomacy is a strategic direction of public diplomacy

DOI: 10.32342/2709-6408-2023-2-7-9 84

OUR AUTHORS..... 90

Усі права застережені. Повний або частковий передрук і переклади дозволено лише за згодою автора і редакції.
При передрукуванні посилання на **«Вісник Університету імені Альфреда Нобеля»**.
Серія «Право» обов'язкове.

Редактор В.М. Шкабаро

Підписано до друку 27.12.2023. Формат 70х 108/16. Ум. друк. арк. 7,88.
Тираж 300 пр. Зам. №

Адреса редакції та видавця:
49000, м. Дніпро,
вул. Січеславська Набережна, 18.
Університет імені Альфреда Нобеля
тел./факс (056) 720-71-54.
e-mail: rio@duan.edu.ua

Віддруковано у ТОВ «Роял Принт».
49052, м. Дніпро, вул. В. Ларіонова, 145.
Тел. (056) 794-61-05, 04
Свідоцтво ДК № 4765 від 04.09.2014 р.

РЕДАКЦІЙНА РАДА

Голова редакційної ради

С.Б. ХОЛОД, доктор економічних наук, професор
(Університет імені Альфреда Нобеля, м. Дніпро).

Заступник голови редакційної ради

А.О. ЗАДОЯ, доктор економічних наук, професор
(Університет імені Альфреда Нобеля, м. Дніпро).

Члени редакційної ради

С.Б. ВАКАРЧУК, доктор фізико-математичних наук,
професор (Університет імені Альфреда Нобеля, м. Дніпро).
В.А. ПАВЛОВА, доктор економічних наук, професор
(Університет імені Альфреда Нобеля, м. Дніпро).
А.А. СТЕПАНОВА, доктор філологічних наук, професор
(Університет імені Альфреда Нобеля, м. Дніпро).

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Головний редактор серії

Н.В. БОЧАРОВА, доктор юридичних наук, доцент
(Університет імені Альфреда Нобеля, м. Дніпро).

Відповідальний секретар

В.М. ШКАБАРО, кандидат юридичних наук, доцент
(Університет імені Альфреда Нобеля, м. Дніпро).

Члени редакційної колегії

М.О. БАЙМУРАТОВ, доктор юридичних наук,
професор (м. Одеса).
Є.А. БУЛАТ, доктор юридичних наук, старший науковий
співробітник (м. Дніпро).
О.В. ГУЛАК, доктор юридичних наук, доцент (м. Київ).
Н.О. ДАВИДОВА, доктор юридичних наук, професор (м. Київ).
Б.Я. КОФМАН, доктор юридичних наук, старший дослідник
(Університет імені Альфреда Нобеля, м. Дніпро).
В.П. ПЕТКОВ, доктор юридичних наук, професор
(м. Кропивницький).
С.В. ПЕТКОВ, доктор юридичних наук, професор (м. Київ).
Т.С. ПОДРОЖНА, доктор юридичних наук,
професор (м. Львів).
В.В. ПРОЩАЄВ, доктор юридичних наук, доцент
(м. Київ).
О.В. САЧКО, доктор юридичних наук, доцент (м. Дніпро).
О.П. СВИТЛИЧНИЙ, доктор юридичних наук, професор
(м. Київ).
В.А. ШАТИЛО, доктор юридичних наук, професор (м. Київ).
Н.М. БАТАНОВА, кандидат юридичних наук (м. Київ).
Л.О. ГОЛОВКО, кандидат юридичних наук, доцент (м. Київ).
О.А. ГРАБИЛЬНИКОВА, кандидат юридичних наук (м. Дніпро).
А.А. ЄЗЕРОВ, кандидат юридичних наук, доцент (м. Київ).
О.А. УЛЮТИНА, кандидат юридичних наук, доцент (м. Київ).

Міжнародна редакційна рада

ІРЖІ ЗІЧА, доктор філософії з права
(Чеська Республіка).
МАЦЕЙ БОРСКИ, доктор наук з права, професор
(Польща).

EDITORIAL COUNCIL

Head of Editorial Council

SERGIY KHOLOD, Doctor of Economics, Full Professor
(Alfred Nobel University, Dnipro).

Deputy Head of Editorial Council

ANATOLI ZADOIA, Doctor of Economics, Full Professor
(Alfred Nobel University, Dnipro).

Members of Editorial Council

SERGIY VAKARCHUK, Doctor of Physical and Mathematical
Sciences, Full Professor (Alfred Nobel University, Dnipro).
VALENTYNA PAVLOVA, Doctor of Economics, Full Professor
(Alfred Nobel University, Dnipro).
ANNA STEPANOVA, Doctor of Philology, Full Professor
(Alfred Nobel University, Dnipro).

EDITORIAL BOARD

Chief Editor

NATALIA BOCHAROVA, Doctor of Law, Associate Professor
(Alfred Nobel University, Dnipro).

Executive Assistant

VERONIKA SHKABARO, PhD in Law, Associate Professor
(Alfred Nobel University, Dnipro).

Editorial Board Members

MYKHAYLO BAYMURATOV, Doctor of Law, Full Professor
(Odessa).
IEVGENIIA BULAT, Doctor of Law, Senior Researcher
(Dnipro).
OLENA GULAC, Doctor of Law, Associate Professor (Kyiv).
NATALIYA DAVYDOVA, Doctor of Law, Full Professor (Kyiv).
BORIS KOFMAN, Doctor of Law, Senior Researcher
(Alfred Nobel University, Dnipro).
VALERII PIETKOV, Doctor of Law, Full Professor
(Kropyvnytskyi).
SERGEY PETKOV, Doctor of Law, Full Professor (Kyiv).
TETYANA PODOROZHNA, Doctor of Law, Full Professor
(Lviv).
VOLODYMYR PROSHAYEV, Doctor of Law, Associate Professor
(Kyiv).
OLEKSANDR SACHKO, Doctor of Law, Associate Professor (Dnipro).
OLEXANDER SVITLYCHNYI, Doctor of Law, Full Professor
(Kyiv).
VOLODYMYR SHATILO, Doctor of Law, Full Professor (Kyiv).
NATALIYA BATANOVA, PhD in Law (Kyiv).
LIUDMYLA GOLOVKO, PhD in Law, Associate Professor (Kyiv).
OLENA HRABYLNKOVA, PhD in Law (Dnipro).
ALBERT YEZEROV, PhD in Law, Associate Professor (Kyiv).
OLENA ULIUTINA, PhD in Law, Associate Professor (Kyiv).

International editorial board

JIRI ZICHA, PhD in Law
(Czech Republic).
MACIEJ BORSKI, Doctor of Law, Full Professor
(Poland).

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА. ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНИХ І ПРАВОВИХ УЧЕНЬ

УДК 340.11:351.87

DOI: 10.32342/2709-6408-2023-2-7-1

І.С. КУНЕНКО,

кандидат юридичних наук, доцент

ORCID 0000-0003-1919-9198

ЩОДО МЕТОДОЛОГІЧНОЇ ПАРАДИГМИ РОЗУМІННЯ ПОНЯТТЯ ЮСТИЦІЇ

Автор статті, проаналізувавши визначення поняття «юстиція» в літературі, констатує про неоднозначність його трактування. На його думку, це вказує на відсутність єдиної методології у пізнанні феномена юстиції та у виробленні її поняття. Через це пропонується обрати або якийсь із існуючих уже підходів, або визначити самостійну методологічну парадигму, що допоможе визначити загальне поняття юстиції. Останній варіант вирішення проблеми, вважається більш доцільним, враховуючи те, що більшість авторів або не розглядають питання про визначення загального поняття юстиції, а обмежуються пошуками споріднених чи близьких щодо нього за значенням понять «справедливість», «правосуддя», «юрисдикція» тощо; або уникають взагалі визначення даного поняття.

У статті зазначається, що в пропонованих деякими авторами визначеннях юстиції або взагалі не виділяється спільної родової ознаки, що було б свідченням певної єдності їх уявлень про загальне поняття юстиції як такої, або вказані ними ознаки юстиції не належать до родових ознак саме для юстиції. Крім того, ототожнюючи такі поняття як «юстиція», «правосуддя», «юрисдикція», автори залишають поза увагою питання: що є спільним для усіх цих понять, що об'єднує їх в один ряд? Натомість, при аналізі співвідношення вказаних понять, як правило, намагаються провести лише відмінність між ними без встановлення того, які ознаки є для них тим спільним, що призводить до їх ототожнення або змішування.

Отже, неоднозначне трактування термінів «правосуддя», «юстиція» та «юрисдикція», їх змішування в літературі потребує більш чіткого розуміння позначених ними понять з точки зору того загального в них, тієї їхньої родової ознаки, щодо якої виокремлюються особливі видові ознаки кожного з цих феноменів, утворюючи таким чином специфічні поняття останніх. На думку автора, таким спільним моментом, який об'єднує поняття «юрисдикція», «правосуддя», з юстицією, є поняття «юридична діяльність». З цього випливає, що поняття юридичної діяльності має розглядатися як родове поняття по відношенню до поняття юстиції, через нього належить формулювати загальну дефініцію юстиції як такої.

Ключові слова: юстиція, правосуддя, юрисдикція, юридична діяльність.

Постановка проблеми. У сучасній юридичній науці досить значна увага приділяється дослідженню такого феномену як юстиція. Не зважаючи на велику кількість публікацій, що з'явилися останнім часом з цього питання, слід констатувати, що їх автори поняття юстиції розглядають відривчасто і нецілеспрямовано, більше приділяють увагу видам юстиції, її функціям і завданням, а праць, присвячених розробці поняття «юстиція» на загальнотеоретичному рівні, з'ясуванню сутності цього правового явища, одиниці. І хоча в наукових дослідженнях, звертається увага на потребу формулювання чіткої та однозначної дефініції поняття «юстиція», на жаль, можна констатувати відсутність не тільки усталеного

визначення, а навіть більш-менш єдиної позиції вчених щодо цього питання. Тому, на нашу думку, необхідно провести більш ґрунтовне теоретичне дослідження і визначитись з методологією щодо даного поняття.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремим аспектам з'ясування сутності і змісту юстиції, були присвячені праці таких вчених як І. Бовсуновський, Ю. Битяк, Ю. Георгієвський, В.Гергелійник, Р. Ієринг, Р. Куйбіда, О. Гусарева, М. Матузов, І. Онопчук, С. Пілюк, Ю. Тихомиров, Т. Цимбалістий, Ю. Шемшученко, О. Ющик та ін.

Мета і завдання дослідження. Метою статті є визначення методологічної парадигми, що допоможе визначити загальне поняття юстиції.

Виклад основного матеріалу. Загалом, в науковій літературі, можна виділити декілька підходів до визначеного поняття «юстиція». Так, перший підхід зводиться до того, що не надає взагалі даному поняттю конкретно визначеного юридичного змісту й навантаження, а отже може використовуватися у випадках, де не потрібна чітка передача змісту. В другому підході передбачено, що юстиція пов'язана з діяльністю спеціальних судів, квазісудових органів держави, які наділені відповідними повноваженнями щодо вирішення правових конфліктів, а отже використання поняття юстиції обмежується сферою правосуддя і пов'язується виключно зі здійсненням судочинства. Відповідно до третього підходу, під терміном «юстиція» розуміють не лише судові органи держави, але й інші державні органи (прокуратура, органи та установи виконання кримінальних покарань тощо), а також органи і установи, пов'язані із діяльністю відповідних державних органів, діяльність яких, спрямована на запобігання, виявлення та усунення порушення права з метою забезпечення належної реалізації прав і свобод людини, утвердження законності та справедливості [1].

Проаналізувавши визначення поняття «юстиція» в літературі, можна зробити висновок, що наявність різних підходів вказує на відсутність єдиної методології у пізнанні феномена юстиції та у виробленні її поняття. Через це, на нашу думку, необхідно обрати або якийсь із існуючих уже підходів, або визначити самостійну методологічну парадигму, що допоможе визначити загальне поняття юстиція. Ми обираємо останній варіант вирішення проблеми, враховуючи те, що більшість авторів або не розглядають питання про визначення загального поняття юстиції, а обмежуються пошуками споріднених чи близьких щодо нього за значенням понять «справедливість», «правосуддя», «юрисдикція» тощо; або вони уникають взагалі визначення даного поняття.

Порівняльний аналіз тлумачення термінів «юстиція», «правосуддя», та «юрисдикція» в науковій літературі вказує на те, що вони досі не отримали однозначного трактування в юридичній науці, наслідком чого виявилась відсутність їх нормативних визначень у законодавстві.

Крім того, у пропонованих деякими авторами визначеннях юстиції або взагалі не виділяється спільної родової ознаки, що було б свідченням певної єдності їх уявлень про загальне поняття юстиції як такої, або вказані ними ознаки юстиції не належать до родових ознак саме для юстиції.

Так, наприклад, якщо С. Пілюк стверджує, що поняттям «юстиція» охоплюється сукупність судових установ та їхня діяльність, пов'язана з відправленням правосуддя, то тут взагалі відсутня родова ознака юстиції [2].

А, зокрема, Р. Ієринг розглядає юстицію як зовнішню гарантію забезпечення права, на відміну від правосвідомості особистості, що є його внутрішньою гарантією. В такому разі до даного визначення юстиції виникають запитання, які ще є зовнішні гарантії та чи можливе існування юстиції взагалі як такої гарантії без правосвідомості особистості? Адже, не тільки юстиція є зовнішньою гарантією забезпечення права, а фактично такою гарантією виступає увесь державний механізм у цілому, а юстиція становить тільки частину цього механізму. А він, у свою чергу, не уявляється без існування правосвідомості особистості [3, с.327].

Деякі автори визначають юстицію загальним поняттям «сфера державного управління», проте це мало що дає для розуміння юстиції, оскільки у таких визначеннях остання означає

«правосуддя, законність, справедливість».

Не можна визнати родовою ознакою юстиції й «справедливість», яку О. Гусарева вважає «основою інтерпретації» юстиції, оскільки саме поняття справедливості не отримало однозначного розуміння. Більш продуктивним видається прагнення авторки розглядати юстицію як «частину юридичної системи», як «функцію держави», як «функціонально-організаційну структуру, що має забезпечувати права громадян». Проте об'єднані усі ці визначення у дефініції поняття «юстиція» багатозначним формулюванням «функціональне об'єднання суб'єктів юстиційної діяльності, а також інших спеціалізованих інституцій, призначених для розв'язання конфліктів у сфері права, безпосереднього здійснення правосуддя, як втілення справедливості, за допомогою правових засобів і процедур». Таким чином, слід визнати, що і в даному випадку не зазначено чіткого родового поняття стосовно юстиції [4].

Разом з тим, ототожнюючи такі поняття як «юстиція», «правосуддя», «юрисдикція», автори залишають поза увагою питання: що є спільним для усіх цих понять, що об'єднує їх в один ряд? Натомість, при аналізі співвідношення вказаних понять автори, як правило, намагаються провести лише відмінність між ними без встановлення того, які ознаки є для них тим спільним, що призводить до їх ототожнення або змішування.

У цьому переконує аналіз визначень вказаних понять. Наприклад, термін «правосуддя» трактується як «правий суд, рішення по закону, по совісті... правда»; визначають як судову діяльність держави, ототожнюючи її з поняттям «юстиція» [5, с. 357]. Великий тлумачний словник української мови, словник української мови визначають правосуддя як суд, судову діяльність, юстицію; установи, які здійснюють судову діяльність держав: розгляд судових справ, судочинство; справедливий суд. А юстиція визначається так само як суд, судова діяльність, правосуддя [6; 7].

У «Юридичній енциклопедії» під правосуддям розуміють правозастосовчу діяльність суду з розгляду і вирішення у встановленому законом процесуальному порядку віднесених до його компетенції цивільних, господарських, кримінальних і адміністративних справ з метою охорони прав та свобод людини і громадянина, прав і законних інтересів юридичних осіб та інтересів держави [8, с.51].

Також в літературі під правосуддям розуміється діяльність судів з розгляду та вирішення судових справ [9, с. 41] або спосіб вирішення спору про право, який здійснюється: а) на підставі закону та принципів справедливості, рівності, свободи і гуманізму; б) на постійній і професійній основі спеціальними органами державної влади – судами, акти яких забезпечуються авторитетом держави [10].

В. Бігун визначає правосуддя як категорію, що зазвичай відображає судове здійснення ідеї права. На думку автора, формальною ознакою правосуддя є його здійснення в формі судочинства судами як державними органами, а змістовною – відповідність вимогам справедливості і забезпечення ефективного поновлення в правах. Формальна ознака правосуддя конкретизується у функціональному розумінні правосуддя, яке ототожнює його з судочинством, судовим розглядом справ, тоді як друге, змістовне розуміння, акцентується на внутрішніх характеристиках судової діяльності, наприклад, справедливості як меті правосуддя. Досягнення мети й може слугувати основою телеологічного розуміння правосуддя. Розрізняють правосуддя за критеріями: за видом матеріального права (юстиції): конституційне, цивільне, господарське, кримінальне, податкове, трудове тощо; за суб'єктом складом: ювенальне (щодо неповнолітніх), адміністративне (між особою та органом влади). Синонім терміна юстиція. Термін, який інколи вживається в назві міністерства чи судового відомства [11].

У науково-практичному коментарі до Конституції України, вказується, що правосуддя – це діяльність органів судової влади в розв'язанні конфліктів у суспільстві, що мають правовий зміст. Воно є змістовною та організаційною стороною судової влади. Перша показує, в який спосіб реалізується судова влада, друга – через які структурні утворення. Суд, здійснюючи правосуддя на засадах верховенства права, забезпечує захист гарантованих Конституцією України та законами України прав і свобод людини і громадянина, прав і законних інтересів юридичних

осіб, інтересів суспільства і держави [12].

Термін «юрисдикція» в словниках трактується як: 1) встановлена законодавством сукупність повноважень відповідних органів державної влади та органів місцевого самоврядування розглядати та вирішувати правові суперечки і справи про правопорушення, давати правову оцінку діям осіб або інших суб'єктів права щодо їх правомірності або неправомірності, застосовувати санкції до правопорушників; 2) територіальні межі компетенційної сфери діяльності певних органів державної влади або органів місцевого самоврядування; 3) відправлення правосуддя або підсудність [13, с. 240].

Юрисдикцію визначають і як сукупність повноважень відповідних органів щодо розгляду і вирішення правових спорів, правової оцінки діянь суб'єктів права і застосування відповідних санкцій [14].

В літературі висловлювалася думка, що юрисдикція, так само як і правозастосування в цілому, являє собою діяльність, змістом якої є збір, дослідження та оцінка інформації і прийняття відповідного рішення. Вирішення будь-якої юридичної справи можливе лише на основі аналізу наявних фактів і компетентний орган має встановити факти, що мають юридичне значення (вчинення певного правопорушення, невиконання юридичного обов'язку і т.д.). Причому в юрисдикційному процесі встановлення даних фактів є не тільки правом, але і обов'язком органу, який розглядає справу по суті [2]. Даний автор зауважив, що ототожненню термінів правосуддя та юрисдикція сприяв неточний переклад з латинської слова «jurisdictio» – юрисдикція, як судочинство, оскільки в латинській мові цьому поняттю відповідає слово *judico*. Більш вдалим вважається переклад, який виводив термін «юрисдикція» зі словосполучення *jus+dicere*, а тому перекладав його як вирішення конфлікту чи застосування належною владою встановлених правил [2].

Висновки. Отже, неоднозначне трактування термінів «правосуддя», «юстиція» та «юрисдикція», їх змішування в літературі потребує більш чіткого розуміння позначених ними понять з точки зору того загального в них, тієї їхньої родової ознаки, щодо якої виокремлюються особливі видові ознаки кожного з цих феноменів, утворюючи таким чином специфічні поняття останніх.

На нашу думку, таким спільним моментом, який об'єднує поняття «юрисдикція», «правосуддя», з юстицією, є поняття «юридична діяльність».

Насправді, якщо «юрисдикція» – це повноваження щодо вирішення справ уповноваженим суб'єктом, то вони реалізуються шляхом здійснення специфічної юридичної діяльності уповноваженим суб'єктом. «Правосуддя» здійснюється судовими органами, а отже теж пов'язується з юридичною діяльністю. Щодо поняття «юстиція», то як при «вузькому», так і при «широкому» підходах до його визначення не можна не відзначити «прив'язку» авторами даного поняття до здійснення деякої юридичної діяльності.

З цього випливає, що поняття юридичної діяльності має розглядатися як родове поняття по відношенню до поняття юстиції, через нього належить формулювати загальну дефініцію юстиції як такої.

Список використаних джерел

1. Куненко І.С. Сучасні методологічні підходи щодо визначення поняття «юстиція». *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2022. № 6. С. 18-24. URL: http://apnl.dnu.in.ua/6_2022/3.pdf (дата звернення: 10.11.2023).
2. Пілюк С.В. Поняття Конституційної юрисдикції та її співвідношення із суміжними поняттями. *Право, економіка та управління: генезис, сучасний стан та перспективи розвитку*: матер. міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 20-річчю економіко-правового ф-ту ОНУ імені І.І. Мечникова (м. Одеса, 14–15 верес. 2018 р.). ОНУ, 2018. URL: <http://dspace.onu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/18737/1/509-515.pdf> (дата звернення: 10.11.2023).
3. Jhering, R. *Der Zweck im Recht*. Teil: Bd. 1. 4. Aufl. Erste Ausg. in volkstümlicher Gestalt. Vol. XX. Leipzig: Breitkopf & Härtel, 1904. 445 p.

4. Гусарева О.С. Юстиція як складова правових систем сучасних країн світу та України: Дис....кан. юрид. наук: 12.00.01. Київ, 2010. 234 с.
5. Тлумачний словник української мови. Харків: ФОЛІО, 2002. 543 с.
6. Бусел В.Т. Великий тлумачний словник сучасної української мови: 250000. Ірпінь: Перун, 2005. VIII, 1728 с. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0000989> (дата звернення: 05.05.2023).
7. Словник української мови: в 11 томах. Т.7, 1976. С. 509, 617 URL:<http://sum.in.ua> (дата звернення: 05.05.2023).
8. Маляренко В.Т. Правосуддя. Юридична енциклопедія: [в 6 т.]. НАН України, Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького. Київ: Юридична думка, 2003. Т. 5. С. 50-51.
9. Васильев А.С., Стрельцов Е.Л. Судебные и правоохранительные органы Украины: учебное пособие. Харків: «Одиссей», 2006. 304 с.
10. Малишев Б.В. Судовий прецедент у правовій системі Англії. Київ: Праксіс, 2008. 344 с. URL: <http://surl.li/nlbtt> (дата звернення: 05.05.2023).
11. Бігун В. Основи правосуддя (Термінологія. Філософія. Практика). Київ: Інтерсервіс, 2020. 200 с. URL: <https://legalclinics.in.ua/wp-content/uploads/2020/02/Bigun-2020-Osnovy-pravosuddya.pdf> (дата звернення: 05.05.2023).
12. Конституція України. Науково-практичний коментар. 2011. URL: <https://textbook.com.ua/pravo/1474610935/s-10> (дата звернення: 05.05.2023).
13. Голубовська І.О., Шовковий В.М., Лефтерова О.М. Багатомовний юридичний словник-довідник. Київ: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2012. 543 с.
14. Шемшученко Ю.С. Юридична енциклопедія. Київ: «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2004. Т. 6. 499 с.

REGARDING THE METHODOLOGICAL PARADIGM OF UNDERSTANDING THE CONCEPT OF JUSTICE

Iryna S. Kunenko, PhD in Legal Sciences, Associate Professor (Ukraine).

E-mail: i.kunenko@gmail.com

DOI: 10.32342/2709-6408-2023-2-7-1

Keywords: justice, fairness, jurisdiction, legal activity.

The author of the article, having analyzed the definition of the concept of “justice” in the literature, states that its interpretation is ambiguous.

In his opinion, this indicates the lack of a unified methodology in the knowledge of the phenomenon of justice and in the development of its concept. Because of this, it is proposed to choose either one of the already existing approaches, or to define an independent methodological paradigm that will help define the general concept of justice. The last solution to the problem is considered more appropriate, given that most authors either do not consider the question of defining the general concept of justice, but are limited to searching for related or similar concepts of “fairness”, “justice”, “jurisdiction”, etc.; or avoid the definition of this concept at all.

The article notes that the definitions of justice proposed by some authors either do not distinguish a common generic feature at all, which would be evidence of a certain unity of their ideas about the general concept of justice as such, or the signs of justice indicated by them do not belong to generic features for justice. In addition, identifying such concepts as “fairness”, “justice”, “jurisdiction”, the authors ignore the question: what is common to all these concepts, what unites them in one row? Instead, when analyzing the ratio of these concepts, as a rule, they try to distinguish only between them without establishing which features are common to them, which leads to their identification or mixing.

Thus, the ambiguous interpretation of the terms “fairness”, “justice” and “jurisdiction”, their

confusion in the literature requires a clearer understanding of the concepts denoted by them in terms of what is common to them, their generic feature, in relation to which special species characteristics of each of these phenomena are distinguished, thus forming specific concepts of the latter. According to the author, such a common point which unites the concepts of “jurisdiction”, “justice” with justice is the concept of “legal activity”. It follows that the concept of legal activity should be considered as a generic concept in relation to the concept of justice, and it should be used to formulate a general definition of justice as such.

References

1. Kunenko, I.S. (2022). *Suchasni metodolohichni pidkhody shchodo vyznachennia poniattia “iustytisia”* [Modern methodological approaches to defining the concept of “justice”]. *Aktualni problemy vitchyznianoï yurysprudentsii* [Actual problems of native jurisprudence], no. 6, pp. 18-24, available at: http://apnl.dnu.in.ua/6_2022/3.pdf/. DOI <https://doi.org/10.32782/39221382> (Accessed 10 November 2023).
2. Piliuk, S.V. (2018). *Poniattia Konstytutsiinoï yurysdyksii ta yii spivvidnoshennia iz sumizhnymy poniattiamy* [The concept of Constitutional jurisdiction and its relationship with related concepts] *Pravo, ekonomika ta upravlinnia: henezys, suchasnyi stan ta perspektyvy rozvytku*. Odesa, ONU. Available at: <http://dspace.onu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/18737/1/509-515.pdf> (Accessed 10 November 2023).
3. Jhering, R., (1904). *Der Zweck im Recht*. Teil: Bd. 1. 4. Aufl. Erste Ausg. in volkstümlicher Gestalt. Vol. XX. Leipzig: Breitkopf & Härtel, 445 p.
4. Husarieva, O.S. (2010). *Yustytisia yak skladova pravovykh system suchasnykh krain svitu ta Ukrainy*. Dys....kan. yuryd. nauk [Justice as a component of the legal systems of modern countries of the world and Ukraine. Dis....can. law science], Kyiv, 234 p.
5. Ivchenko, A.O. (2002). *Tlumachnyi slovnyk ukrajinskoï movy* [Interpretive dictionary of the Ukrainian language]. Kharkiv, FOLIO, 543 p.
6. Busel, V. . (2005). *Velykyi tlumachnyi slovnyk suchasnoï ukraïnskoi movy* [A large explanatory dictionary of the modern Ukrainian language]. Kyiv; Irpin, Perun. Available at: <http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0000989> (Accessed 5 May 2023).
7. *Slovnyk ukraïnskoi movy: v 11 tomakh* (1976). [Dictionary of the Ukrainian language]. Available at: <http://sum.in.ua> (Accessed 5 May 2023).
8. Maliarenko, V.T. (2003). *Pravosuddia. Yurydychna entsyklopediia* [Justice. Legal encyclopedia]. Kyiv, Yurydychna dumka, pp. 50-51.
9. Vasileva, A.S., Streltsova, E.L. (2006). *Sudebnye i pravoohranitelnye organy Ukrainy* [Judicial and law enforcement bodies of Ukraine]. Kharkiv, “Odyssey”, 304 p.
10. Malyshev, B. (2008). *Sudovy pretsedent u pravovii systemi Anhlii* [Judicial precedent in the legal system of England]. Keiv, Praxis. Available at: <http://surl.li/nlbbt> (Accessed 5 May 2023).
11. Bihun, V. (2020). *Osnovy pravosuddia (Terminolohiia. Filosofiia. Praktyka)* [Basics of justice (Terminology. Philosophy. Practice)]. Kyiv, Interservis. Available at: <https://legalclinics.in.ua/wp-content/uploads/2020/02/Bigun-2020-Osnovy-pravosuddya.pdf> (Accessed 5 May 2023).
12. Tacij, V. Ja. (2011). *Konstytutsiia Ukrainy. Naukovo-praktychnyi komentar* [Constitution of Ukraine. Scientific and practical commentary]. Available at: <https://textbook.com.ua/pravo/1474610935/s-10> (Accessed 5 May 2023).
13. Holubovska, I.O. (2012). *Bahatomovnyi yurydychnyi slovnyk-dovidnyk* [Multilingual legal dictionary-reference]. Kyiv, Vydavnycho-polihrafichnyi tsentr “Kyivskiy universytet”, 543 p.
14. Shemshuchenko, Yu. S. (2004). *Yurydychna entsyklopediia* [Legal encyclopedia]. Kyiv, “Ukrainska entsyklopediia” im. M. P. Bazhana, 499 p.

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО. МУНІЦИПАЛЬНЕ ПРАВО

УДК: 341.01+342.7+349.6

DOI: 10.32342/2709-6408-2023-2-7-2

М.О. БАЙМУРАТОВ,

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри політичних наук та права Південноукраїнського національного
педагогічного університету ім. К.Д. Ушинського,
Заслужений діяч науки і техніки України,
академік Української академії наук (м. Одеса)
ORCID: 0000-0002-4131-1070*

В.П. ОЖЕРЕЛЬЄВ,

*аспірант кафедри філософії Національного університету
«Одеська юридична академія» (м. Одеса)
ORCID: 0000-0001-9752-0392*

«ВЕЛИКИЙ БАРІОННИЙ НАСОС ЗЕМЛІ» ЯК ПРИРОДНИЙ ПРООБРАЗ «ДЕРЕВА ЖИТТЯ» І ОБ'ЄКТ ЕКОЛОГІЧНОГО ПРАВА, ЩО Є ІНТЕГРОВАНИМ З ПРИРОДНИМ ДОВКІЛЛЯМ ЛЮДИНИ

Статтю присвячено науково-теоретичному обґрунтуванню проблематики визначення «Великого Баріонного Насосу Землі» (ВБН Землі) як природного прообразу «дерева життя» і об'єкту екологічного права, що є інтегрованим з природним довкіллям людини. Вказується, що автори статті раніше вже досліджували проблематику співвідношення «права [людини] на дерево життя» та біологічних прав людини, одночасно торкнувшись й іншої важливої гуманітарної і одночасно цивілізаційно-правової проблематики – ідентифікації, так званого, «Великого баріонного насоса Землі», як матеріально-природного прообразу біблійного метафоричного способу «дерева життя». Однак, ще важливішим питанням в контексті цього дослідження, яке передує цій проблематиці, є кваліфікація самого ВБН Землі, як екологічного об'єкта, який інтегрований із природним середовищем проживання людини (її природним довкіллям). Доводиться, що згідно з даними геологічних наук, ВБН Землі в процесі обертання Землі на осі, перетворює тангенційне прискорення (компонента прискорення, спрямована по дотичній до траєкторії

матеріальної точки, що характеризує зміну модуля швидкості. – авт.) на радіальне (нормальне) прискорення, що пояснює утворення вихрових слідів на літосфері, та виштовхування Місяця на більш вищу орбіту відносно Землі. Екстраполюючи його динаміку на 4,0 млрд. років тому – у ранні еони нашої планети, з урахуванням об'єктивних наукових даних про перетворення речовин у системі геосфер, можна припустити, що ВБН Землі був здатний перетворювати неживу речовину на речовину живу. Це стало суттєвим та революційним фактором, що був скерований на формування актору (суб'єкта, що діє) для початку біологічної еволюції та створив умови для виникнення людини на Землі. Своєю чергою, необхідність вивчення функцій ВБН Землі в інвайроментальному дискурсі та його кваліфікація як об'єкта права, виступає закономірним етапом у розвитку системи екологічного, ноосферного права, а в перспективі – антропоного права як метасистеми природного права нашого Всесвіту. Отже, констатується, що існування ВБН Землі нерозривно пов'язане з поняттям про антропні властивості простору нашого Всесвіту у світлі теореми Пуанкаре-Перельмана, згідно з якою «будь-яке однозв'язне замкнуте тривимірне різноманіття без краю є гомеоморфним (безперервним оборотним перетворенням простору. – авт.) тривимірній сфері». Ця теорема вказує на цілісність, безперервність і нерозривність простору нашого Всесвіту з моменту, так званого, «Великого вибуху» (або іншої, подібної до нього події) і далі: утворення нашої Галактики, Сонячної системи, системи Земля-Місяць, виникнення живої речовини, початку біологічної еволюції, становлення Людини Землі та формування ноосфери. З іншого боку – у функціональному біоекологічному контексті, ВБН Землі можна розглядати не тільки як еозойний (життєтворчий) об'єкт, а й як актора, який управляє континентальним циклом – дрейфом материків, що пов'язано з утворенням єдиного материка Пангеї та його наступним розпадом на окремі континенти. Є характерним, що в процесі географічних відкриттів та освоєння людиною глобального природного середовища (довкілля), це призвело до виникнення сучасної картини світу та формування «топологічної двоконтурної – оболонково-ядерної інформаційно-правової структури ноосфери». Дані події межі XV-XVI століть та розвитку колоніальної системи визначили вектор наступної еволюції геополітичного ландшафту – його правову структуру, що, відповідно до Правової тріади (порядок – правила – право) і доктрини «rule based international order», втілилася у картині сучасного світоустрою. Нині, світову структуру, що виникла, можна уявити як комплексну – глобально-регіональну правову систему, в нормативному полі якої йде процес глибокої інтеграції міжнародного публічного права і муніципального права. Своєю чергою, це сформувало стійкі тенденції, які вказують на активний розвиток ціннісних уявлень про біологічні права людини, а також їхню реалізацію в глобальному масштабі.

Констатується, що стратегічні цілі, досягнення яких є важливим для біологізації права, не можуть бути досягнуті без ідентифікації ВБН Землі, як прообразу об'єкта «дерево життя», та кваліфікації самого ВБН Землі як еозойного об'єкта, який інтегрований з навколишнім природним середовищем людини (її природним довкіллям). Крім того, вирішення природничо-правової колізії, що виникла, є вкрай необхідним для розвитку системи міжнародного екологічного права, становлення системи ноосферного права, а також удосконалення методів МП-прогнозування в процесі посилення тенденцій глобального конституціоналізму, ноосферизму та розвитку інституту біологічних прав людини у світовій цивілізаційно-правовій системі.

Ключові слова: Великий Баріонний Насос Землі, дерево життя, екологічне право, природне довкілля людини, біологічні права людини, міжнародне публічне право, муніципальне право, порядок, що заснований на правилах.

Постановка проблеми. У своїй попередній статті, що була опублікованою у журналі «Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України» № 3 від 2021 року на тему про співвідношення «права [людини] на дерево життя» та біологічних прав людини, автори одночасно торкнулися й іншої важливої гуманітарної і одночасно цивілізаційно-правової проблематики. Це дуже важлива соціально-правова проблема ідентифікації, так званого, «Великого баріонного насоса Землі» (далі – ВБН Землі), як матеріально-природного прообразу біблійного метафоричного способу «дерева життя» [1; 2; 3].

Однак, ще важливішим питанням в контексті цього дослідження, яке передувє цій проблематиці, є кваліфікація самого ВБН Землі, як екологічного об'єкта, який інтегрований із природним середовищем проживання людини (її природним довкіллям) [4; 5].

Отже, згідно з даними геологічних наук, ВБН Землі в процесі обертання Землі на осі,

перетворює тангенційне прискорення (компонента прискорення, спрямована по дотичній до траєкторії матеріальної точки, що характеризує зміну модуля швидкості. – авт.) на радіальне (нормальне) прискорення, що пояснює утворення вихрових слідів на літосфері, та виштовхування Місяця на більш вищу орбіту відносно Землі. Екстраполюючи його динаміку на 4,0 млрд. років тому – у ранні еони нашої планети, з урахуванням об'єктивних наукових даних про перетворення речовин у системі геосфер, можна припустити, що ВБН Землі був здатний перетворювати неживу речовину на речовину живу. Це стало суттєвішим та революційним фактором, що був скерований на формування актору (суб'єкта, що діє) для початку біологічної еволюції та створив умови для виникнення людини на Землі [6; 7; 8, с. 214-223; 9; 10; 11]. Своєю чергою, слід зазначити, що необхідність вивчення функцій ВБН Землі в інвайроментальному дискурсі та його кваліфікація як об'єкта права, виступає закономірним етапом у розвитку системи екологічного, ноосферного права, а в перспективі – антропоного права як метасистеми природного права нашого Всесвіту [12; 13; 14; 15; 16; 17; 18].

Отже, існування ВБН Землі нерозривно пов'язане з поняттям про антропні властивості простору нашого Всесвіту у світлі теореми Пуанкаре-Перельмана, згідно з якою «будь-яке однозв'язне замкнуте тривимірне різноманіття без краю є гомеоморфним (безперервним оборотним перетворенням простору. – авт.) тривимірній сфері». Ця теорема вказує на цілісність, безперервність і нерозривність простору нашого Всесвіту з моменту, так званого, «Великого вибуху» (або іншої, подібної до нього події) і далі: утворення нашої Галактики, Сонячної системи, системи Земля-Місяць, виникнення живої речовини, початку біологічної еволюції, становлення Людини Землі та формування ноосфери [19, с. 53-69; 20; 21; 22].

З іншого боку – у функціональному біоекологічному контексті, ВБН Землі можна розглядати не тільки як еозойний (життєтворчий) об'єкт, а й як актора, який управляє континентальним циклом – дрейфом материків, що пов'язано з утворенням єдиного материка Пангеї та його наступним розпадом на окремі континенти. Є характерним, що в процесі географічних відкриттів та освоєння людиною глобального природного середовища (довкілля), це призвело до виникнення сучасної картини світу та формування «топологічної двоконтурної – оболонково-ядерної інформаційно-правової структури ноосфери» (далі – ІП-структури) [1; 12; 13; 14]. Цьому процесу відповідав та супроводжував його «розділ світу по-християнськи», що здійснювався на основі папських Булл, а також міжнародних договорів між Іспанією та Португалією [23; 24; 25; 26]. Дані події межі XV-XVI століть та розвитку колоніальної системи визначили вектор наступної еволюції геополітичного ландшафту – його правову структуризацію, що, відповідно до Правової тріади (порядок – правила – право) и доктрини «rule based international order» (далі – RBIO), втілилася у картині сучасного світоустрою. Нині, світову структуру, що виникла, можна уявити як комплексну – глобально-регіональну правову систему, в нормативному полі якої йде процес глибокої інтеграції міжнародного публічного права (далі – МПП) і муніципального права (далі – МЦП). Своєю чергою, це сформувало стійкі тенденції, які вказують на активний розвиток ціннісних уявлень про біологічні права людини, а також їхню реалізацію в глобальному масштабі [1; 17; 18].

У зв'язку з викладеним вище, необхідно зазначити, що при розгляді даних проблем автори ґрунтуються на існуючій робочій гіпотезі, згідно з якою біологічний вид *Homo sapiens* є єдиним розумним видом у Всесвіті. Це пов'язано з поняттям телеології еволюції Всесвіту – його антропої домінанті – з уявленнями про цілісність та взаємозв'язок розвитку глобальної та локальної топологічної структури нашої планети та Всесвіту, виникнення життя на Землі та виду *Homo sapiens*. При цьому, слід ще раз підкреслити, що всі згадані процеси пов'язані із закономірним і неминучим явищем – природною реалізацією біологічних прав людини [1; 2; 3; 10; 21; 22].

Більше того, з урахуванням тенденцій біологізації права та згідно з принципом подібності у розвитку всіх живих систем, створення «глобальної інформаційно-правової двоконтурної структури ноосфери» можна розглядати на прикладі походження та еволюції структури багатоклітинних організмів відповідно до ембріональних стадій «морули», «бластули» та

«гаструли» [27, с. 101; 28; 29]. Логістика цього явища, в основі якого також утворюється двоконтурний – зовнішній та внутрішній контур живої системи, відповідає процесу утворення «глобальної топологічної двоконтурної оболонково-ядерної інформаційно-правової структури ноосфери». Це є підтвердженням принципу подібності – гомології та гомотопії, холізму – цілісності та нерозривності всіх процесів та явищ у нашому Всесвіті, а також визначає тенденції правової глобалізації та вказує на природну сутність біологізації сучасних правових систем [1; 20; 22; 30; 31; 32; 33].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Велика історіографія науки, що охоплює кілька століть, свідчить про активну діяльність дослідників природи – мандрівників (практиків) і кабінетних вчених (теоретиків), яка проявилася в пошуках «дерева життя» в природі. Це знайшло своє вираження у вигляді зіставлення його образу і з вже відомими науці природними об'єктами – у дослідженнях з виявлення у системі оболонок Землі – геосфер – слідів роботи природних джерел «енергії» (сили, або прискорення, у фізичному розумінні), які б детермінували і активували феномен виникнення життя людини на Землі [1; 10; 34; 35; 36].

Характерно, що такий науковий підхід викладено у роботах французького католицького філософа і теолога, біолога, геолога, палеонтолога, археолога, антрополога Тейяра де Шардена та видатного вітчизняного вченого В. І. Вернадського. Відповідно Тейяру де Шардену, у його основі має лежати аналіз взаємодії тангенціальних і радіальних «енергій» (у фізичному розумінні – сил), що виникають у процесі обертання Землі при взаємодії мас Землі та Місяця в системі гравітаційних полів. Відповідно до робіт В.І. Вернадського, це призводить до еволюції геометрії глобального простору системи геосфер і створює локальну геометрію – системні умови для перетворення неживої речовини – на живу речовину. Отже, жива клітина, що виникла, на молекулярному рівні набуває, зберігає і генетично передає потомству локальні характеристики – геометрію свого локального простору, яка відрізняється від геометрії глобального простору, що дозволяє їй, як дисипативній системі, видобувати енергію з навколишнього середовища [34; 35; 36; 37; 38].

Питання наукового тлумачення походження життя на Землі є наріжним камінням усієї системи природничих наук. Результатом вивчення робіт із зазначеної проблематики є визначення кола імен видатних вчених та дослідників природи – мандрівників, які здійснили тривалі експедиції з метою відкриття законів походження життя та еволюції природи, – дослідивши при цьому багато важкодоступних куточків земної кулі. Насамперед до них належать: Олександр Гумбольдт, Альфред Уоллес, Чарльз Дарвін, Генрі Бейтс, Річард Спрус, Чарльз Лайель, Олександр Браун, Луї Агассіс, Олександр Агассіс, Жорж Бюффон, П.С. Паллас, М.І. Вавілов, а також українські вчені – професор І.П. Пузанов та член-корреспондент АН УССР Ю.П. Зайцев [39]. Тим не менш, дослідження всіх цих вчених, безпосередньо, чи опосередковано, пов'язаних з цією проблемою, не виявили будь-яку конкретну природну логістику в процесі виникнення живої речовини з речовини неживої, і тому не дали однозначної та остаточної відповіді на питання про виникнення життя на Землі.

З науково-літературних джерел, в яких описані проблеми, що пов'язані з пошуком «дерева життя», за допомогою зіставлення його образу з образами об'єктів природи, на особливу увагу заслуговує позиція німецького дослідника Еріка Церена, що викладена в його книзі «Місячний бог» [40; 41; 42]. У ній приділено особливу увагу пошуку та аналізу природних об'єктів, які, на думку її автора, є найімовірнішими кандидатами на роль природного матеріального прообразу біблейського образу «дерева життя» – загальної ідеї, якою керувалися у своїх дослідженнях й інші автори [43; 44; 45; 46; 47; 48; 49; 50; 51].

Серед імен вчених різної наукової спеціалізації, які цілеспрямовано займалися проблемою виникнення та еволюції життя на Землі, і навіть суміжними проблемами, можна назвати такі відомі прізвища, як Дж. Геттон, Дж. Плейфер, Ч. Лайель, У. Гершель, О.І. Опарін, Дж. Бернал, А. Азімов, Р. Дікерсон, О.С. Монін, І. Пригожин, О.Г. Сорохтін, С.О. Ушаков, Р. Хакен, Р. Хейзен, І.С. Шкловський, М. Ейген, І.В. Круть, І. Стенгерс, Г. Шустер, Г. Ніколіс, К. Фолсом, С. Фокс, Л. Мергеліс, К. Дозе, Е. Шредінгер, Р. Фокс, О.П. Карпінський, Д.І. Мушкетов, М.С. Шатський, Б.Л.

Личков, Д.В. Налівкін, О.Л. Яншин, В.Є. Хаїн [52 – 67]. З вітчизняних вчених необхідно особливо наголосити на прізвищах українських авторів – це О.І. Слензак та В.Ф. Блінов, які працювали в галузі геодинаміки – вивчали процеси перетворення геологічних структур та утворення нових – у тому числі, передбіологічних речовин у системі оболонок Землі [68; 69].

Передумови вихрової теорії матерії ми можемо знайти у наукових роботах давньогрецьких філософів – Анаксимандра, Геракліта, Парменіда, Зенона і Аристотеля. Вперше питання існування вихрових процесів, як основи всіх явищ, пов'язаних із взаємодією матерії в існуючій системі світу, поставив у своїх філософських працях Рене Декарт в 1644 році. Космологія Декарта виходить із визнання первісного хаосу, який шляхом руху, відповідно до фіксованих законів, упорядковується у відому схему – космос [70]. За Декартом, Всесвіт заповнює найтонша всепроникла рідина (прототип ефіру), яка знаходиться в постійному коливальному процесі – вихровому русі. Цей рух видаляє від осі вихору найбільші частинки матерії, з яких потім утворюються планети. Далі, як пише Декарт, у своєму «Трактаті про світло»: «Матерія неба повинна обертати планети не лише навколо Сонця, а й навколо власного центру... і, отже, утворювати навколо планет малі небеса, що обертаються в тому ж напрямку, що й велике небо» [70, с. 219; 71].

Проте, в 1687 році Ісаком Ньютоном було видано його знаменитий твір «*Philosophiae Naturalis Principia Mathematica*», в якому викладалися принципи динаміки небесних тіл. У ньому Ньютонові потрібно було систематизувати принципи динаміки, що викликало появу знаменитих законів Ньютона. Поєднання принципу рівності дії та протидії, а також закону обернених квадратів призвело Ньютона до теорії гравітації – взаємодії на відстані, що мало велике практичне значення для астрономії.

Характерно, що через два роки, в 1689 році, Г.В. Лейбніц опублікував статтю, в якій він пояснював рух планет у душі теорії вихорів Декарта не тільки силою, спрямованою до Сонця, але ще й переносом тонкою матерією (ефіром), що здійснює круговий рух.

Проте, далеко ще не всі вчені на континенті поділяли ідеї вихрової теорії Декарта. Так, Франсуа-Марі Аруе (Вольтер) стверджував, що Ньютон – мудрець, до того ж скромний, що взявся за пояснення природи, а Декарт – мрійник і його філософія є роман.

Інтерес до вихрової теорії матерії пожвавився у середині XIX століття у зв'язку з роботами Г. Гельмгольца та В. Томсона (лорда Кельвіна) щодо вихрового руху ідеальної рідини, яка привернула ще більший інтерес, коли Томпсон запропонував вихрову теорію атомів. Отже, за Кельвіном, світ має бути зрозумілим як чиста рідина (ефір), яка заповнена окремими, нерозривно пов'язаними один з одним вихорами Гельмгольца (атомами, пов'язаними з молекулами). З цієї точки зору гравітація має статистично пояснюватися, як результат поштовхів з боку великої кількості маленьких вихорів, що рухаються з великою швидкістю. Керівною ідеєю програми досліджень Томпсона було бажання знайти механічну модель складних фізичних явищ, де вплив на відстані (теорія гравітації Ньютона) замінювалося б передачею зусиль за безпосереднього контакту (як теоретично Декарта). [70; 71, с. 12-13; 72].

Сучасна загальна теорія вихорів дозволяє з єдиних позицій охопити основні результати механіки, геометричної оптики та гідродинаміки, що безумовно є цінною якістю для здійснення масштабних досліджень інтегральних процесів у природі. [71, с. 14]. У зв'язку з цим, необхідно відзначити роботи з теорії вихорів А. Пуанкаре, О.М. Козлова та ін., які є найважливішими – фундаментальними джерелами для розвитку всіх сучасних природничих наук [71; 72; 73; 74].

Також багатий матеріал з ротаційної – вихрової геодинаміки речовин та перебудові геологічних структур у системі оболонок Землі – геосфер, можна знайти у збірнику статей з ротаційної динаміки. Всі вони загалом мають велике значення у додатку до досліджень щодо ротації речовини геосфер, яка відіграє важливу роль у процесах перетворення неорганічних речовин та утворення передбіологічних сполук у системі геосфер [75; 76; 77; 78].

У зв'язку з досліджуваними проблемами величезний інтерес становлять практичні методи вихрового поділу речовин, які широко використовують у промисловості. Це і каскади вихрових центрифуг у ядерній енергетиці для поділу ізотопів радіоактивних елементів під час

виробництва палива для атомних електростанцій та збройових матеріалів. Це і технічні розробки в галузі вихрової динаміки, які засновані на ефекті Ранка та призначені для вихрового поділу єдиного – ізотермічного потоку газоподібних речовин на окремі два потоки – низькотемпературний та високотемпературний [79; 80; 81].

Автори вважають усі викладені факти серйозними аргументами, які вказують на необхідність вивчення функцій ВБН Землі в інвайроментальному дискурсі та його кваліфікації як об'єкта права, що є закономірним етапом у розвитку системи екологічного, ноосферного права, а в перспективі – антропоного права як метасистеми природного права нашого Всесвіту [12; 13; 14; 15; 16; 17; 18]. Необхідно наголосити на тому, що згідно з усією науковою інформацією, яка знаходиться у вільному доступі, даний динамічний об'єкт – ВБН Землі (відповідно до поняття про «бритву Оккама») об'єктивно є єдиним кандидатом на роль «дерева життя» [41; 42]. Це єдиний домінуючий актор у перетворенні речовин та перебудові геологічних структур у системі геосфер, походження життя на Землі, виникненні біологічного виду *Homo sapiens* та його подальшому філогенезі, а також становлення ноосфери і «міжнародного (світового) порядку, заснованого на правилах» – RBIO, згідно правовій тріаді «порядок – правила – право», у контексті понять про біологічні права людини [1; 18].

Отже, відомості, які викладені авторами, об'єктивно підтверджують, що дослідження в галузі теорії вихорів та ротаційної геодинаміки речовини геосфер, а також практичні досягнення та технічні рішення в галузі вихрової динаміки речовин мають пряме відношення до проблеми ідентифікації ВБН Землі як екологічного об'єкта, інтегрованого з природним довкіллям людини [75; 76; 77; 78; 79; 80; 81].

При цьому, по суті, слід зазначити, що в науковій періодиці, окрім авторських статей, написаних у контексті нової дисципліни – «юридична ноосферологія», які пов'язані з ідентифікацією метафоричного способу (образу) «дерева життя» з образом матеріального природного об'єкта в системі геосфер, а також кваліфікації такого екологічного об'єкта, який автори називають ВБН Землі, і який виступає як об'єкт права, – інші наукові публікації з цих проблем відсутні.

Метою статті є виклад доказів, що надають можливість ідентифікувати об'єкт «дерево життя», образ якого у метафоричній формі відображено в Торі та Біблії, з його матеріальним прообразом – природним динамічним об'єктом – ВБН Землі. Це дозволяє виділити та кваліфікувати ВБН Землі не тільки як природний об'єкт, який інтегрований з навколишнім природним середовищем людини (її природним довкіллям), а й в інвайроментальному контексті, як найважливіший об'єкт екологічного чи ноосферного права. Також даний підхід, з урахуванням існування ВБН Землі, як об'єкта права, дає можливість на сучасній природничо-правовій основі розробляти методи міжнародно-правового прогнозування (далі – МП-прогнозування). В умовах правової глобалізації, процесів національного і глобального конституціоналізму, а також ноосферизму, – це необхідно для вдосконалення нормативної системи біологічних прав людини (далі – БПЛ) у контексті комплексної глобальної системи МПП та МЦП.

Виклад основного матеріалу. Іудейська Тора та християнська Біблія у метафоричній формі через тисячоліття донесли до кожної сучасної людини знання про існування природного динамічного об'єкта «дерева життя». Цей об'єкт, згідно з релігійними уявленнями, був наданий людині Богом у процесі створення тіла самої Землі, життя на Землі, перших людей на Землі, а також Сонця та Місяця [41; 42].

Однак, незважаючи на те, що «дерево життя» згадується в перелічених джерелах нарівні з іншими небесними тілами, як реально існуючий природний об'єкт, традиційно – за умовчанням – цей об'єкт сприймається як такий, що має містичний характер.

Ні у кого не повинно виникати сумнівів, що дана колізія є гальмом для найважливіших досліджень у галузі біологічних прав людини.

Однак об'єктивні наукові дані з цієї теми надають авторам можливість обґрунтувати та вказати на актуальність розробленого ними науково-правового підходу з ідентифікації та

кваліфікації ВБН Землі як природного прообразу «дерева життя». Метод поєднання відомих науці відомостей щодо ротаційної (вихрової) динаміки речовин у системі геосфер, з лінгвістичним аналізом текстів Тори та Біблії, який не спростовує реальність існування «дерева життя» нарівні із Землею, Місяцем та Сонцем, дозволяє в новому аспекті інтерпретувати відомі науці природні явища [41; 42; 71; 72; 73; 74; 75, с. 270-457; 76; 77; 78]. Зокрема, це стосується такого явища, як вікове уповільнення обертання Землі на осі, прискорення руху Місяця на навколоземній орбіті та її віддалення Землі [82; 83]. Дане явище автори кваліфікують як прояв активності ББН Землі – екологічного об'єкта, який інтегрований із природним середовищем існування та функціонування людини (її природним довкіллям). Обґрунтуванням цього твердження служить те, що це явище пов'язано із виникненням дефекту мас на лінії Земля – Місяць. Це фізичне явище, яке підтверджується об'єктивними даними криміналістичної науки трасології – слідами на літосфері [68; 84; 85; 86]. Оно викликане вихровою динамікою речовин у системі геосфер на умовній лінії, що з'єднує центри мас Землі та Місяця внаслідок обертання тіла Землі в системі, що оточуються її гравітаційними полями, і, насамперед, навколо Місяця [75, с. 270-457; 76; 77; 78].

Можна припустити, що причиною утворення вихорів у системі оболонок Землі при її обертанні на осі та взаємодії з Місяцем є відмінність на різних широтах у тангенціальному прискоренні, яке є скалярною величиною, що проявляється в різних лінійних швидкостях речовини геосфер на різних широтах щодо екватора при обертанні Землі у системі гравітаційних полів [75; 87].

На жаль, в даний час не існує методів реєстрації гравітаційних хвиль, які виникають при взаємодії таких незначних за масою космічних тіл, як Земля та Місяць. Однак колаборацією LEGO у 2002 році були зареєстровані гравітаційні хвилі, які виникли при взаємодії виключно масивних космічних об'єктів, що належать до категорії так званих «чорних дірок». Даний факт, з високою ймовірністю, вказує на можливість відповідної зміни геометрії простору і в разі взаємодії менш масивних космічних тіл, зокрема, тіл Землі та Місяця.

Отже, об'єктивні наукові дані вказують на єдність геодинамічних процесів у системі геосфер та астродинамічних процесів у системі Земля – Місяць, а також загалом у нашому Всесвіті, як у єдиному природному динамічному системному екологічному об'єкті. Тому їхня безпосередня роль у створенні на вихровому матеріальному субстраті передбіологічних хімічних сполук, їх участь у виникненні та еволюції життя на Землі вимагає кваліфікації природного об'єкта – ВБН Землі, в основі існування якого лежать вихрові процеси, як цілісного еозойного об'єкта права, інтегрованого, як з природним середовищем, так і людиною [68; 71; 72; 73; 74; 75; 76; 77; 78].

Отже, ВБН Землі – це природний динамічний об'єкт, до усвідомлення існування якого автори дійшли на основі аналізу та подальшої інтерпретації наукової інформації існування масштабних процесів ротації речовини геологічних структур, що виникають при гравітаційних взаємодіях у системі Земля – Місяць. Фізичний механізм ВБН, пов'язаний з вихровим рухом матерії щодо осі, яка з'єднує центри мас Землі та Місяця, що виражається в припливних явищах у системі геосфер, – фактично є висмоктуванням «тонкої» матерії з надр Землі та виштовхуванням баріонної матерії – речовини від поверхні Землі до Місяця разом з самим Місяцем. Про це об'єктивно свідчать дані трасології – вихрові сліди на геологічних структурах, які раніше утворилися на літосфері Землі за умов ротаційно-припливних процесів у системі Земля – Місяць. Це сталося на тлі вікового уповільнення обертання Землі на осі та віддалення Місяця від Землі, а також парадоксального явища – зростання маси самої Землі, яке триває вже протягом близько 4,5 млрд. років від часу утворення системи Земля-Місяць [68; 69; 71; 72; 73; 74; 75; 76; 77; 78; 87; 100].

Є характерним, що ці явища пов'язані з енергетичним ресурсом системи Земля – Місяць, в основі якого лежить баланс фізичних сил у коливальному процесі переходу енергії з потенційної форми – в кінетичну форму і, при гравітаційному процесі – динамічній взаємодії мас Землі і Місяця [82; 83]. Природноресурсове право та екологічна наука не встановлюють

остаточного переліку природних, у тому числі енергетичних ресурсів. У процесі пізнання природи постійно відкриваються нові види. Тільки наука відкриває спосіб їх використання і людина починає їх експлуатувати, причому ці відносини стають предметом саме правового регулювання. Даний принцип має безпосереднє відношення до проблеми кваліфікації ВБН Землі, як екологічного енергетичного динамічного об'єкта, який інтегрований з природним середовищем існування та проживання людини (її природним довкіллям) [4; 5; 88].

Одночасно динамічний об'єкт – ВБН Землі, інтегрований з навколишнім природним середовищем людини на всіх його системних рівнях: від рівня системи геосфер – до Всесвіту загалом, яке можна уявити, як вселенську систему гравітаційних полів. Отже, його можна кваліфікувати як джерело первинної природної енергії, яка вже освоєна людиною в її вторинних матеріальних формах, які порівняно недавно стали об'єктами правового регулювання, зокрема: енергії припливів та руху літосферних плит, а також утворення родовищ нафти та газу [4; 5; 6; 7; 8; 9; 10].

Важливо відзначити, що активність ВБН Землі, яка проявляється в транспорті речовини та енергії від Землі – до Місяця, пояснює накопичення елемента Гелій-3 у реголіті на поверхні Місяця у більш значних концентраціях на видимій стороні Місяця, ніж на зворотному боці. Джерелом цієї аномалії, з урахуванням перенесення речовини, що надходить на видимий бік Місяця на лінії Земля – Місяць, є Гелій-3, який у незначних кількостях виходить з надр Землі, а також головне його джерело – Гелій-3, що міститься в «сонячному вітрі», що проходить між Землею та Місяцем [89; 90; 91; 92; 93; 94; 95; 96].

Величезний практичний інтерес представляє природне явище утворення та накопичення високомолекулярних сполук – нафти та газу, у перманентному процесі вікового прискорення обертання Землі на осі та прискорення Місяця на навколоземній орбіті. Це, з урахуванням інтерпретації даного процесу у системі міжнародного екологічного права, як факту активності екологічного об'єкта ВБН Землі, який інтегрований із системою Земля-Луна, – створює правову колізію в питанні про права власності окремих суб'єктів права на місцезнаходження даних сполук на Землі, а також накопичення Гелія-3 на Місяці [68; 89; 90; 91; 92; 95; 96]. Є характерним, що згідно з принципами права власності, що ґрунтується на Цивільному кодексі Наполеона 1804 року, такі власники або власники земельних ділянок також володіють і секторальною масою геологічного тіла Землі, яка безпосередньо в процесі взаємодії Землі та Місяця – роботи ВБН Землі – бере участь в утворенні та накопиченні цих речовин на Землі, а також Гелія-3 на Місяці [88; 92; 97; 98; 99].

Отже, на переконання авторів, весь викладений у статті матеріал, який ґрунтується на природній цілісності системи Земля-Місяць, нашої Галактики та Всесвіту, як єдиного еозойного – антропоного об'єкта, підтверджує необхідність і доцільність прийняття рішення про кваліфікацію ВБН Землі як об'єкта екологічного права, що інтегрований із місцем існування та проживання людини, її груп і асоціацій, а також з їх функціонування і, головне, з виконанням стратегічного завдання цивілізації – продовженням людського роду (його природним довкіллям).

Висновки. Резюмуючи викладене вище, можна констатувати, що наведені аргументи свідчать про те, що:

- стратегічні цілі, досягнення яких є важливим для біологізації права, не можуть бути досягнуті без ідентифікації ВБН Землі, як прообразу об'єкта «дерево життя», та кваліфікації самого ВБН Землі як еозойного об'єкта, який інтегрований з навколишнім природним середовищем людини (її природним довкіллям);

- вирішення природничо-правової колізії, що виникла, вкрай необхідне для розвитку системи міжнародного екологічного права, становлення системи ноосферного права, а також удосконалення методів МП-прогнозування в процесі посилення тенденцій глобального конституціоналізму, ноосферизму та розвитку інституту біологічних прав людини у світовій цивілізаційно-правовій системі.

Список використаних джерел

1. Баймуратов М.А., Ожерельев В.П. «Право на Дерево Життя»: у контексті проєкції на соматичні права людини, конституціоналізм та ноосферізм. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2021. №3. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzizvru_2021_3_4
2. Ивакин А.А. Предпосылки и предтечи учения о ноосфере. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. Вип. 10. 2016. С. 58-61. URL: <http://apfs.onua.edu.ua/index.php/APFS/article/view/367/29>
3. Ивакин А.А., Ожерельев В.В. Научно-философское толкование мифопоэтического образа Дерева Жизни. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2017. Вип. 17. С. 32-36. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/11622/ivakin%20A.%20A..pdf?sequence=1&isAllowed=y>
4. Гетьман А.П., Шульга М.В. Экологическое право Украины: учебник Харків: ООО «Одиссей», 2007. 464 с.
5. Каракаш И.И. Экологическое право Украины: курс лекций. Одесса, 2001. 478 с.
6. Stephenson, F. Richard (2003). Historical eclipses and Earth's rotation. *Astronomy & Geophysics*. 44: 2.22–2.27. Bibcode:2003A&G....44b..22S. doi:10.1046/j.1468-4004.2003.44222.x
7. Dennis D. McCarthy; Kenneth P. Seidelmann (18 September 2009). Time: From Earth Rotation to Atomic Physics. John Wiley & Sons. с. 232. ISBN 978-3-527-62795-0.8.
8. Яцків Я.С. Вивчення обертання Землі – комплексна проблема астрономії та геофізики. *Наукові записки НаУКМА: Спеціальний випуск*. 2001. Т. 19, ч. 2. С.453-455.
9. Крупський Ю.З., Бодлак В. П. До прогнозування землетрусів у зонах напруження земної кори за вимірами станцій глобальних навігаційних систем. *Геодинаміка*. 2015. № 2(19). С. 100–108.
10. Сіренко І.М., Рудковський Л.Л. Методичні поради з курсу «Ендогенні і екзогенні рельєфотвірні процеси». Львів: Лабораторія тематичного картографування; Малий видавничий центр географічного факультету, 2012. 36 с.
11. Літологія: Седиментогенез: навчальний посібник / В.О. Хмелевський, О.В. Хмелевська. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2011. 220 с.
12. Баймуратов М.А., Ожерельев В.П. Міжнародне публічне право і ноосфера: на шляху до створення єдиної аналітичної моделі. *Публічне право*. 2019. №1 (33). С. 120-130. URL: <https://www.publichne-pravo.com.ua/files/33/pdf/pp-2019-33-14.pdf>
13. Баймуратов М.А., Ожерельев В.П. Роль топологічної двоконтурної моделі ноосфери в дослідженні процесів правової глобалізації. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2020. №1. С. 8-18. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzizvru_2020_1_3
14. Баймуратов М.А., Ожерельев В.П. Топологічна інформаційно-правова структура ноосфери – концептуальна основа ноосферного права. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2020. №4. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzizvru_2020_4_4
15. Баймуратов М.А., Ожерельев В.П. Юридична ноосферологія як наукова і навчальна дисципліна: об'єкт, предмет і методи досліджень. *Соціальний Калейдоскоп*. 2020. Том 1. №1. URL: <https://socialcaleidoscope.org.ua/index.php/journal/article/view/10/8>
16. Баймуратов М.А., Ожерельев В.П. Роль юридичної ноосферології у розробці наукових методів міжнародно-правового прогнозування. *Соціальний Калейдоскоп*. 2020. Том 1. №2. URL: <https://socialcaleidoscope.org.ua/index.php/journal/article/view/12/10>
17. Баймуратов М.А., Ожерельев В.П. Ноосферне право як феномен синергізму муніципального і міжнародного публічного права. *Соціальний Калейдоскоп*. 2021. Том 2. №5. URL: <https://socialcaleidoscope.org.ua/index.php/journal/article/view/39/37>
18. Баймуратов М.А., Ожерельев В.П. Роль доктрини «Rules based international order» в становленні норм права: аналіз в контексті проєкції на моделі ноосфери. *Соціальний*

Калейдоскоп. 2022. Том 2. №1. URL: <https://socialcaidoscope.org.ua/index.php/journal/article/view/46/43>

19. Математик, який здивував світ двічі, відзначає ювілей. Вченому, що довів гіпотезу Пуанкаре, Григорію Перельману – 50. URL: <https://znaj.ua/content/matematyk-yakyy-zdyvuvav-svit-dvichi-vidznachaye-yuviley>

20. Пріц В.Ю. Великомасштабна структура Всесвіту. Молодь, освіта, наука, культура і національна самосвідомість в умовах європейської інтеграції: Матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, листопад, 2019). Київ, 2019. С. 16–19.

21. Райхель Ю. Рідкісний випадок. Чому російський математик Григорій Перельман відмовився прийняти премію в 1 млн. дол.? URL: <https://day.kyiv.ua/article/cuspilstvo/ridkisnyy-vypadok>

22. Смеричанський О.В. Не емпіричні показники істини у математичному пізнанні. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/71974/20-Smerychanskyj.pdf?sequence=1>

23. Кузовков В.В., Горбенко К.В. Історія середніх віків: навчально-методичний посібник для студентів закладів вищої освіти. Миколаїв: Іліон, 2020. 247 с.

24. Вітер І.І. Великі географічні відкриття та їх вплив на економічний розвиток країн європейської цивілізації. URL: <https://naukam.triada.in.ua/index.php/konferentsiji/59-dvadsyatvosma-vseukrajinska-praktichno-piznavalna-internet-konferentsiya/733-veliki-geografichni-vidkrittya-ta-jikh-vpliv-na-ekonomichnij-rozvitok-krajin-evropejskoji-tsivilizatsiji>

25. Розвиток продуктивних сил європейських країн в період переродження феодального господарства у ринкове наприкінці XV – на початку XVI століття / *Наукові записки Київського університету туризму, економіки і права. Серія: філософські науки.* / Гол. ред. В.С. Пазенок. Київ: КУТЕП, 2016. Вип 23. С. 309-324.

26. Всесвітня історія. 4.3. Нова історія. Ранній Новий час (кінець XV — перша половина XVII ст.) Великі географічні відкриття та їх значення для Європи. URL: <http://history.vn.ua/book/history5/101.html>

27. Гістологічна термінологія. Міжнародні терміни з цитології та гістології людини. Київ: Медицина, 2010. 283 с.

28. Гістологія, цитологія, ембріологія: підручн. для студентів вищих навчальних закладів МОЗ України / За редакцією: професора О.Д. Луцика, члена-кореспондента НАМН України, професора Ю.Б. Чайковського. Вінниця: «Нова книга» 2018. URL: https://drive.google.com/file/d/13t6t7A-d9K_YHa3Raz-2_Z_qS9t9xIOS/view

29. Гістологія. Цитологія. Ембріологія: підручник для студентів вищих навчальних закладів МОЗ України / за редакцією О.Д. Луцика, Ю.Б. Чайковського. Вінниця: Нова Книга, 2020. 496 с.

30. Турянський Ю.І. Соматичні права людини в сучасній доктрині конституціоналізму. Теоретико-правове дослідження: дис. д-ра юрид. наук. Спеціальність: 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень. Львів, 2020. URL: <https://lpnu.ua/sites/default/files/2020/dissertation/4614/disertaciyna-robot-na-zdobuttya-naukovogo-stupenya-doktora-yuridichnih-nauk-turyanskogo-yui.pdf>

31. Михальов В.О. Класифікація і нормативне закріплення біологічних прав людини. *Актуальні проблеми держави і права*. 2004. Вип. 22. С. 243-244. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdp_2004_22_46

32. Тиріна М.П. Біологічні права та свободи людини у сучасному законодавстві: аналіз міжнародно-правового регулювання. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Право*. 2012. Вип. 3-4. С. 154-165. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/biologicheskie-prava-i-svobody-cheloveka-v-sovremenom-zakonodatelstve-analiz-mezhdunarodno-pravovogo-regulirovaniya>

33. Додатковий протокол до Конвенції про права людини та біомедицину в галузі біомедичних досліджень. Страсбург, 25 січня 2005 року. (ETS N 195). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_686#Text

34. Ягодзинский С.Н. В.І. Вернадський про наукову думку як планетарне явище. *Вісник*

Національного авіаційного університету. *Філософія. Культурологія: Зб. наук. праць. Київ: НАУ, 2007. С. 157-162.*

35. Теорія біосфери у роботах В. І. Вернадського. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_eav/cgiirbis_64.exe?C21COM=F&I21DBN=EAV&P21D BN=EAV&S21CNR=20&Z21ID=

36. Тейяр де Шарден П. Феномен людини. URL: https://stud.com.ua/42330/filosofiya/teyyar_sharden_fenomen_lyudini

37. What is Life by Erwin Schrödinger. URL: https://whatislife.stanford.edu/LoCo_files/What-is-Life.pdf

38. Штанов Ю. В. Модель світу на брані та еволюція Всесвіту: автореф. дис.докт. фізикомат. наук. Спеціальність 01.04.02 – теоретична фізика. Київ, 2012. 35 с.

39. Зайцев Ю.П. Жизнь морской поверхности. Киев: Наукова думка, 1974. 112 с.

40. Шульга А., Литвиненко Р. (2022). Етногенез та еволюція шумерів, походження та розвиток шумерської мови. InterConf, (100). URL: <https://ojs.ukrlogos.in.ua/index.php/interconf/article/view/18719>

41. Книги Старого Заповіту. Із мови давньоєврейської на українську наново перекладені. 988-1988. *Ювілейне видання з нагоди тисячоліття християнства в Україні. І. П'ятикнижжя Мойсеєве. Перша книга Мойсеєва: Буття; Друга книга Мойсеєва: Вихід.* URL: [https://uk.wikisource.org/wiki/%D0%91%D1%96%D0%B1%D0%BB%D1%96%D1%8F_\(%D0%9E%D0%B3%D1%96%D1%94%D0%BD%D0%BA%D0%BE\)/%D0%9A%D0%BD%D0%B8%D0%B3%D0%B8_%D0%A1%D1%82%D0%B0%D1%80%D0%BE%D0%B3%D0%BE_%D0%97%D0%B0%D0%BF%D0%BE%D0%B2%D1%96%D1%82%D1%83](https://uk.wikisource.org/wiki/%D0%91%D1%96%D0%B1%D0%BB%D1%96%D1%8F_(%D0%9E%D0%B3%D1%96%D1%94%D0%BD%D0%BA%D0%BE)/%D0%9A%D0%BD%D0%B8%D0%B3%D0%B8_%D0%A1%D1%82%D0%B0%D1%80%D0%BE%D0%B3%D0%BE_%D0%97%D0%B0%D0%BF%D0%BE%D0%B2%D1%96%D1%82%D1%83)

42. Книги Священного Писання Старого та Нового Завіту. Новий Завіт. Одкровення святого Іоана Богослова (Апокаліпсис). URL: <https://parafia.org.ua/biblioteka/svyate-pysmo/bibliya-upts-kp/odkrovennya-svyatoho-ioana-bohoslova-apokalipsys/>

43. Templeton Prize winner Fr. Ayala: The theory of evolution can explain the existence of evil. URL: https://www.pravmir.com/article_1080.html

44. Стадник М.М. Вплив християнства на формування світоглядів доби Відродження та Нового часу. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/29129/13-Stadnik.pdf?sequence=1>

45. Ивакин А.А. Единство Бога, человека и ноосферы: философское эссе. Одесса: Феникс, 2012. 244 с.

46. Кондратенко Пётр. Сознание и эволюция Вселенной. От Библии к науке. Beau Bassin: LAP LAMBERT acad. publ., 2018. 625 с.

47. Ивакин А.А., Повесть о бытии: мыслящем и мыслимом: монограф. Одесса: Феникс, 2016. 296 с.

48. Ожерельев В.П. Синергосфера: аналитическая экология в развитии учения о биосфере и ноосфере. Киев: ВП «Эдельвейс», 2015. 178 с.

49. Ожерельев В.П. Параэкология – ключ к тайне Уробороса. Серия: «Аналитическая экология». Изд. «Козари». Киев, 2003. 100 с.

50. Данило Андреев. Троянда Світу. URL: <https://7promeniv.com.ua/naukovi-doslidzhennia-v-metodolohichni-pidkhody/74-noosfernist/33-danylo-andrieiev-troianda-svitu.html>

51. Ратников Б.К., Рогозин Г.Г. Картина мира в представлении спецслужб от мистики до осмысления. Академия управления, Безопасность 21 век. 2012. URL: https://bookap.info/book/ratnikov_kartina_mira_v_predstavlenii_spetssluzhb_ot_mistiki_do_osmysleniya/

52. Князевич А.О. Управління інноваційним розвитком підприємств на основі теорії синергетики / А.О. Князевич, О.В. Крайчук, С.О. Крайчук, Р.М. Стрільчук. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/3_2019/11.pdf

53. Teslyuk T.V. (2018). Аналіз динаміки функціонування багаторівневих систем з використанням моделей на підставі ієрархічних мереж петрі. *Науковий вісник НЛТУ України, 28(8), 149-154.* <https://doi.org/10.15421/40280830>

54. Спиця Н.В. Проблеми методології дослідження процесів самоорганізації суспільства.

Гуманітарний вісник ЗДІА. Випуск 41. 2010. С. 178-193. URL: https://old-zdia.znu.edu.ua/gazeta/VISNIK_41_15.pdf

55. Дротянко Л.Г. Науковий космізм та постнекласична наука: антропологічний контекст взаємозв'язків. *Вісник Національного авіаційного університету. Серія: Філософія. Культурологія*. 2018. № 2 (28). С. 5–11.

56. Ягодзінський С.М. Формування глобальної свідомості як соціокультурна практика. *Вісник Національного авіаційного університету. Серія: Філософія. Культурологія*. 2015. № 1 (21). С. 88–93.

57. Fox R.F. Energy and the Evolution of Life. W.H. Freeman & Co Ltd, 1988. 182 p.

58. Margulis L. Symbiosis in cell evolution. New York, 1992. 452 p.

59. Crick F.N. The Origin of the Genetic Code // J.Mol. Biol. 1968. Vol. 38. P. 367–379.

60. Fox S., Dose K. Molecular evolution and the origin of life. W.H. Freeman & Co Ltd, 1972. 359 p.

61. Henning Thomas, Lupas Andrei. The origin of life. URL: https://www.mpg.de/9333399/Origin_of_Life_basetext.pdf

62. Bernal J.D. Origin of Life. Littlehampton Book Services Ltd, 1987. 364 p.

63. Simionescu C.I. & F. Dénes. The Cold Theory of the Origins of Life. Assumptions for the Theory and Experimental Evidence. D. Reidel Publishing Company, 1981. 172 p.

64. Carey S. Theories of the Earth and Universe: A History of Dogma in the Earth Sciences. Publ. by Stanford University Press, 1988. 436 p.

65. Prigogine I. From Being to Becoming: Time and Complexity in the Physical Sciences. W H Freeman & Co, 1980. 272 p.

66. Shuster G. Deterministic chaos. Introduction. VCH, 1988. 270 p.

67. Nikolis G., Prigozhin I. Cognition of the complex. Introduction. D. Reidel Publishing Company, 1989. 336 p.

68. Слензак О.И. Вихревые системы литосферы и структуры докембрия. Київ: Наукова думка, 1972. 181 с.

69. Чебаненко І.І., Євдошук М.І., Клочко В.П. Гіпотеза про Землю, що розширюється, не підтверджується її геологічною будовою. *Геоінформатика*. 2008. № 4. С. 79-81.

70. Декарт Р. Метафізичні твори. Харків: Фоліо, 2020. 219 с.

71. Садовий М. Формування наукового світогляду через вислітлення ідей видатних вчених у курсі фізики. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/83099583.pdf>

72. Колтачихіна О.Ю. Еволюція моделей ієрархічної будови Всесвіту. *Наука та наукознавство*. 2012. № 1. С. 109-119.

73. Saffman P.G. Vortex Dynamics. Cambridge University Press, 1995. 326 p.

74. Darrigol Olivier. Poincaré and the Reaction Principle in Electrodynamics. Open Edition. 2023. № 27-2. p. 63-125. URL: <https://journals.openedition.org/philosophiascientiae/4084>. DOI: <https://doi.org/10.4000/philosophiascientiae.4084>

75. Тяпкін К.Ф. Основи геофізики: підручник / К.Ф. Тяпкін, О.Ф. Тяпкін, М.А. Якімчук. Київ: Карбон ЛТД, 2000. 248 с.

76. Морські геолого-геофізичні експедиційні дослідження НАН України: історія, реальність та перспективи / Є.Ф. Шнюков, О.А. Щипцов, В.П. Коболев. *Океанографічний журнал (Проблеми, методи та засоби досліджень Світового океану)*. 2019. № 1(12). С. 28–45.

77. Лукієнко О.І. Структурна геологія. Київ, 2008. 291 с.

78. Storetvedt K.M. Global Wrench Tectonics (Replacement model for Plate tectonics). *Memoir Geological society of India*. 1999. № 43. P. 521–547.

79. Турицька Т.Г., Сидоренко Г.Г. Ефекти вихрових імпульсних магнітних полів на вищі центри вегетативної регуляції. *Комітет з Державних премій України в галузі науки і техніки. Номер роботи - М 55. Представлено Дніпропетровським національним університетом залізничного транспорту імені академіка В. Лазаряна*. URL: <http://www.kdpu-nt.gov.ua/uk/content/ efekty-vyrovnyh-impulsnyh-magnitnyh-poliv-na-vyshchi-centry-vegetatyvnoyi-regulyaciyi>

-
80. Горобець В.Г. Теплоенергетичні установки і системи: навчальний посібник. Київ: ЦП «Компринт», 2018. 380 с.
81. Jonathon M.N. The Ranque-Hilsch vortex tube and its application to spacecraft environmental control systems. NASA. Manned Spacecraft Center, 1970. 35 p. DOI: 10.13140/RG.2.1.1182.2481.
82. Альфвен Х., Арпениус Г. Структура и эволюционная история Солнечной системы. Киев: Наукова думка, 1981. 332 с.
83. Murray K.D., Dermott St. F. Solar System Dynamics. Cambridge University Press, 2000. 592 p. DOI: <https://doi.org/10.1017/CBO9781139174817>
84. Textbook of criminalistics. Volume I: General Theory. Edited by H. Malevski, V. Shepitko. Kharkiv: Apostille Publishing House LLC, 2016. 473 с.
85. Салтевський М.В. Криміналістика (у сучасному викладі): підручник. Київ: Кондор, 2005. 588 с.
86. Маланчук П.М. Основні положення трасології в криміналістиці / П.М. Маланчук, О.М. Льон. *Правові горизонти*. 2017. Вип. 6. С. 60–63. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/In_2017_6_13
87. Воловик П.М. Фізика: для університетів. Київ, Ірпінь: Перун, 2005. 864 с.
88. Баймуратов М.О., Ожерельев В.П. Міжнародне публічне право і ноосфера: на шляху до створення єдиної аналітичної моделі. *Публічне право*. 2019. № 1 (33). С. 120–130. DOI: 10.37374/2019-33-14.
89. Шевченко А. Китай буде видобувати гелій-3 на Місяці. URL: https://cikavosti.com/kitay-bude-vidobuvati-geliy-3-na-misyatsi/#google_vignette
90. Helium-3 mining on the lunar surface. The European Space Agency. URL: https://www.esa.int/Enabling_Support/Preparing_for_the_Future/Space_for_Earth/Energy/Helium-3_mining_on_the_lunar_surface
91. Feasibility of lunar Helium-3 mining. URL: <https://ui.adsabs.harvard.edu/abs/2014cosp...40E1515K/abstract>
92. Індія розраховує почати видобуток гелію-3 на Місяці до 2030 року. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-technology/2178737-india-rozrahovue-pocati-vidobutok-geliu3-na-misaci-do-2030-roku.html>
93. Поляков М. Видобуток корисних копалин у космосі: майбутнє людства чи нездійсненна мрія? URL: <https://maxpolyakov.com/ua/vydobutok-korysnyh-kopalyn-u-kosmosi/>
94. Исследования Луны (д.ф.-м.н., проф. Ю. Г. Шкуратов, к.ф.-м.н. Н. В. Опанасенко, к.ф.-м.н. В. Г. Кайдаш, к.ф.-м.н. В. В. Корохин). Харьков: Харьковский национальный университет ім. В. Каразина. URL: <http://dspace.univer.kharkov.ua/bitstream/123456789/4645/2/Issledovaniya%20Luni.pdf>
95. Кадук А. Не весь місячний реголіт підходить для облаштування життя на Місяці: що кажуть учені. URL: <https://focus.ua/uk/technologies/592858-ne-ves-misyachnij-regolit-pidhodit-dlya-oblashtuvannya-zhittya-na-misyaci-sho-kazhut-ucheni-foto>
96. Слюта Е. Проблемы исследований и разработки газовых месторождений на Луне. (2017). *Mining of Mineral Deposits*, 11(4), p. 117-125. URL: <https://pdfs.semanticscholar.org/1a0a/bc6cd3518a58e6ba3cd917b6fd5f7b4466c2.pdf>
97. Цивільний Кодекс Наполеона 1804 року. URL: <https://referatss.com.ua/work/kodeks-napoleona-1804-roku/>
98. Баймуратов М.А. Международное публичное право: учебник. Изд. второе, переработанное и дополненное. Харьков: ООО «Одиссей», 2007. 704 с.
99. Баймуратов М.А. Международный правопорядок: концептуальные подходы к становлению понятийной характеристики. *Международное публичное и частное право*. 2010. № 1 (52). С. 2–10. URL: <https://wiselawyer.ru/poleznoe/34950-mezhdunarodnyj-pravoporyadok-konceptualnye-podkhody-stanovleniyu-ponyatijnoj-kharakteristiki>
100. Бузаш В.М. Новий погляд стосовно неорганічного походження нафти і природного газу на Землі. *Вісник УжНУ. Серія Хімія*. 2005. Вип. 14. С. 171–179.

THE "LARGE BARYON PUMP OF THE EARTH" AS A NATURAL IMAGE OF THE "TREE OF LIFE" AND AN OBJECT OF ENVIRONMENTAL LAW, WHICH IS INTEGRATED WITH THE NATURAL ENVIRONMENT OF MAN

Mykhaylo O. Baymurov, Doctor of Legal Sciences, Full Professor, Professor of the Department of Political Science and Law, South Ukrainian National Pedagogical University named after K.D. Ushynsky, Honored Worker of Science and Technology of Ukraine, Academician of the Ukrainian Academy of Sciences (Ukraine).

E-mail: baymurov@ukr.net

Volodymyr P. Ozherelyev, graduate student of the Department of Philosophy, National University "Odessa Law Academy" (Ukraine).

E-mail: ozherelyev01@gmail.com

DOI: 10.32342/2709-6408-2023-2-7-2

Key words: Earth's Great Baryon Pump, tree of life, environmental law, human natural environment, human biological rights, international public law, municipal law, rule-based order.

The article is devoted to the scientific and theoretical substantiation of the problem of defining the Great Baryon Pump of the Earth (GBP of the Earth) as a natural prototype of the "tree of life" and an object of environmental law that is integrated with the natural human environment. It is indicated that the authors of the article had previously investigated the issue of the relationship between the "right [of man] to the tree of life" and the biological rights of man, simultaneously touching on another important humanitarian and at the same time civilizational and legal issue - the identification of the so-called "GBP of the Earth" as material and natural prototype of the biblical metaphorical way of "tree of life". However, an even more important issue in the context of this study, which precedes this issue, is the qualification of the Earth's natural environment as an ecological object that is integrated with the natural habitat of man (his natural environment). It is proven that, according to the data of geological sciences, the GBP of the Earth in the process of rotation of the Earth on its axis, transforms the tangential acceleration (the component of acceleration directed along the tangent to the trajectory of the material point, which characterizes the change in the velocity module. – author) into radial (normal) acceleration, which explains the formation of vortex tracks on the lithosphere and pushing the Moon into a higher orbit relative to the Earth. Extrapolating its dynamics to 4.0 billion years ago - in the early eons of our planet, taking into account objective scientific data on the transformation of substances in the system of geospheres, it can be assumed that the GBP of the Earth was able to transform inanimate matter into living matter. This became a more significant and revolutionary factor, which was directed to the formation of an actor (acting subject) for the beginning of biological evolution and created the conditions for the emergence of man on Earth. In turn, the need to study the functions of the Earth's natural resources in the environmental discourse and its qualification as an object of law is a natural stage in the development of the system of ecological, noospheric law, and in the future - anthropic law as a metasystem of the natural law of our universe. Therefore, it is stated that the existence GBP of the Earth is inextricably linked with the concept of the anthropic properties of the space of our Universe in the light of the Poincaré-Perelman theorem, according to which "any single-connected closed three-dimensional manifold without an edge is a homeomorphic (continuous reversible transformation of space. – author) of the three-dimensional sphere". This theorem indicates the integrity, continuity and unbreakability of the space of our Universe from the moment of the so-called "Big Bang" (or another event similar to it) onwards: the formation of our Galaxy, the Solar System, the Earth-Moon system, the emergence of living matter, the beginning of biological evolution, the formation of Earth Man and the formation of the noosphere. On the other hand – in a functional bioecological context, the GBP of the Earth can be considered not only as an Eozoic (life-creating) object, but also as an actor that controls the continental cycle – continental drift, which is associated

with the formation of the single continent of Pangea and its subsequent disintegration to separate continents. It is characteristic that in the process of geographical discoveries and human development of the global natural environment (environment), this led to the emergence of a modern picture of the world and the formation of a "topological two-circuit – shell-nuclear informational and legal structure of the noosphere". These events of the border of the XV-XVI centuries and the development of the colonial system determined the vector of the next evolution of the geopolitical landscape – its legal structuring, which, in accordance with the Legal Triad (order – rules – law) and the doctrine "rule based international order", was embodied in the picture of the modern world order. Currently, the world structure that has emerged can be imagined as a complex global-regional legal system, in the regulatory field of which there is a process of deep integration of international public law and municipal law. In turn, this has formed stable trends that indicate the active development of value ideas about biological human rights, as well as their implementation on a global scale.

It is stated that the strategic goals, the achievement of which is important for the biologization of law, cannot be achieved without the identification of the Earth's natural reserve as a prototype of the "tree of life" object, and the qualification of the Earth's natural reserve as an Eozoic object that is integrated with the surrounding natural environment man (his natural environment). In addition, the resolution of the natural-law conflict that has arisen is absolutely necessary for the development of the system of international environmental law, the formation of the system of noospheric law, as well as the improvement of IL-forecasting methods in the process of strengthening the trends of global constitutionalism, noospherism and the development of the institute of biological human rights in the world civilizational legal system.

References

1. Baimuratov, M.A., Ozhereliev, V.P. (2021). *"Pravo na Derevo Zhyttia": u konteksti proektsii na somatychni prava liudyny, konstytutsionalizm ta noosferizm* ["The right to the Tree of Life": in the context of the projection on human somatic rights, constitutionalism and noospherism]. *Naukovi zapysky Instytutu zakonodavstva Verkhovnoi Rady Ukrainy* [Scientific notes of the Institute of Legislation of the Verkhovna Rada of Ukraine], no.3, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzizvru_2021_3_4
2. Yvakyn, A.A. (2016). *Predposylky y predtechy uchenyia o noosfere* [Prerequisites and forerunners of the study of the noosphere]. *Aktualni problemy filosofii ta sotsiologii* [Actual problems of philosophy and sociology], issue 10, pp. 58-61, available at: <http://apfs.onua.edu.ua/index.php/APFS/article/view/367/29>
3. Yvakyn, A.A., Ozherelev, V.V. (2017). *Nauchno-fylosofskoe tolkovanye myfopoeticheskoho obraza Dereva Zhyzny* [Scientific and philosophical interpretation of the mythopoetic image of the Tree of Life]. *Aktualni problemy filosofii ta sotsiologii* [Actual problems of philosophy and sociology], issue 17, pp. 32-36, available at: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/11622/Ivakin%20A.%20A...pdf?sequence=1&isAllowed=y>
4. Hetman, A.P., Shulha, M.V. (2007). *Ekolohycheskoe pravo Ukrainy* [Environmental law of Ukraine]. Kharkiv, Odyssey Publ., 464 p.
5. Karakash, Y.Y. (2001). *Ekolohycheskoe pravo Ukrainy* [Environmental law of Ukraine]. Odessa, MP LATSTAR Publ., 478 p.
6. Stephenson, F. Richard (2003). Historical eclipses and Earth's rotation. *Astronomy & Geophysics*. 44: 2.22–2.27. Bibcode:2003A&G...44b..22S.doi:10.1046/j.1468-4004.2003.44222.x
7. Dennis D. McCarthy; Kenneth P. Seidelmann (18 September 2009). *Time: From Earth Rotation to Atomic Physics*. John Wiley & Sons. c. 232. ISBN 978-3-527-62795-0.8.
8. Yatskiv, Ya.S. (2001). *Vyvchennia obertannia Zemli – kompleksna problema astronomii ta heofizyky* [The study of the rotation of the Earth is a complex problem of astronomy and geophysics]. *Naukovi zapysky NaUKMA: Spetsialnyi vypusk* [Scientific notes of NaUKMA: Special issue], vol. 19, Part 2. pp. 453-455.
9. Krupskiy, Yu.Z., Bodlak, V.P. (2015). *Do prohnouzuvannia zemletrusiv u zonakh napruzhenia*

zemnoi kory za vymiramy stantsii hlobalnykh navihatsiinykh system [To forecast earthquakes in stress zones of the earth's crust based on measurements of stations of global navigation systems]. *Heodynamika* [Geodynamics], no. 2(19), pp. 100–108.

10. Sirenko, I.M., Rudkovskiy, L.L. (2012). *Metodychni porady z kursu "Endohenni i ekzohenni reliefotvirni protsesy"* [Methodical advice from the course "Endogenous and Exogenous Relief Photographic Processes"]. Lviv, Laboratory of thematic mapping; Small Publishing Center of the Faculty of Geography, 36 p.

11. Khmelevskiy, V.O., Khmelevska, O.V. (2011). *Litolohiia: Sedymentohenez* [Lithology: Sedimentogenesis]. Lviv, Ivan Franko National University, 220 p.

12. Baimuratov, M.A., Ozhereliev, V.P. (2019). *Mizhnarodne publichne pravo i noosfera: na shliakhu do stvorennia yedynoi analitychnoi modeli* [International public law and the noosphere: on the way to creating a single analytical model]. *Publichne pravo* [Public law], no.1 (33). pp. 120-130, available at: <https://www.publichne-pravo.com.ua/files/33/pdf/pp-2019-33-14.pdf>

13. Baimuratov, M.A., Ozhereliev, V.P. (2020). *Rol topolohichnoi dvokonturnoi modeli noosfery v doslidzhenni protsesiv pravovoi hlobalizatsii* [The role of the topological two-loop model of the noosphere in the study of processes of legal globalization]. *Naukovi zapysky Instytutu zakonodavstva Verkhovnoi Rady Ukrainy* [Scientific notes of the Institute of Legislation of the Verkhovna Rada of Ukraine], no.1, pp. 8-18, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzizvru_2020_1_3

14. Baimuratov, M.A., Ozhereliev, V.P. (2020). *Topolohichna informatsiino-pravova struktura noosfery – kontseptualna osnova noosfernoho prava* [The topological information-legal structure of the noosphere is the conceptual basis of noosphere law]. *Naukovi zapysky Instytutu zakonodavstva Verkhovnoi Rady Ukrainy* [Scientific notes of the Institute of Legislation of the Verkhovna Rada of Ukraine], no.4, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzizvru_2020_4_4

15. Baimuratov, M.A., Ozhereliev, V.P. (2020). *Yurydychna noosferolohiia yak naukova i navchalna dystsyplina: ob'ekt, predmet i metody doslidzhen* [Legal noospherology as a scientific and educational discipline: object, subject and research methods]. *Sotsialnyi Kaleidoskop* [Social Kaleidoscope], vol.1, no.1, available at <https://socialcaidoscope.org.ua/index.php/journal/article/view/10/8>

16. Baimuratov, M.A., Ozhereliev, V.P. (2020). *Rol yurydychnoi noosferolohii u rozrobttsi naukovykh metodiv mizhnarodno-pravovoho prohnouzuvannia* [The role of legal noospherology in the development of scientific methods of international legal forecasting]. *Sotsialnyi Kaleidoskop* [Social Kaleidoscope], vol.1, no.2, available at: <https://socialcaidoscope.org.ua/index.php/journal/article/view/12/10>

17. Baimuratov, M.A., Ozhereliev, V.P. (2021). *Noosferne pravo yak fenomen synerhizmu munitsypalnoho i mizhnarodnoho publichnoho prava* [The role of legal noospherology in the development of scientific methods of international legal forecasting]. *Sotsialnyi Kaleidoskop* [Social Kaleidoscope], vol.2, no.5, available at: <https://socialcaidoscope.org.ua/index.php/journal/article/view/39/37>

18. Baimuratov, M.A., Ozhereliev, V.P. (2022). *Rol doktryny «Rules based international order» v stanovlenni norm prava: analiz v konteksti proektsii na modeli noosfery* [The role of the doctrine "Rules based international order" in the formation of legal norms: analysis in the context of projection on the model of the noosphere]. *Sotsialnyi Kaleidoskop* [Social Kaleidoscope], vol.2, no.1, available at: <https://socialcaidoscope.org.ua/index.php/journal/article/view/46/43>

19. *Matematyk, yakyy zdyvuvav svit dvichi, vidznachaie yuvilei. Vchenomu, shcho doviv hipotezu Puankare, Hryhoriu Perelmanu – 50* [The mathematician who surprised the world twice celebrates his anniversary. The scientist who proved the Poincaré hypothesis, Grigory Perelman – 50], available at: <https://znaj.ua/content/matematyk-yakyy-zdyvuvav-svit-dvichi-vidznachaye-yuviley>

20. Prits, V. Yu. (2019). *Velykomasshtabna struktura Vsesvitu* [Large-scale structure of the universe]. *Molod, osvita, nauka, kultura i natsionalna samosvidomist v umovakh yevropeiskoi intehtatsii* ["Youth, education, science, culture and national self-awareness in the conditions of European integration"]. Kyiv, pp. 16–19.

21. Raikhel, Yu. *Ridkisyi vypadok. Chomu rosiyskyi matematyk Hryhorii Perelman vidmovyvsia pryiniaty premiiu v 1 mln. dol.?* [A rare case. Why did the Russian mathematician Hryhorii Perelman refuse to accept the \$1 million prize?], available at: <https://day.kyiv.ua/article/cuspilstvo/ridkisyi-vypadok>
22. Smerychanskyi, O.V. *Ne empirychni pokaznyky istyny u matematychnomu piznanni* [Non-empirical indicators of truth in mathematical cognition], available at: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/71974/20-Smerychanskyj.pdf?sequence=1>
23. Kuzovkov, V.V., Horbenko, K.V. (2020). *Istoriia serednikh vikiv* [History of the Middle Ages]. Mykolaiv, Ilion Publ., 247 p.
24. Viter, I.I. *Velyki heohrafichni vidkryttia ta yikh vplyv na ekonomichni rozvytok krain yevropeiskoi tsyvilizatsii* [Great geographical discoveries and their influence on the economic development of the countries of European civilization], available at: <https://naukam.triada.in.ua/index.php/konferentsiji/59-dvadtsyat-vosma-vseukrajinska-praktichno-piznavalna-internet-konferentsiya/733-veliki-geografichni-vidkryttia-ta-jikh-vplyv-na-ekonomichnij-rozvitok-krajin-evropejskoji-tsyvilizatsiji>
25. Pazenok, V.S. (2016). *Rozvytok produktyvnykh syl yevropeyskykh krain v period pererodzhennia feodalnoho hospodarstva u rynkove naprykintsi XV – na pochatku XVI stolittia* [The development of the productive forces of European countries during the transformation of the feudal economy into a market economy at the end of the 15th - the beginning of the 16th century]. *Naukovi zapysky Kyivskoho universytetu turyzmu, ekonomiky i prava. Seriya: filosofski nauky* [Scientific notes of the Kyiv University of Tourism, Economics and Law. Series: Philosophical Sciences]. Kyiv, KUTEP Publ., issue 23, pp. 309-324.
26. *Vsesvitnia istoriia. 4.3. Nova istoriia. Rannii Novyi chas (kinets XV — persha polovyna XVII st.) Velyki heohrafichni vidkryttia ta yikh znachennia dlia Yevropy* [World history. 4.3. A new story. Early modern times (the end of the 15th - the first half of the 17th century) Great geographical discoveries and their significance for Europe], available at: <http://history.vn.ua/book/history5/101.html>
27. *Histolohichna terminolohiia* [Histological terminology] (2010). *Mizhnarodni terminy z tsytolohii ta histolohii liudyny* [International terms of human cytology and histology]. Kyiv, Medicine Publ., 283 p.
28. Lutsyk, O.D., Chaikovsky, Yu.B. (2018). *Histolohiia, tsytolohiia, embriolohiia* [Histology, cytology, embryology]. Vinnytsia, "New Book" Publ., available at: https://drive.google.com/file/d/13t6t7A-d9K_YHa3Raz-2_Z_qS9t9xIOS/view
29. Lutsyk, O.D., Chaikovsky, Yu.B. (2020). *Histolohiia. Tsytolohiia. Embriolohiia* [Histology. Cytology. Embryology]. Vinnytsia, "New Book" Publ., 496 p.
30. Turianskyi, Yu.I. (2020). *Somatychni prava liudyny v suchasni doktryni konstytutsionalizmu. Teoretyko-pravove doslidzhennia* Diss. kand. yurid. nauk [Somatic human rights in the modern doctrine of constitutionalism. Theoretical and legal research Cand. Legal sci. diss.]. Lviv, available at: <https://lpnu.ua/sites/default/files/2020/dissertation/4614/disertaciyna-robota-na-zdobuttia-naukovogo-stupenya-doktora-yuridichnikh-nauk-turyanskogo-yui.pdf>
31. Mykhalov, V.O. (2004). *Klasyfikatsiia i normatyvne zakriplennia biolohichnykh prav liudyny* [Classification and normative consolidation of human biological rights]. *Aktualni problemi derzhavy i prava* [Actual problems of the state and law], vol. 22, pp. 243-244, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdp_2004_22_46
32. Tyrina, M.P. (2012). *Biolohichni prava ta svobody liudyny u suchasnomu zakonodavstvi: analiz mizhnarodno-pravovoho rehuliuвання* [Biological rights and human freedoms in modern legislation: analysis of international legal regulation]. *Visnyk Mariupolskoho derzhavnoho universytetu. Seriya: Pravo* [Bulletin of the Mariupol State University. Series: Law]. issue 3-4, pp. 154-165. available at: <https://cyberleninka.ru/article/n/biologicheskie-prava-i-svobody-cheloveka-v-sovremennom-zakonodatelstve-analiz-mezhdunarodno-pravovogo-regulirovaniya>
33. *Dodatkovyi protokol do Konventsii pro prava liudyny ta biomedytyny v haluzi biomedychnykh doslidzhen* (2005). [Additional Protocol to the Convention on Human Rights and

Biomedicine in the Field of Biomedical Research]. Strasbourg, (ETS No. 195). available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_686#Text

34. Yahodzynskyi, S.N. (2007). *V.I. Vernadskyi pro naukovu dumku yak planetarne yavyshe* [V.I. Vernadsky on scientific thought as a planetary phenomenon]. *Visnyk Natsionalnoho aviatsiinoho universytetu* [Bulletin of the National Aviation University]. Kyiv, NAU Publ., pp. 157-162.

35. *Teoriia biosfery u robotakh V.I. Vernadskoho* [The theory of the biosphere in the works of V.I. Vernadskyi], available at: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_eav/cgiirbis_64.exe?C21COM=F&I21DBN=EAV&P21DBN=EAV&S21CNR=20&Z21ID=

36. Teiia de Sharden P. *Fenomen liudyny* [The phenomenon of man], available at: https://stud.com.ua/42330/filosofiya/teyyar_sharden_fenomen_lyudini

37. What is Life by Erwin Schrödinger, available at: https://whatislife.stanford.edu/LoCo_files/What-is-Life.pdf

38. Shtanov, Yu. V. (2012). *Model svitu na brani ta evoliutsiia Vsesvitu*. Avtoref. Diss. dokt. fizyko-mat. nauk. [The model of the world on the brane and the evolution of the universe. Autoref. dr. physics and math. of scie.]. Kyiv, 35 p.

39. Zaitsev, Yu.P. (1974). *Zhyzn morskoi poverkhnosty* [Life on the sea surface]. Kyiv, Naukova dumka Publ., 112 p.

40. Shulga, A., Lytvynenko, R. (2022). Ethnogenesis and evolution of the Sumerians, the origin and development of the Sumerian language. InterConf, (100). URL: <https://ojs.ukrlogos.in.ua/index.php/interconf/article/view/18719>

41. *Knyhy Staroho Zapovitu. Iz movy davnoievreiskoi na ukrainsku nanovo perekladeni. 988-1988* [Books of the Old Testament. Newly translated from ancient Hebrew into Ukrainian. 988-1988]. *Yuvileine vydannia z nahody tysiacholittia khrystyanstva v Ukraini. I. Piatyknyzhzhia Moiseieva. Persha knyha Moiseieva: Buttia; Druha knyha Moiseieva: Vykhid* [Jubilee edition on the occasion of the millennium of Christianity in Ukraine. I. The Pentateuch of Moses. The first book of Moses: Genesis; The second book of Moiseev: Exodus, available at: <https://cutt.ly/HwJa7cag>

42. *Knyhy Sviashchennoho Pysannia Staroho ta Novoho Zavitu. Novyi Zavit. Odkrovennia sviatoho Ioana Bohoslova (Apokalipsys)* [Books of the Old and New Testaments. New Testament. Revelation of St. John the Theologian (Apocalypse)], available at: <https://parafia.org.ua/biblioteka/svyate-pysmo/bibliya-upts-kp/odkrovennia-svyatoho-ioana-bohoslova-apokalipsys/>

43. Templeton Prize winner Fr. Ayala: The theory of evolution can explain the existence of evil. Available at: https://www.pravmir.com/article_1080.html

44. Stadnyk, M.M. *Vplyv khrystyanstva na formuvannia svitohliadiv doby Vidrozhennia ta Novoho chasu* [The influence of Christianity on the formation of worldviews of the Renaissance and New times], available at: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/29129/13-Stadnik.pdf?sequence=1>

45. Yvakyn, A.A. (2012). *Edynstvo Boha, cheloveka y noosfery: fylosofskoe esse* [The unity of God, man and the noosphere: a philosophical essay]. Odessa, Phoenix Publ., 244 p.

46. Kondratenko Petr (2018). *Soznanye y evoliutsiia Vselennoi. Ot Byblyi k nauke* [Consciousness and evolution of the Universe. From the Bible to science [Text]. Beau Bassin: LAP LAMBERT acad. publ., 625 p.

47. Yvakyn, A.A. (2016). *Povest o bytyi: myslislyshchem y myslimom* [Tale of being: thinking and thinking]. Monograph. Odessa, Phoenix, 296 p.

48. Ozherelev, V.P. (2015). *Synerhosfera: analytycheskaia ekolohiya v razvytyi ucheniya o byosfere y noosfere* [Synergosphere: analytical ecology in the development of the science of the biosphere and noosphere]. Kyiv, VP "Edelweiss", 178 p.

49. Ozherelev, V.P. (2003). *Paraekolohiya – kliuch k taine Uroborosa* [Paraecology is the key to the secret of Ouroboros]. Kyiv, Ed. "Goats", 100 p.

50. *Danylo Andrieiev. Troianda Svitu* [Danylo Andreev. Rose of the World], available at: <https://7promeniv.com.ua/naukovi-doslidzhennia-v-metodolohichni-pidkhody/74-noosfernist/33-danylo-andrieiev-troianda-svitu.html>

51. Ratnykov, B.K., Rohozyn, H.H. (2012). *Kartyna myra v predstavlenyy spetsluzhb ot mystyky do osmysleniya* [The picture of the world in the presentation of the special services from mysticism to understanding]. *Akademyia upravleniya, Bezopasnost 21 vek* [Academy of Management, Security of the 21st Century. Available at: https://bookap.info/book/ratnikov_kartina_mira_v_predstavlenii_spetsluzhb_ot_mistiki_do_osmysleniya/
52. Kniazevych, A.O. *Upravlinnia innovatsiinym rozvytkom pidpriumstv na osnovi teorii synerhetyky* [Management of innovative development of enterprises based on the theory of synergy], available at: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/3_2019/11.pdf
53. Teslyuk, T.V. (2018). *Analiz dynamiky funktsionuvannia bahatorivnevnykh system z vykorystanniam modelei na pidstai iierarkhichnykh merezh petri* [Analysis of the dynamics of functioning of multilevel systems using models based on hierarchical petri nets]. *Naukovyi visnyk NLTU Ukrainy* [Scientific bulletin of NLTU of Ukraine], no. 28(8), pp. 149-154, available at: <https://doi.org/10.15421/40280830>
54. Spytisia, N.V. (2010). *Problemy metodolohii doslidzhennia protsesiv samoorhanizatsii suspilstva* [Problems of the methodology of researching the processes of self-organization of society]. *Humanitarnyi visnyk ZDIA* [Humanitarian Bulletin ZDIA], issue 41, pp. 178-193, available at: https://old-zdia.znu.edu.ua/gazeta/VISNIK_41_15.pdf
55. Drotianko, L.H. (2018). *Naukovyi kosmizm ta postneklasychna nauka: antropolohichniy kontekst vzaiemozviazkiv* [Scientific cosmism and post-non-classical science: the anthropological context of relationships]. *Visnyk Natsionalnoho aviatsiinoho universytetu. Serii: Filosofiia. Kulturolohiia* [Bulletin of the National Aviation University. Series: Philosophy. Culturology], no. 2 (28), pp. 5-11.
56. Yahodzynskyi, S.M. (2015). *Formuvannia hlobalnoi svidomosti yak sotsiokulturna praktyka* [Formation of global consciousness as a sociocultural practice]. *Visnyk Natsionalnoho aviatsiinoho universytetu. Serii: Filosofiia. Kulturolohiia* [Bulletin of the National Aviation University. Series: Philosophy. Culturology], no. 1 (21), pp. 88-93.
57. Fox R. F. Energy and the Evolution of Life. W.H. Freeman & Co Ltd, 1988. 182 p.
58. Margulis L. Symbiosis in cell evolution. New York, 1992. 452 p.
59. Crick F.N. The Origin of the Genetic Code // J.Mol. Biol. 1968. Vol. 38. P. 367-379.
60. Fox S., Dose K. Molecular evolution and the origin of life. W.H. Freeman & Co Ltd, 1972. 359 p.
61. Henning Thomas, Lupas Andrei. The origin of life. URL: https://www.mpg.de/9333399/Origin_of_Life_basetext.pdf
62. Bernal J. D. Origin of Life. Littlehampton Book Services Ltd, 1987. 364 p.
63. Simionescu C. I. & F. Dénes. The Cold Theory of the Origins of Life. Assumptions for the Theory and Experimental Evidence. D. Reidel Publishing Company, 1981. 172 p.
64. Carey S. Theories of the Earth and Universe: A History of Dogma in the Earth Sciences. Publ. by Stanford University Press, 1988. 436 p.
65. Prigogine I. From Being to Becoming: Time and Complexity in the Physical Sciences. W H Freeman & Co, 1980. 272 p.
66. Shuster G. Deterministic chaos. Introduction. VCH, 1988. 270 p.
67. Nikolis G., Prigozhin I. Cognition of the complex. Introduction. D. Reidel Publishing Company, 1989. 336 p.
68. Slenzak, O.Y. (1972). *Vykhrevye systemy lytosfery y struktury dokembriya* [Eddy systems of the lithosphere and Precambrian structures]. Kyiv, Naukova dumka Publ., 181 p.
69. Chebanenko, I.I., Yevdoshchuk, M.I., Klochko, V.P. (2008). *Hipoteza pro Zemliu, shcho rozshyruetsia, ne pidtverdzhuietsia yii heolohichnoiu budovoio* [The hypothesis of an expanding Earth is not confirmed by its geological structure]. *Heoinformatyka* [Geoinformatics], no. 4, pp 79-81.
70. Dekart R. (2020). *Metafizychni tvory* [Metaphysical works]. Kharkiv, Folio Publ., 219 p.
71. Sadovyi, M. *Formuvannia naukovoho svitohliadu cherez vyslittennia idei vydatnykh vchenykh u kursi fizyky* [Formation of a scientific worldview through the study of the ideas of

outstanding scientists in the course of physics], available at: <https://core.ac.uk/download/pdf/83099583.pdf>

72. Koltachykhina, O.Yu. (2012). *Evoliutsiia modelei iierarkhychnoi budovy Vsesvitu* [Evolution of models of the hierarchical structure of the Universe]. *Nauka ta naukoznavstvo* [Science and scientific studie], no. 1, pp. 109-119.

73. Saffman, P.G. Vortex Dynamics. Cambridge University Press, 1995. 326 p.

74. Darrigol Olivier. Poincaré and the Reaction Principle in Electrodynamics. *Open Edition*. 2023. No. 27-2. p. 63-125, available at: <https://journals.openedition.org/philosophiascientiae/4084>. DOI:<https://doi.org/10.4000/philosophiascientiae.4084>

75. Tiapkin, K.F. (2000). *Osnovy heofizyky* [Fundamentals of geophysics]. Kyiv, Karbon LTD, 248p.

76. Shniukov, Ye.F., Shchypstov, O.A., Kobolev, V.P. (2019). *Morski heoloho-heofizychni ekspedytsiini doslidzhennia NAN Ukrainy: istoriia, realnist ta perspektyvy* [Marine geological and geophysical expedition research of the National Academy of Sciences of Ukraine: history, reality and prospects]. *Okeanohrafichni zhurnal (Problemy, metody ta zasoby doslidzhen Svitovoho okeanu)* [Oceanographic journal (Problems, methods and means of research of the World Ocean)], no. 1(12), pp. 28–45.

77. Lukienko, O.I. (2008). *Strukturna heolohiia* [Structural geology]. Kyiv, 291 p.

78. Storetvedt, K.M. Global Wrench Tectonics (Replacement model for Plate tectonics). *Memoir Geological society of India*. 1999. No. 43. pp. 521–547.

79. Turytska, T.H., Sydorenko, H.H. *Efekty vykhrovykh impulsnykh mahnitnykh poliv na vyshchi tsenyry vehetatyvnoi rehuliatcii* [Effects of vortex pulsed magnetic fields on higher centers of vegetative regulation]. Komitet z Derzhavnykh premii Ukrainy v haluzi nauky i tekhniky. Nomer roboty - M 55. Predstavleno Dnipropetrovskym natsionalnym universytetom zaliznychnoho transportu imeni akademika V. Lazariana [Committee on State Prizes of Ukraine in the field of science and technology. Paper number - M 55. Presented by the Dnipropetrovsk National University of Railway Transport named after Academician V. Lazaryan, available at: <http://www.kdpu-nt.gov.ua/uk/content/efekty-vyhrovykh-impulsnykh-magnitnykh-poliv-na-vyshchi-centry-vegetatyvnoyi-regulyacii>

80. Horobets, V.H. (2018). *Teploenerhetychni ustanovky i systemy* [Thermal power plants and systems]. Kyiv, CPU "Comprint", 380 p.

81. Jonathon, M.N. The Ranque-Hilsch vortex tube and its application to spacecraft environmental control systems. NASA. Manned Spacecraft Center, 1970. 35 p. DOI: 10.13140/RG.2.1.1182.2481

82. Alfven, Kh., Arrenyus, H. (1981). *Struktura y evoliutsyonnaia ystoryia Solnechnoi systemy* [Structure and Evolutionary History of the Solar System]. Naukova dumka [Scientific Opinion]. Kyiv, 332 p.

83. Murray, K.D., Dermott, St.F. Solar System Dynamics. Cambridge University Press, 2000. 592 p. DOI: <https://doi.org/10.1017/CBO9781139174817>

84. Textbook of criminalistics. Volume I: General Theory. Edited by H. Malevski, V. Shepitko. Kharkiv, Apostille Publishing House LLC, 2016. 473 s.

85. Salteviskyi, M.V. (2005). *Kryminalistyka (u suchasnomu vykladi)* [Criminalistics (in a modern version)]. Kyiv. Condor Publ., 588 p.

86. Malanchuk, P.M. (2017). *Osnovni polozhennia trasolohii v kryminalistytsi* [Main principles of traceology in criminalistics], issue 6, pp. 60–63, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/In_2017_6_13

87. Volovyk, P.M. (2005). *Fizyka: dlia universytetiv* [Physics: for universities]. Kyiv, Irpin: Perun, 864 p.

88. Baimuratov, M.O., Ozhereliev, V.P. (2019). *Mizhnarodne publichne pravo i noosfera: na shliakhu do stvorennia yedynoi analitychnoi modeli* [International public law and the noosphere: on the way to creating a unified analytical model]. *Publichne pravo* [Public law], no. 1 (33), pp. 120-130. DOI: 10.37374/2019-33-14.

-
89. Shevchenko, A. *Kytai bude vydobuvaty helii-3 na Misiatsi* [China will mine helium-3 on the Moon], available at: https://cikavosti.com/kitay-bude-vidobuvati-geliy-3-na-misyatsi/#google_vignette
90. Helium-3 mining on the lunar surface. The European Space Agency. URL: https://www.esa.int/Enabling_Support/Preparing_for_the_Future/Space_for_Earth/Energy/Helium-3_mining_on_the_lunar_surface
91. Feasibility of lunar Helium-3 mining, available at: <https://ui.adsabs.harvard.edu/abs/2014cosp...40E1515K/abstract>
92. *Indiia rozrahovuiie pochaty vydobutok heliiu-3 na Misiatsi do 2030 roku* [India expects to start mining helium-3 on the moon by 2030], available at: <https://www.ukrinform.ua/rubric-technology/2178737-india-rozrahovue-pocati-vidobutok-geliu3-na-misaci-do-2030-roku.html>
93. *Poliakov, M. Vydobutok korysnykh kopalyn u kosmosi: maibutnie liudstva chy nezdiisnenna mriia?* [Polyakov M. Extraction of minerals in space: the future of mankind or an impossible dream?], available at: <https://maxpolyakov.com/ua/vidobutok-korysnykh-kopalyn-u-kosmosi/>
94. Shkuratov, Yu.H., Opanasenko, N.V., Kaidash, V.H., Korokhyn, V.V. *YSSLEDOVANYIA LUNY* [RESEARCH OF THE MOON], Kharkiv, Kharkiv National University named after V.Karazin, available at: <http://dspace.univer.kharkov.ua/bitstream/123456789/4645/2/Issledovaniya%20Luni.pdf>
95. Kaduk, A. *Ne ves misiachnyi reholit pidkhodyt dlia oblashtuvannia zhyttia na Misiatsi: shcho kazhut ucheni* [Not all lunar regolith is suitable for life on the Moon: what scientists say, available at: <https://focus.ua/uk/technologies/592858-ne-ves-misyachnij-regolit-pidhodit-dlya-oblashtuvannya-zhittya-na-misyaci-sho-kazhut-ucheni-foto>
96. Sliuta, E. (2017) *Problemy yssledovanyi y razrobotky hazovykh mestorozhdenyi na Lune* [Problems of research and development of gas deposits on the Moon] Mining of Mineral Deposits, no. 11(4), pp. 117-125, available at: <https://pdfs.semanticscholar.org/1a0a/bc6cd3518a58e6ba3cd917b6fd5f7b4466c2.pdf>
97. *Tsyvilnyi Kodeks Napoleona 1804 roku* [Napoleon's Civil Code of 1804], available at: <https://referatss.com.ua/work/kodeks-napoleona-1804-roku/>
98. Baimuratov, M.A. (2007). *Mezhdunarodnoe publychnoe parvo* [International public law], Kharkov, Odyssey Publ., 704 p.
99. Baimuratov, M.A. (2010). *Mezhdunarodnyi pravoporiadok: kontseptualnye podkhody k stanovleniyu poniatyinoi kharakterystyky* [The international legal order: conceptual approaches to the formation of conceptual characteristics]. *Mezhdunarodnoe publychnoe y chastnoe parvo* [International public and private law], no. 1 (52), pp. 2–10, available at: <https://wiselawyer.ru/poleznoe/34950-mezhdunarodnyj-pravoporyadok-kontseptualnye-podkhody-standovleniyu-ponyatiynoj-kharakteristiki>
100. Buzash, V.M. (2005). *Novyi pohliad stosovno neorhanichnoho pokhodzhennia nafty i pryrodnogo hazu na Zemli* [A new perspective on the inorganic origin of oil and natural gas on Earth]. *Visnyk UzhNU. Serii Khimiia* [Bulletin of UzhNU. Chemistry series], vol. 14, pp. 171–179.

Одержано 15.08.2023.

УДК 340.5

DOI: 10.32342/2709-6408-2023-2-7-3

О.В. БАТАНОВ,

*доктор юридичних наук, професор, провідний науковий співробітник
відділу конституційного права та місцевого самоврядування
Інституту держави і права імені В.М. Корецького НАН України
ORCID <https://orcid.org/0000-0002-0239-4539>*

КОНЦЕПЦІЯ ПРИНЦИПІВ МУНІЦИПАЛЬНОГО ПРАВА

У статті розглядаються проблеми визначення принципів муніципального права як галузі права України. Досліджено феноменологію муніципального права в контексті його генезису, розвитку і розуміння принципів муніципально-правового регулювання. Доводиться, що формування сучасної вітчизняної муніципально-правової доктрини поставило перед вченими низку концептуальних завдань, від вирішення яких залежить результативність переосмислення сутності, змісту (системи) та функцій муніципального права як галузі права. Одним із таких завдань є остаточна відмова від догматичних рудиментів радянської юридичної науки, яка міцно вкоренилася у вітчизняній муніципально-правовій доктрині. Насамперед це проявляється у проникненні у матерію муніципального права багатьох принципів та архаїчних стереотипів, властивих теорії та практиці радянського державного права. На думку автора, якісно нове бачення природи муніципального права головним чином залежить не тільки від правильності визначення його предмету та методу, а принципів. Зміст та методологічні підходи до формування оновленої системи принципів муніципального права в Україні обумовлені не лише кардинальною трансформацією, модернізацією української держави, її апарату на демократичних засадах, децентралізацією державної влади, а й процесами становлення європейської моделі місцевого самоврядування та муніципалізму в Україні, реалізації муніципальних прав людини та формуванням локальної системи їх захисту. Доводиться, що трансформація галузі муніципального права України в контексті децентралізації державної влади кардинально змінює всю правову систему держави та фундаментальні галузі права (насамперед, конституційне та адміністративне право) та об'єктивно вимагає визначення змісту, значення та окреслення засад формування нової системи принципів муніципального права. Концептуальні засади оновлення системи принципів муніципального права України потребують врахування уніфікованих принципів та стандартів муніципального права, вироблених європейською муніципально-правовою доктриною та практикою. Це – необхідний крок у подоланні доктринального розриву у розвитку керівних ідей галузі, її цінностей, орієнтирів, що виступають своєрідним «каркасом» галузі муніципального права і обумовлюють логіку розвитку системи законодавства про місцеве самоврядування.

Ключові слова: муніципальне право, принципи муніципального права, предмет муніципального права, метод муніципального права, муніципальна влада, територіальна громада, житель – член територіальної громади, конституційно-правовий статус людини і громадянина, муніципальний статус людини, муніципальні права людини.

Постановка проблеми. Формування доктрини та практики муніципального права є своєрідним детектором розвитку демократії в Україні, що концентрує у собі усі найскладніші суспільно-політичні, господарсько-економічні, соціально-культурні та інші проблеми перехідного періоду, віддзеркалює його суперечливість, незавершеність та невизначеність багатьох процесів та рішень. Багато з цих та інших питань муніципальної доктрини вже тривалий час знаходяться у фокусі уваги вітчизняних науковців, завдяки науковим розвідкам яких відбувається доволі активний творчий пошук нових методик, підходів до аналізу муніципально-правових явищ та процесів. Втім, слід констатувати, що вітчизняна юридична наука приділяє увагу проблемам муніципально-правової доктрини доволі фрагментарно та ситуативно, які залишаються сферою наукових інтересів доволі вузького кола вчених-правознавців. Це безумовно негативно віддзеркалюється на процесах законотворення, практиці муніципального правокористування, експертному забезпеченні муніципальної реформи, вивченні засад місцевого самоврядування в закладах юридичної освіти тощо.

Стан опрацювання. За останні три десятиліття вітчизняна юридична наука виробила певні підходи до проблем місцевого самоврядування та муніципального права, чому сприяли праці М.О. Баймуратова, Ю.М. Бисаги, В.І. Борденюка, О.М. Бориславської, І.А. Галіахметова, К.В. Головка, В.П. Гробоної, І.В. Дробуш, Б.В. Калиновського, В.М. Кампа, М.І. Корнієнка, В.В. Кравченка, П.М. Любченка, Н.В. Мішиної, М.П. Орзіха, І.С. Пирого, В.Ф. Погорілка, В.А. Стрільчука та ін. Прийняття Конституції України, формування законодавства про місцеве самоврядування, розвиток муніципального права стали потужним поштовхом до активізації української муніципалогії. Водночас у юридичній науці залишається чимало дискусійних питань щодо принципів, предмету і методу муніципального права як галузі права, його системи та функцій, ролі та місця у національній системі права тощо, авторський погляд на деякі з них викладений у цій статті.

Метою статті є обґрунтування сучасних підходів до розуміння принципів муніципального права як галузі права.

Виклад основного матеріалу. Принципи муніципального права визначають стратегічні напрями розвитку та застосування основоположних засад муніципального права як галузі права. Сутність, зміст і функціонально-телеологічна спрямованість принципів муніципального права відображають фундаментальні цінності муніципалізму та місцевого самоврядування, місце і роль людини та її прав у відносинах з органами та посадовими особами місцевого самоврядування. Трансформація вітчизняної галузі муніципального права в цілому та її принципів зокрема повинна відповідати стратегічним пріоритетам та сучасним європейським тенденціям розвитку європейського муніципального права, враховувати особливості національного муніципального права в контексті європейських традицій муніципалізму та муніципальної демократії.

Принципи муніципального права – це синергетична єдність норм, ідей та теорій, які покладаються в основу муніципального права як галузі права. При цьому ці принципи не залишаються константою, перманентно розвиваючись одночасно з розвитком муніципального права, суттєво впливаючи на його предмет та метод. Відображаючи фундаментальні цінності муніципалізму та місцевого самоврядування, а також місце і роль людини та її муніципальних прав у механізмі демократичної державності, іноді принципи муніципального права можуть випереджати розвиток муніципального права та муніципального законодавства.

Варто відзначити те, що навіть тоді, коли проблема принципів у муніципальному праві розглядається у відповідних навчальних виданнях, по-перше, принципи муніципального права та/або принципи місцевого самоврядування розглядаються, як правило, після тем, присвячених походженню муніципального права, його ознакам, предмету і методу, функціям тощо, чим створюється враження, що принципи муніципального права як феномен в історичній ретроспективі сформувалися пізніше, ніж виникло саме муніципальне право та місцеве самоврядування. Значною мірою така методика викладення матеріалу є свого роду інерцією на радянській підхід до формування курсу «Теорії держави і права», за якого спочатку викладалися

проблеми щодо сутності держави, її основних властивостей та функцій, типології держав, форми та механізму держави тощо, а потім вже питання щодо виникнення права, праворозуміння, поняття і ознак права, його принципів, соціальної цінності, функцій тощо, що в цілому створювало ілюзію первинності держави та її інституцій щодо права в цілому та його принципів, зокрема.

По-друге, як і чимало інших тем, принципи муніципального права, як і в цілому принципи права, продовжують за інерцією висвітлюватися переважно з позитивістських позицій. Так, знову ж таки відповідно до усталеної з радянських часів традиції переважно тлумачиться також джерело походження принципів права. Вони розглядаються здебільшого як результат нормотворчої діяльності держави (яка у свою чергу ґрунтується на пізнаних об'єктивних закономірностях суспільного розвитку); закріплюються в нормативно-правових актах, насамперед в конституціях і законах, або прямо, або ж виводяться логічним шляхом із сукупності правових норм чи законодавства в цілому. Тобто, залежно від формального закріплення (чи не закріплення) вихідних ідей права в нормативно-правових актах, досі поширеними є думки про необхідність розрізняти принципи права і принципи правосвідомості, принципи права і правові принципи тощо. Інакше кажучи, започаткований юридичним позитивізмом надмірний раціоналізм у підходах до розуміння природи принципів права у вітчизняному правознавстві не подоланий досі як у загальній теорії права, так і галузевих юридичних науках, у т. ч. й у муніципальному праві.

Насправді принципи права, особливо конституційні принципи (гідність, свобода, рівність, справедливість, демократія, верховенство права), слід розглядати як своєрідні універсалії, які забезпечуються засобами правового захисту згідно із Конституцією та визначають загальні стандарти та вимоги до законодавства та публічної влади. такі принципи діють незалежно від їх закріплення у позитивному праві. У силу зазначеного, на наш погляд, принципи (особливо загальні та універсальні) муніципального права займають щодо предмету та методу, норм та інститутів муніципального права панівне становище. Вони є свого роду меганормами, на підставі яких мають розвиватися, прийматися та застосовуватися «звичайні» ординарні норми муніципального права.

Серед ключових питань теорії принципів муніципального права слід виділити комплекс проблем, які потребують свого вирішення, зокрема:

- сучасне розуміння сутності, змісту та функцій принципів муніципального права;
- співвідношення принципів муніципального права та принципів місцевого самоврядування;
- вплив принципів муніципального права на процеси трансформації предмету та методу муніципального права;
- особливості європейського досвіду формування та реалізації принципів муніципального права та форми його рецепції в Україні;
- тенденції оновлення системи принципів муніципального права України на новітньому етапі з урахуванням вимог європейського муніципального права, міжнародного муніципального права, сучасних міжнародних правових стандартів місцевого самоврядування;
- класифікація принципів муніципального права, визначення місця і значення окремих принципів та їх видів в системі принципів муніципального права та форми їх нормативного закріплення в актах законодавства України тощо.

Концептуальний аналіз актуальних проблем доктрини та практики муніципального права дозволяє нам зробити наступні узагальнення, висновки та запропонувати авторський погляд на феномен принципів муніципального права.

По-перше, принципи муніципального права – це синергетична єдність основоположних ідей, які відображають рівень пізнання загальносоціальних і специфічних закономірностей розвитку муніципального права, вимог до належної, можливої або обов'язкової поведінки його суб'єктів, які відображають визнані у суспільстві і державі цінності сучасного муніципалізму та утворюють спрямовану на регулювання муніципально-правових відносин ієрархічну єдність

юридичних норм.

Зміст та методологічні підходи до формування оновленої системи принципів муніципального права в Україні обумовлені не лише кардинальною трансформацією, модернізацією української держави, її апарату на демократичних засадах, децентралізацією державної влади, а й процесами становлення європейської моделі місцевого самоврядування та муніципалізму в Україні, потребами та наслідками рецепції міжнародних муніципальних стандартів за та зарубіжного муніципального досвіду, проблемами реалізації муніципальних прав людини та формуванням локальної системи їх захисту. Трансформація галузі муніципального права України в контексті децентралізації державної влади кардинально змінює всю правову систему держави та фундаментальні галузі права (насамперед, конституційне та адміністративне право) та об'єктивно вимагає визначення змісту, значення та окреслення засад формування нової системи принципів муніципального права.

По-друге, концептуальні засади оновлення системи принципів муніципального права України потребують врахування уніфікованих принципів та стандартів муніципального права, вироблених європейською муніципально-правовою доктриною та практикою. Це – необхідний крок у подоланні доктринального розриву у розвитку керівних ідей галузі, її цінностей, орієнтирів, що виступають своєрідним «каркасом» галузі муніципального права і обумовлюють логіку розвитку системи законодавства про місцеве самоврядування.

У цьому плані сучасна теорія принципів муніципального права передбачає осмислення засад організації і функціонування муніципальної влади та реалізації і захисту муніципальних прав людини в Україні. Зазначена теорія передбачає формування: (а) концепції принципів муніципального права як самостійної галузі права; (б) концепції принципів функціонування муніципального права, його норм, інститутів, джерел тощо; (в) концепції принципів муніципального права як явища, що доповнює, урізноманітнює та демократизує правову систему України; (г) концепції взаємообумовленості принципів муніципального права з загально-правовими і конституційно-правовими принципами; (ґ) концепції взаємообумовленості публічно-правових та приватноправових начал у муніципальному праві тощо.

Також важливими є аксіологічні засади оновленої системи принципів муніципального права України, які відповідають гуманістичним, людиноцентристським засадам, у силу чого вони виступають ідейно-цілепокладаючим началом, ціннісним джерелом, керівними вимогами муніципального права, що визначають організацію і функціонування муніципальної влади та обумовлюють реалізацію і захист муніципальних прав людини.

В генетичному аспекті принципи муніципального права характеризуються змішаною соціальною юридичною природою та є результатом відображення як загальносоціальних демократичних процесів, так і специфічних закономірностей розвитку муніципалізму. З цієї точки зору зміст принципів муніципального права не повинен залишатися статичним у контексті проведення муніципальної реформи та впровадження в Україні міжнародних стандартів місцевого самоврядування, а динамічно розвиватися, що означає пропонувати нові, удосконалені способи визначення сутності, змісту та меж діяльності територіальних громад, органів та посадових осіб місцевого самоврядування, їх взаємодії та взаємовідносин із державою, насамперед, органами виконавчої влади, надавати ефективні засоби захисту порушених прав у сфері місцевого самоврядування. Тому визначення змісту та спрямованості принципів муніципального права в рамках національної правової системи має проводитися з урахуванням, першочергово, об'єктів, на які спрямовується вплив, буття яких регулюється або охороняється нормами муніципального права, що встановлює певні вимоги, правила, стандарти, дотримання яких забезпечується публічним примусом у муніципальному праві, гарантіями правової, організаційної та матеріально-фінансової самостійності місцевого самоврядування, судового захисту його прав, забезпеченням рівності перед законом усіх суб'єктів муніципального права тощо.

В ґносеологічному аспекті принципи муніципального права виступають особливими юридичними категоріями, які відображають сутність та зміст муніципального права згідно з

досягнутим рівнем муніципального праворозуміння.

З онтологічної позиції принципами муніципального права є основоположні ідеї, які не лише закріплені в різних формальних національних джерелах цієї галузі права (верховенства права, законності, демократизму, гуманізму та ін.), а й ті, які не мають такого закріплення у внутрішньому законодавстві, але набули визнання на міжнародному рівні, зарубіжному муніципалізмі або стійкій юридичній практиці, в реальних муніципальних правовідносинах.

В функціональному аспекті принципи муніципального права виступають, з одного боку, вихідними початками правового регулювання, які забезпечують узгодженість та ефективність системи муніципально-правових норм та інститутів, а з іншої – нормами прямої дії, безпосередніми регуляторами поведінки учасників муніципально-правових відносин, у тому числі за умови наявності прогалин та колізій у муніципальному праві.

Принципи муніципального права спрямовують та синхронізують механізм правового муніципально-правового регулювання суспільних відносин, детермінуючи нормотворчу та правозастосовну діяльність, служать основним критерієм правомірності та законності усіх дій суб'єктів муніципального права, здійснюючи вирішальний вплив на муніципальну правосвідомість та цементують муніципальний правопорядок.

По-третє, концептуалізація принципів сучасного українського муніципального права має особливе значення для доктрини і практики муніципально-правового регулювання, оскільки саме вони мають основний системоутворюючий потенціал юридичного забезпечення суспільних відносин у сфері формування, організації та функціонування муніципальної влади та реалізації і захисту муніципальних прав людини, а саме:

- принципи муніципального права є однією із визначальних ознак, які свідчать про самостійний статус муніципального права в системі права;

- будучи ідейно-цілепокладаючим началом, ціннісним джерелом, керівними вимогами муніципального права, принципи муніципального права є свого роду каркасом правового регулювання муніципальних правовідносин, які є головною складовою предмета муніципального права;

- принципи муніципального права детермінують сутність та зміст метода правового регулювання, характерного для даної галузі права та, в силу цього, специфічного правового режиму, який складається саме на основі особливих, притаманних лише муніципальному праву, принципів;

- принципи муніципального права детермінують сутність, зміст та форму (види) функцій муніципального права з точки зору його впливу на суспільні відносини у сфері формування, організації та функціонування муніципальної влади та реалізації і захисту муніципальних прав людини;

- принципи муніципального права обумовлюють тенденції розвитку муніципального права, визначаючи найбільш значущі та соціально витребувані параметри формування, організації та функціонування муніципальної влади та реалізації і захисту муніципальних прав людини, які відповідають як інтересам територіальних громад та їх членів – жителів сіл, селищ та міст (місцеві інтереси), так і інтересам соціально-правової демократичної держави (державні інтереси), поєднання та гармонізація яких є однією телеологічних детермінант та соціально-економічних і політичних умов розвитку місцевого самоврядування.

Тим самим власні принципи муніципального права синергетично пов'язані із предметом, методом, функціями та системою галузі муніципального права й одночасно виражають основні пріоритети та напрямки її регулюючого впливу на суспільні відносини у сфері формування, організації та функціонування муніципальної влади та реалізації і захисту муніципальних прав людини. Звідси, специфічні принципи муніципального права виникають, знаходяться та діють у концептуальних точках єднання та взаємодії предмета, метода, функцій та системи даної галузі права.

По-четверте, принципи муніципального права тісно взаємозв'язані із принципами місцевого самоврядування, втім не є тотожними за сутністю, змістом, обсягом, видами тощо.

Якщо принципи муніципального права визначають загальносоціальні та специфічні закономірності розвитку муніципального права, а також характер механізму муніципально-правового регулювання, природу зв'язків, які формуються в процесі цього регулювання та дії норм муніципального права, то принципи місцевого самоврядування – це обумовлені його природою основні, докорінні засади його організації та функціонування. Тобто вони, насамперед, є правовими вимогами, обов'язковими для виконання і дотримання в процесі реалізації конституційних приписів щодо визнання та гарантування місцевого самоврядування.

У принципах місцевого самоврядування проявляються певні вихідні ціннісні, ідейні та правові засади його організації та діяльності. У цьому аспекті, значення принципів місцевого самоврядування, насамперед, полягає у їх нормативно-регулятивному характері, взаємоузгодженості та взаємодії, сутісної природи, ефективності впливу принципів на процеси формування муніципалізму в сучасній Україні. Так, нормативно-регулятивний характер принципів місцевого самоврядування проявляється в тому, що вони підлягають текстуальному закріпленню у правових актах. Тому норми-принципи володіють вищим ступенем гарантування, оскільки вони набувають значення загальних правил поведінки.

Разом з тим не тільки нормативне закріплення принципів місцевого самоврядування свідчить про їх авторитет. Також важливе значення має те, що такі принципи знаходять свій прояв у процесі організації та діяльності місцевого самоврядування, виявляючи загальносоціальні установки поведінки, певні цінності суспільства. Отже, роль принципів місцевого самоврядування, що виводяться із змісту та логіки системи права в цілому та муніципального права зокрема мають цілком самостійне значення у процесах становлення муніципалізму в сучасній Україні. У цьому аспекті можна говорити про співвідношення принципів муніципального права та принципів місцевого самоврядування як про ціле та часткове, загальне та особливе.

По-п'яте, на наш погляд, радянський підхід до розуміння принципів права в цілому та його галузей, насамперед конституційного (так званого «державного права та державного будівництва») та адміністративного права, не може виконувати роль ідейної надбудови для формування та розвитку оновленої системи принципів муніципального права України, що має будуватися на демократичних стандартах європейських країн – членів Європейського Союзу. Тому необхідне якісне та змістове оновлення системи принципів муніципального права, що: (а) враховує потреби формування конституційного простору місцевого самоврядування, (б) забезпечує організацію та функціонування муніципальної влади та (в) забезпечує реалізацію та захист муніципальних прав людини.

Виходячи з цього, проведення муніципальної реформи в Україні повинно будуватися на системному, уніфікованому розумінні сутності, змісту, значення, функцій основних груп принципів муніципального права для їх успішної реалізації, враховуючи, що саме принципи відіграють роль «опорних конструкцій» цієї галузі права, трансформація якого в умовах глобалізації та євроінтеграційних процесів з необхідністю передбачає перегляд та сутнісні зміни всього механізму муніципальної влади та гарантій реалізації муніципальних прав людини.

По-шосте, визначаючи роль і значення галузевих принципів муніципального права, у тому числі з точки зору процесів трансформації та оновлення його предмету, методу, системи та джерел, можна виділяти наступні групи галузевих принципів муніципального права України:

(а) принципи, пов'язані із загальними умовами виникнення та існування українського муніципального права: гідність; свобода; людиноцентризм, невідчужуваність і непорушність прав людини; заборона дискримінації; демократія; верховенство права; законність; солідарність; соціальність; сталий розвиток; унітаризм; вільний ринок;

(б) принципи, пов'язані із предметною обумовленістю та функціональною самостійністю українського муніципального права: визнання та гарантованість державою місцевого самоврядування; громадоправство та самостійність територіальної громади як первинного суб'єкта муніципально-правових відносин; самостійність, доступність та гарантованість муніципальних прав людини; дієвість та функціональність муніципального права; системність муніципального права; поєднання публічно-правових та приватноправових начал; наступність

муніципального права; поєднання традицій та новацій у муніципальному праві; науковість муніципального права; програмність муніципального права;

(в) принципи, пов'язані із формами здійснення муніципального права: субсидіарність; децентралізація; поділ публічної влади на державну та муніципальну владу, їх організаційна відокремленість, розмежування їх функцій та повноважень; плюралізм організаційних форм здійснення муніципально-правових відносин; поєднання безпосередньої та представницької демократії; повсюдність місцевого самоврядування; правова, організаційна та економічна самостійність місцевого самоврядування; гармонізація та поєднання державних та муніципальних інтересів; транспарентність муніципально-правових відносин; колективність, колегіальність, одноосібність та індивідуалізм в муніципально-правових відносинах; підзвітність, підконтрольність та відповідальність суб'єктів муніципально-правових відносин; свобода асоціацій; адміністративний нагляд за діяльністю місцевого самоврядування; судовий захист місцевого самоврядування, муніципальної влади та муніципальних прав людини тощо.

Наведені принципи муніципального права України властиві усім демократичним державам світу, в яких визнається та гарантується місцеве самоврядування, але зорієнтовані, насамперед, на країни Європи. Особливість сучасної соціально-демократичної та євроінтеграційної орієнтації України щодо внутрішньої муніципальної політики вбачається в тому, що вона орієнтується та поступово наближається до принципів та стандартів Європейського Союзу та Ради Європи, перманентно наповнюючись загальнолюдськими цінностями, які імплементуються в конституційний та муніципально-правовий простір України.

Підґрунтям встановлення оновленої системи принципів муніципального права України є відображення в його нормах та інститутах філософських парадигм та політико-правових про права людини, демократію, конституціоналізм та муніципалізм.

Концептуалізація цих принципів у муніципальній доктрині, їх системне закріплення у законодавстві України та усебічна реалізація у реальній муніципальній практиці стане свідченням та підтвердженням:

(а) врахування вікових історичних, національних і культурних традицій вітчизняного громадоправства та муніципалізму, а також соціальних, економічних, географічних, культурних, екологічних та інших особливостей здійснення місцевого самоврядування в Україні;

(б) усвідомлення того, що повага до людини і захист її гідності – обов'язок будь-якої влади, у тому числі й муніципальної, та визнання, того, що сталий розвиток територіальних громад здійснюється перш за все в інтересах їх членів – жителів сіл, селищ та міст;

(в) визнання того, що дотримання рівних і невід'ємних прав кожної людини є основою справедливості і загального добробуту, а забезпечення права жителів на участь у місцевому самоврядуванні – є однією з засад будь-якого демократичного ладу, в силу чого українські міста, селища та села – це насамперед територія свободи та гідності;

(г) прагнення суспільства та держави досягти найвищих європейських та міжнародних стандартів у життєдіяльності українських міст, селищ та сіл, забезпечення їх жителів якісними послугами;

(ґ) переконання в тому, що в основі раціонального керівництва українськими містами, селищами та селами лежать принципи субсидіарності, децентралізації та забезпечення демократії участі широких верств жителів;

(д) зобов'язання держави зміцнювати практику раціонального керівництва українськими містами, селищами та селами як головної умови реалізації демократичних стандартів та досягнення цілей місцевого самоврядування, враховуючи, що саме раціональне керівництво громадами характеризується стійкістю, децентралізацією, справедливістю, ефективністю, транспарентністю і підзвітністю, участю громадянського суспільства і правами жителів та їх безпекою;

(е) схвалення державою та усебічної підтримки громадянським суспільством концепції «громада для всіх» – місця, де кожен житель, незалежно від рівня добробуту, раси, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, сексуальної

орієнтації, строків проживання у місті, мовними чи іншими ознаками бере дієву участь у муніципальному житті та реалізації муніципальних прав людини;

(є) усвідомлення державою, громадянським суспільством, територіальними громадами та кожним окремим жителем міста, селища або села своєї відповідальності перед Богом, Українським народом і українською державою, власною совістю, попередніми, нинішнім та майбутніми поколіннями українців та українок за долю своїх міст, селищ або сіл, збереження їх історії та примноження їх досягнень і традицій, здійснення стратегій їх сучасного та перспективного розвитку, зростання їх ролі в соціально-економічному, громадсько-політичному або духовно-культурному житті України, Європи та Світу.

THE CONCEPTION OF THE PRINCIPLES OF MUNICIPAL LAW

Oleksandr V. Batanov, Doctor of Legal Sciences, Full Professor, Leading Researcher of the Department of Constitutional Law and Local Self-Government of the V.M. Koretsky Institute of State and Law of the NAS of Ukraine (Ukraine).

E-mail: batanov_olexandr@ukr.net

DOI: 10.32342/2709-6408-2023-2-7-3

Keywords: municipal law, principles of municipal law, subject of municipal law, method of municipal law, municipal power, local community, a resident is a member of a territorial community, constitutional and legal status of a person and a citizen, municipal status of a person, municipal human rights.

The article examines the problems of defining the principles of municipal law as a branch of Ukrainian law. The phenomenology of municipal law is studied in the context of its genesis, development and understanding of the principles of municipal legal regulation. It is proven that the formation of the modern domestic municipal legal doctrine has set scientists a number of conceptual tasks, the solution of which depends on the effectiveness of rethinking the essence, content (system) and functions of municipal law as a branch of law. One of these tasks is the final rejection of the dogmatic vestiges of Soviet jurisprudence, which is firmly rooted in the domestic municipal legal doctrine. First of all, this is manifested in the penetration of many principles and archaic stereotypes inherent in the theory and practice of Soviet state law into the matter of municipal law. According to the author, a qualitatively new vision of the nature of municipal law mainly depends not only on the correct definition of the subject and method of municipal law, but also on the principles of municipal law. The content and methodological approaches to the formation of the updated system of principles of municipal law in Ukraine are determined not only by the radical transformation, modernization of the Ukrainian state, its apparatus on democratic principles, decentralization of state power, but also by the processes of the formation of the European model of local self-government and municipalism in Ukraine, the realization of municipal human rights and the formation of a local system of their protection. It is proven that the transformation of the field of municipal law of Ukraine in the context of the decentralization of state power radically changes the entire legal system of the state and fundamental branches of law (first of all, constitutional and administrative law) and objectively requires the definition of the content, meaning and outline of the foundations of the formation of a new system of principles of municipal law. The conceptual principles of updating the system of principles of municipal law of Ukraine need to take into account the unified principles and standards of municipal law developed by European municipal legal doctrine and practice. This is a necessary step in overcoming the doctrinal gap in the development of the guiding ideas of the industry, its values, guidelines, which act as a kind of «framework» of the field of municipal law and determine the logic of the development of the system of legislation on local self-government.

Одержано 10.12.2023.

УДК 342.7

DOI: 10.32342/2709-6408-2023-2-7-4

Н.В. БОЧАРОВА,

*доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри права
Університету імені Альфреда Нобеля (м. Дніпро)
ORCID: 0000-0002-9256-9493*

ПРАВОЛЮДИННИЙ ЗМІСТ ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

У статті розглянуті засадничі основи європейського підходу до регулювання цифрової трансформації і створення ідейно-теоретичної бази для правового забезпечення цифровізації суспільства у Європейському Союзі. Аналізується концепція цифрового гуманізму, яка набуває все більшої популярності, і визначає зміст і направленість політики ЄС щодо створення умов для цифрового переходу. Констатується, що цифровий гуманізм – це нова сфера, яка розглядає етичні, соціальні, емоційні та політичні наслідки цифрових технологій для людського життя. Концептуальне оформлення праволюдного підходу до регулювання цифровізації в ЄС пов'язується з прийняттям низки документів, аналіз яких дозволив визначити специфіку підходу до регулювання цифрового переходу у ЄС.

Стверджується, що він базується на прагненні поставити людей у центр цифрової трансформації, включає посилення на цифровий суверенітет, повагу до основних прав, верховенство права та демократію, інклюзивність, доступність, рівність, сталість, стійкість, безпеку, покращення якості життя, доступність послуг, і повагу до прав і прагнень кожного. Наголошено, що європейська регуляторна модель цифрової трансформації, орієнтована на праволюдний підхід, підтримується світовим співтовариством і запроваджується у світовому масштабі. Це пов'язано з так званим Брюссельським ефектом, який полягає у розповсюдженні правил внутрішнього регулювання ЄС на глобальному рівні.

Ключові слова: цифровізація, Інтернет, цифровий гуманізм, права людини, європейські цінності.

Постановка проблеми. В сучасних умовах стрімкого розвитку інформаційно-комунікаційних технологій проблеми правового регулювання інтернету набувають особливої актуальності. Загальноновизнано, що Інтернет являє собою одночасно технічну і соціальну систему, побудовану на взаємодії і спілкуванні людей. Межі використання інтернету постійно розширюються і у поняття «Інтернет майбутнього» входить, крім нинішнього Інтернету людей (Internet of People, IoP), ще й Інтернет речей (Internet of Things, IoT), Інтернет медіаконтенту (Internet of Media, IoM), Інтернет сервісів (Internet of Services, IoS). Запровадження комп'ютерів та нових інформаційних технологій у всі сфери життя суспільства – від економіки, політики, культури до повсякденного спілкування людей, викликаючи докорінні зміни суспільства, його цифрову трансформацію.

В останні роки в усьому світі, на думку вчених, простежується «каскад цифрового регулювання», яке матиме вирішальне значення для розвитку цифровізації соціуму протягом багатьох років і десятиліть [1]. Уряди, технологічні компанії та цифрові громадяни (користувачі інтернету) роблять важливий вибір, який сформує майбутній дух цифрового суспільства та визначить суть цифрової економіки. В роботі американської дослідниці А. Бредфорд «Цифрові імперії: глобальна битва за регулювання технологій» [2] визначені три протилежні регуляторні підходи до цифрової економіки: американська ринкова модель регулювання, китайська модель державного регулювання та європейська нормативна модель, орієнтована на правах людини. Саме європейська регуляторна модель, орієнтована на праволюдний підхід, як вважає авторка, швидше за все, переважатиме над американською моделлю, керованою ринком, у демократичному світі, тоді як китайська модель регулювання обмежить здатність ЄС закріплювати свої норми та цінності за межами демократичного світу. Боротьба за утвердження глобального впливу європейської моделі буде по суті битвою за долю ліберальної демократії.

Метою статті є визначення засадничих начал європейського підходу до регулювання цифрової трансформації і створення ідейно-теоретичної бази для правового забезпечення цифровізації суспільства у Європейському Союзі.

Виклад основного матеріалу. Становлення праволюдного підходу до регулювання Інтернет-відносин в ЄС пов'язують з Директивою 95/46/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 24 жовтня 1995 року про захист осіб у зв'язку з обробкою персональних даних та про вільний рух таких даних [3].

У 2012 р. в рамках своєї ініціативи «Цифровий порядок денний для Європи» Європейська комісія опублікувала *Кодекс прав ЄС в Інтернеті* («Кодекс»), призначений для навчання громадян їхнім основним правам під час підключення та використання Інтернету. Кодекс не вводить нових правил, а натомість компілює та узагальнює права та принципи, закріплені в чинному законодавстві ЄС стосовно прав споживачів [4].

З розвитком інформаційних технологій визначилися тренди дегуманізації у сферах комунікаційної та інтелектуальної діяльності, управління, бізнесу, творчості, пов'язаних з використанням Інтернету. На цьому тлі з'являються ідейні та суспільні рухи, насамперед так званих трансгуманізму та постгуманізму, засновані на заміщенні антропоцентризму техно- або космоцентризмом, які позиціонували себе як новітні, пов'язані з цифровізацією форми гуманізму. Але по суті вони пропонували суспільству різні форми структурної дегуманізації, оскільки базувалися на відмові від врахування соціальних, культурних, духовних факторів існування людини як соціальної істоти. Технології, на думку теоретиків дегуманізації, обумовили нівелювання ідеї людини, яка стає повністю залежною від техніки. У майбутньому це призведе до появи кіборга – постлюдини, яка виникне в результаті злиття людини і машини [5].

Подібні трактовки зв'язку людей і технологій поставили питання про необхідність гуманістичного повороту в суспільній свідомості і соціальних науках щодо ролі людей і людського фактору у використанні інформаційно-комунікаційних технологій. З початку XXI століття з'являється нове покоління мислителів, яких називали технологічними і критичними гуманістами [6]. Саме їх зусиллями була сформована *концепція цифрового гуманізму*, яка набуває все більшої популярності. Автори, які використовують цей термін, стверджують про дружній до людини і орієнтований на людину підхід до цифрових технологій і суспільства, багато в чому натхненний гуманізмом епохи Відродження та Просвітництва. Вони запропонували узгодити технологію з людськими цінностями та поставили під сумнів погляди на технологію та технологічну практику, які ризикують принести в жертву людей, людський розум, людські навички та творчість, а також людські цінності заради технологічного прогресу та інноваційності [7].

Таким чином можна констатувати, що цифровий гуманізм – це нова сфера, яка розглядає етичні, соціальні, емоційні та політичні наслідки цифрових технологій для людського життя. Різні та різноманітні філософські підходи та інституції використовують цей термін або посилаються на оцінку людського виміру у відносинах з технологією. Серед них документи: просвітницький

підхід *Віденського маніфесту*, *Римський заклик до етики штучного інтелекту*, *Маніфест OnLife i Collège des Bernardins*, *Humanity 2.0*. [8].

Серед перелічених документів найбільше значення для ЄС мав *Віденський маніфест про цифровий гуманізм* [9]. Створений та оприлюднений у 2019 р., він був підписаний понад 1000 провідних фахівців з усього світу і викладає мотивацію та цілі *Ініціативи цифрового гуманізму*. У документі проголошуються наступні основні принципи:

- Цифрові технології повинні бути розроблені для сприяння демократії та інклюзії.
- Конфіденційність і свобода слова є основними цінностями демократії і повинні бути в центрі нашої діяльності.
- Повинні бути встановлені ефективні положення, правила та закони, засновані на широкому громадському дискурсі.
- Регулятори повинні втручатися в технологічні монополії.
- Рішення з наслідками, які потенційно можуть вплинути на індивідуальні чи колективні права людини, повинні й надалі прийматися людьми. Наукові підходи, що поєднують різні дисципліни, є необхідною умовою для вирішення майбутніх викликів.
- Університети є місцем, де виробляються нові знання та культивується критичне мислення.
- Академічні та промислові дослідники повинні відкрито спілкуватися з широким суспільством і обмірковувати свої підходи. Це має бути вбудовано в практику виробництва нових знань і технологій, водночас захищаючи свободу думки та науки.
- Практики повсюди повинні визнати свою спільну відповідальність за вплив інформаційних технологій. Вони повинні розуміти, що жодна технологія не є нейтральною, і бути усвідомленими, щоб побачити як потенційні переваги, так і можливі недоліки.
- Потрібне бачення нових навчальних програм, що поєднують знання з гуманітарних, соціальних та інженерних наук.
- Навчання інформатиці та її впливу на суспільство має починатися якомога раніше. Студенти повинні навчитися поєднувати навички інформаційних технологій із усвідомленням етичних і суспільних питань, які поставлені на карту.

Концептуальне оформлення праволюдного підходу до правового регулювання цифровізації в ЄС пов'язано з прийняттям власних документів (так званих міністерських декларацій - підписувалися на рівні профільних міністрів країн-членів), які визначали методологічні підходи до створення законодавства. Так, *Талліннська декларація про електронний уряд від 6 жовтня 2017 р.* містила нове політичне зобов'язання на рівні ЄС щодо забезпечення високоякісних, *орієнтованих на користувача цифрових державних послуг* для громадян і безперебійних транскордонних державних послуг для бізнесу. Надання ефективних та безпечних цифрових публічних послуг мало полегшити життя громадян і компаній [10].

Згідно з *Лісабонською декларацією* – цифрова демократія з метою від 1 червня 2021 року визначалась новою парадигмою цифрового переходу в ЄС. Проголошувалось застосування «європейського способу ведення бізнесу» як всесвітньо визнаної ціннісної пропозиції та унікальної конкурентної переваги, яка підвищує стандарти завдяки «збалансуванню технологічного розвитку з повагою до етичних принципів і заохоченням прав людини» [11].

Продовженням успіху *Талліннської декларації про електронний уряд* стала *Берлінська декларація про цифрове суспільство та цифровий уряд на основі цінностей* від 9 грудня 2020 р. Декларація підтверджувала тверду відданість європейських лідерів основним правам і європейським цінностям. Серед 7 ключових принципів, пов'язаних з напрямками політики на національному та європейському рівнях, зазначалися:

- Обґрунтованість і повага основних прав і демократичних цінностей у цифровій сфері;
- Соціальна участь і цифрове залучення для формування цифрового світу;
- Розширення можливостей і цифрова грамотність, що дозволяє всім громадянам брати участь у цифровій сфері;
- Довіра та безпека у цифрових урядових взаємодіях, що дозволяє кожному безпечно

орієнтуватися в цифровому світі, автентифікуватися та бути цифровим визнаним у межах ЄС;

- Цифровий суверенітет і взаємодію, як ключ до забезпечення здатності громадян і державних адміністрацій приймати рішення та діяти самостійно в цифровому світі;
- Системи, орієнтовані на людину, та інноваційні технології в державному секторі, зміцнення його піонерської ролі в дослідженні безпечного та надійного дизайну технологій;
- Стійке та стійке цифрове суспільство, яке зберігає наші природні основи життя відповідно до Зеленої угоди та використовує цифрові технології для підвищення стійкості наших систем охорони здоров'я [12].

Використане у даному документі поняття «європейські цінності» у подальшому активно ретранслювалося правниками, політиками, представниками громадянського суспільства для характеристики базових основ європейського підходу до регулювання цифрового переходу. У зв'язку з цим постає питання правового визначення даного терміно-поняття. На офіційному веб сайті Європейського Союзу зазначено, що «цінності ЄС викладені в статті 2 *Лісабонського договору та Хартії ЄС про основні права*». Пропонується наступний перелік:

- Людська гідність. Гідність людини недоторкана. Її необхідно поважати, захищати та встановлювати як реальну основу основних прав.
- Свобода. Свобода пересування дає громадянам право вільно пересуватися та проживати в межах Союзу. Індивідуальні свободи, такі як повага до приватного життя, свобода думки, релігії, зібрань, вираження поглядів та інформації, захищені Хартією ЄС про основні права.
- Демократія. Функціонування ЄС базується на представницькій демократії. Європейський громадянин автоматично користується політичними правами. Кожен повнолітній громадянин ЄС має право висуватись кандидатом і голосувати на виборах до Європейського парламенту. Громадяни ЄС мають право висуватися як кандидат і голосувати в країні свого проживання або в країні свого походження.
- Рівність. Рівність - це рівні права всіх громадян перед законом. Принцип рівності між жінками та чоловіками лежить в основі всієї європейської політики та є основою європейської інтеграції. Це стосується всіх сфер. Принцип рівної оплати за рівну працю став частиною Римської угоди 1957 року.
- Верховенство права. ЄС заснований на верховенстві права. Усе, що створює ЄС, базується на договорах, добровільно та демократично погоджених його країнами ЄС. Закон і справедливість підтримує незалежний суд.

За відсутності чіткої нормативної дефініції ці визначення слугують орієнтиром для розкриття змісту широко застосованого в ЄС поняття.

Важливе значення для регулювання процесів цифрової трансформації ЄС мав документ стратегічної спрямованості *Цифровий компас: європейський шлях до цифрового десятиліття*, який визначав напрямки цифровізації до 2030 р. [13].

Методологічною засадою процесів цифрової трансформації були названі «цифрові права та принципи для європейців». Права та цінності ЄС є основою людиноцентричного підходу ЄС до цифрових технологій. Вони повинні повністю відображатися в онлайн-просторі, як і в реальному світі. Комісії пропонувалося розробити структуру цифрових принципів, таких як доступ до високоякісного зв'язку, достатніх цифрових навичок, державних послуг, справедливих і недискримінаційних онлайн-послуг і, загалом, для забезпечення однакових прав які застосовуються офлайн, можуть повністю бути реалізовані онлайн. Ці принципи мали обговорюватися під час широких суспільних дебатів і можуть бути закріплені в урочистій міжінституційній декларації між Європейським Парламентом, Радою та Комісією. Вони будуть спиратися на *Європейський стовп соціальних прав* [14] і доповнюватиме його. Комісія пропонувала відстежувати в щорічному *Євробарометрі*, чи вважають європейці, що їхні цифрові права поважаються. Оскільки цифрова трансформація створює глобальні виклики, ЄС працюватиме над просуванням свого позитивного та орієнтованого на людину цифрового порядку денного в рамках міжнародних організацій і через міцні міжнародні цифрові партнерства.

Восени 2021 р. *Цифровий компас* був конкретизований у політичній програмі *Шлях до цифрового десятиліття* [15]. Програма спрямована на забезпечення того, щоб Європейський Союз досягнув своїх цілей та завдань із цифрової трансформації суспільства та економіки відповідно до цінностей ЄС, зміцнюючи цифрове лідерство ЄС та просуваючи орієнтовану на людину, інклюзивну та стійку цифрову політику, що розширює можливості громадян та бізнесу.

На виконання завдань *Цифрового компасу* Єврокомісія у січні 2022 р. запропонувала узгодити і прийняти в якості основоположного документу ЄС *Декларацію про цифрові права та принципи цифрового десятиліття* [16]. До документу додавалися експертні висновки стейкхолдерів [17] і були заплановані суспільні обговорення протягом 2022 р., які показали широку підтримку громадянами спільного європейського бачення цифрових прав та принципів. 82% респондентів відповіли позитивно на питання про необхідність *Декларації цифрових прав*.

15 грудня 2022 р. *Європейська декларація про цифрові права та принципи цифрового десятиліття* була підписана головами Європейської Ради, Європейського парламенту та Єврокомісії.

Декларація базується на первинному праві ЄС (*Договір про Європейський Союз, Договір про функціонування Європейського Союзу, Хартії ЄС про основні права*), прецедентному праві Суду ЄС, а також вторинному праві (законодавство ЄС про захист даних та конфіденційність). Положення *Декларації* не мають обов'язкової юридичної сили, але вони визначатимуть політику ЄС щодо цифрової трансформації, включаючи роботу над політичною програмою цифрового десятиліття та дії ЄС на глобальному рівні. *Декларація* слугуватиме орієнтиром для політиків, юристів, компаній та інших відповідних учасників цифрової трансформації під час розробки та впровадження нових технологій. Вона має зміцнювати демократичний нагляд за цифровим суспільством і економікою на основі дотримання принципів верховенства права, ефективного правосуддя та захисту прав.

У шести главах *Декларації про цифрові права* обґрунтовані такі принципи людиноцентричного підходу:

- 1) Включення людей та їх прав до центру цифрової трансформації.
- 2) Підтримка солідарності та інклюзії.
- 3) Забезпечення свободи вибору в Інтернеті.
- 4) Сприяння участі у цифровому публічному просторі.
- 5) Посилення захищеності, безпеки та розширення прав та можливостей людей.
- 6) Сприяння стійкості цифрового майбутнього.

Оцінку реалізації цифрових принципів Єврокомісія надаватиме у щорічному звіті *Стан цифрового десятиліття*. Перший такий звіт було оприлюднено 27 вересня 2023 р. [18]. За результатами вивчення громадської думки встановлено, що переважна більшість (86%) європейців вважає, що співпраця між державами-членами повинна гарантувати, що цифрові технології відповідають основним правам і європейським цінностям, і що вони доступні для всіх.

На міжнародному рівні Єврокомісія була активним учасником створення і підписання 28 квітня 2022 р. *Декларації про майбутнє Інтернету*, до якої долучилися США та ще 32 країни, серед яких була Україна. У Повідомленні Єврокомісії сказано, що *Декларація про майбутнє Інтернету* відповідає правам і принципам, міцно закріпленим в ЄС, і спирається на *Декларацію цифрових прав і принципів*, яку Комісія запропонувала підписати разом з Європейським парламентом і Радою Європейський Союзу [19]. В дусі європейського ліберального підходу партнери в Декларації підтверджують, що Інтернет повинен зміцнювати основні демократичні принципи, основні свободи та права людини, як це відображено в *Загальній декларації прав людини*. Вони поділяють переконання, що Інтернет має функціонувати як єдина децентралізована мережа, де цифрові технології використовуються надійним способом, уникаючи несправедливої дискримінації між окремими особами та дозволяючи конкуренцію онлайн-платформ, а також чесну конкуренцію між підприємствами.

Оприлюднюючи цю *Декларацію*, партнери також висловили серйозну стурбованість утиском Інтернет-свободи деякими авторитарними урядами, використанням цифрових

інструментів для порушення прав людини, зростаючим впливом кібератак, поширенням незаконного контенту та дезінформації та надмірною концентрацією економічної влади. Вони зобов'язуються співпрацювати для усунення цих вад і ризиків. Вони також поділяють бачення того, що цифрові технології мають потенціал для сприяння зв'язку демократії, миру, верховенства права та сталого розвитку.

Декларація про майбутнє Інтернету повністю відповідає цінностям ЄС, закріпленим у *Хартії фундаментальних прав* і *Принципах цифрових прав* ЄС у рамках Європейського цифрового десятиліття, а також широкому спектру цифрових політичних ініціатив, очолюваних ЄС. *Декларація* має політичний характер. Дотримання принципів, викладених у *Декларації*, не створює юридично обов'язкових наслідків для Європейського Союзу та його держав-членів і не випереджає та не обумовлює їх позицію на інших форумах.

Як зазначив Ж. Боррель, Високий представник ЄС із закордонних справ і політики безпеки, *Декларація про майбутнє Інтернету* розширює регульований законом цифровий простір, об'єднує коаліції партнерів-однодумців, які поділяють бачення цифрової трансформації, орієнтованої на людину. Це демонстрація того, що цифрова дипломатія ЄС є ефективною частиною інструментів зовнішньої політики.

Наведений приклад з міжнародною *Декларацією про майбутнє Інтернету* показує, що європейська регуляторна модель цифрової трансформації, орієнтована на праволюдний підхід, підтримується світовим співтовариством і запроваджується у світовому масштабі. Це пов'язано з так званим *Брюсельським ефектом*, який полягає у розповсюдженні правил внутрішнього регулювання ЄС на глобальному рівні [20]. Правила регулювання цифрової сфери ЄС багатонаціональні компанії використовують як глобальні стандарти, а роль Євросоюзу як світового регулятора залишається впливовою.

Висновки. Дослідження специфіки виробленого у Європейському Союзі підходу до регулювання цифрового переходу свідчить, що він базується на прагненні поставити людей у центр цифрової трансформації, включає посилання на цифровий суверенітет, повагу до основних прав, верховенство права та демократію, інклюзивність, доступність, рівність, сталість, стійкість, безпеку, покращення якості життя, доступність послуг, і повагу до прав і прагнень кожного.

Цифрова трансформація має сприяти справедливому та інклюзивному суспільству та економіці в ЄС. Цього можна досягти за допомогою доступного та високошвидкісного цифрового зв'язку, освіти, навчання та навчання цифровим навичкам протягом усього життя, чесних і справедливих умов праці в цифровому середовищі та доступу кожного до ключових державних послуг у ЄС. Урядові структури повинні сприяти участі людей в цифровому громадському просторі, забезпечити кожному доступ до цифрових технологій і продуктів, а також прав на недоторканність приватного життя та на захист персональних даних.

Збереження основних цінностей ЄС в Інтернеті так само важливо, як і в реальному світі. Інклюзивна, справедлива, безпечна та стала цифрова трансформація визначена як головна мета правового забезпечення цифрового переходу. Цей досвід повинен вивчатися і враховуватися Україною на шляху євроінтеграції.

Список використаних джерел

1. Mitrou L. (2017). The General Data Protection Regulation: A Law for the Digital Age? In: Synodinou, TE., Jougleux, P., Markou, C., Prastitou, T. (eds) *EU Internet Law*. Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-319-64955-9_2. URL: https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-3-319-64955-9_2

2. Bradford A. *Digital Empires. The Global Battle to Regulate Technology*. Oxford: Oxford university press, 2023. 608 p. URL: <https://doi.org/10.1093/oso/9780197649268.003.0001>

3. Directive 95/46/EC of the European Parliament and of the Council of 24 October 1995 on the protection of individuals with regard to the processing of personal data and on the free movement of such data. *Official Journal L 281, 23/11/1995 P. 0031 – 0050*. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:31995L0046>

-
4. European Commission, *Code of EU online rights*, Publications Office, 2012. URL: <https://data.europa.eu/doi/10.2759/8899>
 5. Braidotti R. The Posthuman. URL: <https://www.wiley.com/en-us/The+Posthuman-p-9780745669960>
 6. Fuchs C. *Digital humanism: A philosophy for 21st century digital society*. Publisher Emerald Group Publishing Limited, 2022. URL: <https://www.emerald.com/insight/publication/doi/10.1108/978180382419>
 7. Coeckelbergh M. What is digital humanism? A conceptual analysis and an argument for a more critical and political digital (post)humanism. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2666659623000161#bbib0006>
 8. FRONTIERS IN DIGITAL HUMANISM. *Journal of Responsible Technology*. 19 December 2023. *Open Access*. URL: <https://www.sciencedirect.com/journal/journal-of-responsible-technology/special-issue/106S7Z0TKCS>
 9. Vienna Manifest on Digital Humanism. URL: <https://galileocommission.org/vienna-manifesto-on-digital-humanism/>
 10. Ministerial Declaration on eGovernment - the Tallinn Declaration. URL: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/news/ministerial-declaration-egovernment-tallinn-declaration>
 11. Lisbon Declaration – Digital Democracy with a Purpose. URL: <https://www.lisbondeclaration.eu/>
 12. Berlin Declaration on Digital Society and Value-based Digital Government. URL: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/news/berlin-declaration-digital-society-and-value-based-digital-government>
 13. Communication: "2030 Digital Compass: the European way for the Digital Decade". URL: https://commission.europa.eu/document/e2aa7a8e-f3d1-45d6-a115-bab5177f2dc2_en?prefLang=ru
 14. The European Pillar of Social Rights. URL: <https://www.eurohealthnet.eu/publication/the-european-pillar-of-social-rights-a-key-vehicle-to-improving-health-for-all/?gclid=Cj0KCQiAnrOtBhDIARIsAFsSe51Zi-9F2Plu5g8UwbDHx>
 15. Proposal for a DECISION OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL establishing the 2030 Policy Programme "Path to the Digital Decade" COM/2021/574 final. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52021PC0574>
 16. Communication from the Commission to the European Parliament and Council on establishing a European declaration on Digital Rights and Principles. URL: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/news/commission-puts-forward-declaration-digital-rights-and-principles-everyone-eu>
 17. COMMISSION STAFF WORKING DOCUMENT Report on the stakeholder consultation and engagement activities Accompanying the document COMMUNICATION FROM THE COMMISSION TO THE EUROPEAN PARLIAMENT, THE COUNCIL, THE EUROPEAN ECONOMIC AND SOCIAL COMMITTEE AND THE COMMITTEE OF THE REGIONS. Establishing a European Declaration on Digital rights and principles for the Digital Decade {COM(2022) 27 final. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/?uri=CELEX:52022SC0014>
 18. 2023. Report on the state of the Digital Decade. URL: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/library/2023-report-state-digital-decade>
 19. EU and international partners put forward a Declaration for the Future of the Internet. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_22_2695
 20. Bradford A. *The Brussels Effect. How the European Union Rules the World*. *Columbia Law School*. Faculty Publications. New York: Oxford University Press, 2020. 232 p. URL: <https://scholarship.law.columbia.edu/books/232/>

HUMAN RIGHTS CONTENT OF THE DIGITAL TRANSFORMATION OF THE EUROPEAN UNION

Natalia V. Bocharova, Doctor of Legal Sciences, Associate Professor, Professor of the Department of Law, Alfred Nobel University (Ukraine).

E-mail: olip@duan.edu.ua

DOI: 10.32342/2709-6408-2023-2-7-4

Keywords: digitalization, Internet, digital humanism, human rights, European values.

The article examines the fundamental foundations of the European approach to the regulation of digital transformation and the creation of an ideological and theoretical basis for the legal support of digitalization of society in the European Union. The concept of digital humanism, which is gaining more and more popularity, is analyzed and determines the content and direction of the EU policy on creating conditions for the digital transition. It states that digital humanism is a new field that examines the ethical, social, emotional, and political implications of digital technologies for human life. The conceptual design of the human rights approach to the regulation of digitalization in the EU is connected with the adoption of a number of documents, the analysis of which made it possible to determine the specifics of the approach to the regulation of the digital transition in the EU. It claims to be based on the desire to put people at the center of digital transformation, includes references to digital sovereignty, respect for fundamental rights, rule of law and democracy, inclusiveness, accessibility, equality, sustainability, sustainability, security, improved quality of life, accessibility of services, and respect for the rights and aspirations of everyone. It was emphasized that the European regulatory model of digital transformation, focused on a human rights approach, is supported by the world community and is being implemented on a global scale. This is due to the so-called Brussels effect, which consists in the spread of EU internal regulatory rules at the global level.

References

1. Mitrou L. (2017). The General Data Protection Regulation: A Law for the Digital Age? In: Synodinou, TE., Jougleux, P., Markou, C., Prastitou, T. (eds) *EU Internet Law*. Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-319-64955-9_2. URL: https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-3-319-64955-9_2
2. Bradford A. *Digital Empires. The Global Battle to Regulate Technology*. Oxford: Oxford university press, 2023. 608 p. URL: <https://doi.org/10.1093/oso/9780197649268.003.0001>
3. Directive 95/46/EC of the European Parliament and of the Council of 24 October 1995 on the protection of individuals with regard to the processing of personal data and on the free movement of such data. *Official Journal L 281, 23/11/1995 P. 0031 – 0050*. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:31995L0046>
4. European Commission, *Code of EU online rights*, Publications Office, 2012. URL: <https://data.europa.eu/doi/10.2759/8899>
5. Braidotti R. *The Posthuman*. URL: <https://www.wiley.com/en-us/The+Posthuman-p-9780745669960>
6. Fuchs C. *Digital humanism: A philosophy for 21st century digital society*. Publisher Emerald Group Publishing Limited, 2022. URL: <https://www.emerald.com/insight/publication/doi/10.1108/978180382419>
7. Coeckelbergh M. What is digital humanism? A conceptual analysis and an argument for a more critical and political digital (post) humanism. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2666659623000161#bbib0006>
8. FRONTIERS IN DIGITAL HUMANISM. *Journal of Responsible Technology*. 19 December 2023. *Open Acces*. URL: <https://www.sciencedirect.com/journal/journal-of-responsible-technology/special-issue/106S7Z0TKCS>
9. Vienna Manifest on Digital Humanism. URL: <https://galileocommission.org/vienna->

manifesto-on-digital-humanism/

10. Ministerial Declaration on eGovernment - the Tallinn Declaration. URL: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/news/ministerial-declaration-egovernment-tallinn-declaration>

11. Lisbon Declaration – Digital Democracy with a Purpose. URL: <https://www.lisbondeclaration.eu/>

12. Berlin Declaration on Digital Society and Value-based Digital Government. URL: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/news/berlin-declaration-digital-society-and-value-based-digital-government>

13. Communication: "2030 Digital Compass: the European way for the Digital Decade". URL: https://commission.europa.eu/document/e2aa7a8e-f3d1-45d6-a115-bab5177f2dc2_en?prefLang=ru

14. The European Pillar of Social Rights. URL: <https://www.eurohealthnet.eu/publication/the-european-pillar-of-social-rights-a-key-vehicle-to-improving-health-for-all/?gclid=Cj0KCQiAnrOtBhDIARIsAFsSe51Zi-9F2Plu5g8UwbDHx>

15. Proposal for a DECISION OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL establishing the 2030 Policy Programme "Path to the Digital Decade" COM/2021/574 final. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52021PC0574>

16. Communication from the Commission to the European Parliament and Council on establishing a European declaration on Digital Rights and Principles. URL: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/news/commission-puts-forward-declaration-digital-rights-and-principles-everyone-eu>

17. COMMISSION STAFF WORKING DOCUMENT Report on the stakeholder consultation and engagement activities Accompanying the document COMMUNICATION FROM THE COMMISSION TO THE EUROPEAN PARLIAMENT, THE COUNCIL, THE EUROPEAN ECONOMIC AND SOCIAL COMMITTEE AND THE COMMITTEE OF THE REGIONS Establishing a European Declaration on Digital rights and principles for the Digital Decade {COM(2022) 27 final. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/?uri=CELEX:52022SC0014>

18. 2023. Report on the state of the Digital Decade. URL: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/library/2023-report-state-digital-decade>

19. EU and international partners put forward a Declaration for the Future of the Internet. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_22_2695

20. Bradford A. The Brussels Effect. How the European Union Rules the World. *Columbia Law School*. Faculty Publications. New York: Oxford University Press, 2020. 232 p. URL: <https://scholarship.law.columbia.edu/books/232/>

Одержано 10.12.2023.

УДК 342.086

DOI: 10.32342/2709-6408-2023-2-7-5

Н.М. БАТАНОВА,

*кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник
відділу міжгалузевих та порівняльно правових досліджень Інституту
держави і права імені В.М. Корецького НАН України (м. Київ)
ORCID: 0000-0003-1828-6708*

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ В УМОВАХ ВИКЛИКІВ СЬОГОДЕННЯ

В статті досліджуються актуальні проблеми конституційно-правової відповідальності політичних партій в умовах викликів сьогодення. Аналізуються нормативні підстави застосування таких конституційно-правових санкцій як заборона утворення і діяльності політичної партії або анулювання реєстрації політичної партії у разі вчинення ними протиправних діянь. Ретроспективний аналіз практики заборони політичних партій та анулювання їх реєстрації в Україні в цілому вказує на позитивну динаміку розвитку вітчизняного законодавства про політичні партії та їх відповідальність протягом останніх років. У цей період суттєво розширились та конкретизувалися підстави заборони політичних партій, було удосконалено механізм їх реалізації відповідно до концепції «демократії, що здатна себе захистити». Виклики російсько-української війни об'єктивно продемонстрували та переконливо довели, що діяльність будь-яких політичних партій які посягають на територіальну цілісність, безпеку та конституційний лад України, підтримують державу-агресора може і має бути заборонена в судовому порядку. Водночас, вітчизняна судова практика підтвердила відповідний європейський досвід та показала, що рішення про застосування такої конституційно-правової санкції як заборона політичної партії має бути належно обґрунтованим, базуватися на належній доказовій базі, не прийматися поспіхом, відповідати міжнародним стандартам, щоб унеможливити подальше оскарження дій держави у Європейському суді з прав людини тощо.

Ключові слова: конституційно-правова відповідальність, конституційний делікт, конституційно-правова санкція, заборона політичної партії, анулювання реєстрації політичної партії, підстави конституційно-правової відповідальності, політична партія, конституційний лад, воєнний стан, концепція воєнної демократії.

Постановка проблеми. Повномасштабна російська агресія та запровадження воєнного стану в Україні актуалізували проблематику конституційно-правової відповідальності політичних партій, яка є ефективною гарантією конституційного ладу. Після удосконалення законодавства про політичні партії шляхом прийняття відповідних змін та доповнень, в Україні стало можливим заборонити протиправну антиукраїнську діяльність тих політичних партій, які посягали на територіальну цілісність, суверенітет, підрив безпеки держави, демонстрували прояви колабораціонізму, здійснювали пропаганду війни.

Стан дослідження. Окремі питання конституційно-правової відповідальності політичних партій досліджували такі вчені як І. Боднарчук, Г. Петришина-Дюг, В. Полевий, В. Розвадовський. Питанню заборони політичних партій присвятили свої праці Ю. Барабаш та Г. Берченко, Ю. Бевз, Б. Бернацький, Ю. Ключковський, І. Ковбас, О. Коцюруба, Д. Таран, К. Турчинов, В. Чорненський та інші.

Метою статті є дослідження законодавчої регламентації підстав конституційно-правової відповідальності політичних партій та їх реалізація на практиці в умовах викликів сьогодення.

Виклад основного матеріалу. Вітчизняний законодавець передбачив випадки обмеження утворення і діяльності політичних партій з боку органів державної влади, що цілком відповідає світовій практиці правового регулювання їх статусу. Так, у ч. 1 ст. 37 Конституції України закріплено, що утворення і діяльність політичних партій та громадських організацій, програмні цілі або дії яких спрямовані на ліквідацію незалежності України, зміну конституційного ладу насильницьким шляхом, порушення суверенітету і територіальної цілісності держави, підрив її безпеки, незаконне захоплення державної влади, пропаганду війни, насильства, на розпалювання міжетнічної, расової, релігійної ворожнечі, посягання на права і свободи людини, здоров'я населення, забороняються.

Згідно з ч. 1 ст. 23 Закону «Про політичні партії в Україні» політичні партії припиняють свою діяльність шляхом реорганізації чи ліквідації (саморозпуску) або в разі заборони її діяльності чи анулювання реєстрації в порядку, встановленому цим та іншими законами України.

Дана стаття закріплює дві конституційно-правові санкції, які можуть застосовуватись до політичних партій у разі вчинення ними протиправних діянь – **заборону їх діяльності або анулювання реєстрації політичної партії**.

У ст. 5 Закону «Про політичні партії в Україні» закріплено нормативні підстави конституційно-правової відповідальності політичних партій у вигляді **заборони їх утворення і діяльності**, частина яких майже повністю співпадає з ч. 1 ст. 37 Конституції, а інша частина підстав була доповнена внаслідок прийняття Законів: «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки» від 9 квітня 2015 р. [1], «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо заборони політичних партій» від 3 травня 2022 р. [2], «Про заборону пропаганди російського нацистського тоталітарного режиму, збройної агресії РФ як держави-терориста проти України, символіки воєнного вторгнення російського нацистського тоталітарного режиму в Україну» від 22 травня 2022 р. [3] та «Про засудження та заборону пропаганди російської імперської політики в Україні і деколонізацію топонімів» від 22 березня 2023 р. [4].

Так, утворення і діяльність політичних партій забороняється, якщо їх програмні цілі або дії спрямовані на: 1) ліквідацію незалежності України; 2) зміну конституційного ладу насильницьким шляхом; 3) порушення суверенітету і територіальної цілісності України; 4) підрив безпеки держави; 5) незаконне захоплення державної влади; 6) пропаганду війни, насильства, розпалювання міжетнічної, расової чи релігійної ворожнечі; 7) посягання на права і свободи людини; 8) посягання на здоров'я населення; 9) пропаганду комуністичного та/або націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів та їх символіки; 9¹) пропаганду російського нацистського тоталітарного режиму, збройної агресії Російської Федерації як держави-терориста проти України, символіки воєнного вторгнення російського нацистського тоталітарного режиму в Україну; 10) виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії проти України, у тому числі шляхом представлення збройної агресії Російської Федерації та/або Республіки Білорусь проти України як внутрішнього конфлікту, громадянського конфлікту, громадянської війни, заперечення тимчасової окупації частини території України; 11) глорифікацію, виправдання дій та/або бездіяльності осіб, які здійснювали або здійснюють збройну агресію проти України, представників збройних формувань Російської Федерації, незаконних збройних формувань, банд, найманців, створених та/або підпорядкованих, та/або керованих, та/або фінансованих Російською Федерацією, а також представників окупаційної адміністрації Російської Федерації, яку складають її державні органи та інші структури,

функціонально відповідальні за управління тимчасово окупованими територіями України, та представників підконтрольних Російській Федерації самопроголошених органів, які узурпували виконання владних функцій на тимчасово окупованих територіях України, у тому числі шляхом їх визначення як «повстанці», «ополченці», «ввічливі люди» тощо; 12) пропаганду російської імперської політики відповідно до Закону України «Про засудження та заборону пропаганди російської імперської політики в Україні і деколонізацію топонімів» [5].

У даній статті законодавчо закріплені окремі елементи складу конституційних деліктів політичних партій: *об'єкт* (незалежність України, конституційний лад, безпека держави, державна влада та ін.), *суб'єкт* (політична партія), *об'єктивна сторона* (програмні цілі або дії, спрямовані на ліквідацію незалежності України, підлив безпеки держави, незаконне захоплення влади, пропаганду війни, насильства та ін.). Встановлюється і вид *конституційно-правової санкції*, яка застосовується щодо політичної партії – **заборона утворення і діяльності політичної партії**.

У разі виявлення порушення вимог щодо створення і діяльності політичних партій, встановлених Конституцією України, Законом «Про політичні партії в Україні» та іншими законами України, згідно з ч. 1 ст. 21 Закону «Про політичні партії в Україні» центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері державної реєстрації (легалізації) об'єднань громадян, інших громадських формувань (Міністерство юстиції України), невідкладно звертається до суду з *адміністративним позовом про заборону політичної партії*, у тому числі в разі виявлення фактів вчинення політичною партією дій, спрямованих на: ліквідацію незалежності України, зміну конституційного ладу насильницьким шляхом, порушення суверенітету і територіальної цілісності держави, підлив її безпеки, незаконне захоплення державної влади, пропаганду війни, насильства, на розпалювання міжетнічної, расової, релігійної ворожнечі, посягання на права і свободи людини, здоров'я населення; пропаганду комуністичного та/або націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів та їхньої символіки; порушення рівноправності громадян залежно від їх раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками; поширення відомостей, що містять виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії РФ проти України.

У даному випадку ми бачимо і *процесуальну складову конституційно-правової відповідальності політичних партій* («в судовому порядку за адміністративним позовом центрального органу виконавчої влади»).

Ч. 1. ст. 24 Закону регламентує підстави для застосування ще однієї конституційно-правової санкції до політичних партій – **анулювання реєстрації політичної партії**. Такими підставами є:

- невиконання політичною партією вимоги ч. 7 ст. 11 Закону про те, що вона протягом шести місяців з дня реєстрації забезпечує утворення та реєстрацію в порядку, встановленому цим Законом, своїх обласних організацій у більшості областей України, містах Києві, Севастополі та в Автономній Республіці Крим;
- виявлення протягом трьох років з дня реєстрації політичної партії недостовірних відомостей у поданих на реєстрацію документах;
- невисування політичною партією своїх кандидатів по виборах Президента України та виборах народних депутатів України протягом десяти років.

Орган, який зареєстрував політичну партію (Міністерство юстиції України), має звернутися до суду з поданням про анулювання реєстраційного свідоцтва. Інші підстави для анулювання реєстраційного свідоцтва не допускаються.

Слід зазначити, що проблематика конституційно-правової відповідальності політичних партій актуалізувалася та загострилася після подій Революції Гідності, в умовах окупації РФ Автономної Республіки Крим, міста Севастополя, частини територій у Донецькій та Луганській областях, адже питання захисту національного суверенітету, територіальної цілісності та безпеки держави вийшли на перший план, зокрема тому що активізувалась підливна діяльність

проросійських політичних партій.

Так, 30 квітня 2014 р. Окружний адміністративний суд міста Києва повністю задовольнив позов Міністерства юстиції України і заборонив діяльність політичної партії «Руська єдність» своєю постановою [6] через те, що у її діях вбачаються неодноразові порушення вимог ст. 5 Закону України «Про політичні партії в Україні», а саме заклики політичної партії до вчинення дій із захоплення державної влади в АРК та визнання реалізації таких закликів у вигляді створення формування, яке сприяло захопленню влади. Відповідно до Постанови Окружного адміністративного суду м. Києва від 13 травня 2014 року було заборонено діяльність Політичної партії «Руський Блок» [7] у зв'язку із закликами до повалення конституційного ладу та порушення територіальної цілісності України.

30 вересня 2015 р. Окружний адміністративний суд м. Києва за позовом Міністерства юстиції України постановив припинити діяльність Комуністичної партії робітників і селян [8] та Комуністичної партії України (оновленої) [9] через невідповідність їх найменування та/або символіки, статуту політичної партії вимогам Закону «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки».

Розгляд справи за позовом Міністерства юстиції України до Комуністичної партії України про заборону її діяльності Окружний адміністративний суд міста Києва завершив 16 грудня 2015 р. [10], проте апеляційний розгляд постанови суду першої інстанції тривав понад шість років. Лише 3 травня 2022 р. Шостий апеляційний адміністративний суд постановив: апеляційну скаргу Комуністичної партії України залишити без задоволення, а Постанову Окружного адміністративного суду м. Києва від 16 грудня 2015 р. залишити без змін [11].

5 липня 2022 р. прийнято ще одне рішення про заборону Комуністичної партії України у справі № 826/9751/14, провадження за якою було відкрито 11 липня 2014 р. «Наявні у матеріалах справи докази, аналіз яких здійснено Судом, є достатніми та дають підстави вважати про існування реальної загрози зі сторони Комуністичної партії України конституційному ладу та основним правам і свободам громадян України, спрямовані на завдання шкоди державній безпеці, суверенітету та територіальній цілісності України, оскільки в діях Партії, зокрема Голови Партії убачається виправдування окупаційних дій Російської Федерації українським у медійному просторі, такі не засуджені членами Партії, що є неприпустимим та свідчить про діяльність, яка заборонена згідно зі статтею 5 Закону України «Про політичні партії в Україні» [12].

Як зазначають Ю. Барабаш та Г. Берченко, взагалі досвід «подвійної» заборони КПУ є унікальним, він підтверджує те, що насправді пропаганда комуністичного тоталітарного режиму означає не лише посягання на цінності демократії (плюралізм, права людини, свобода політичної діяльності), а й посягання на територіальну цілісність, ці аспекти є тісно переплетені і генетично взаємопов'язані [13, с. 69].

Для стабільності демократичного конституційного ладу держава може здійснювати конкретні заходи з метою його захисту. Європейський суд з прав людини наголосив на прийнятності концепції «демократії, здатної захистити себе» (§ 51, § 59 рішення у справі „Форт проти Німеччини“ (Vogt v. Germany) від 26 вересня 1995 року) та зазначив, що плюралізм і демократія ґрунтуються на компромісі, що вимагає певних поступок з боку осіб, які мають у деяких випадках сприймати обмеження певних наявних у них свобод для того, щоб забезпечити більшу стабільність країни в цілому (§ 99 рішення у справі „Партія добробуту та інші проти Туреччини“ (Refah Partisi (the Welfare Party) and Others v. Turkey) від 13 лютого 2003 року). Потрібна певна рівновага між вимогами захисту демократичного суспільства і вимогами охорони прав особи (§ 32 рішення Європейського суду з прав людини у справі „Об'єднана комуністична партія Туреччини та інші проти Туреччини“ (United Communist Party of Turkey and Others v. Turkey) від 30 січня 1998 року). Саме тому кожного разу, коли держава вважає за потрібне посылатися на принцип „демократії, здатної захистити себе“, щоб виправдати втручання в права особи, вона має зважено оцінювати межі й наслідки передбачених заходів задля дотримання зазначеної рівноваги. Отже, як зазначив Конституційний Суд України, «з огляду на історію становлення

української незалежної держави, історичний контекст та загрози, що постали перед нею у зв'язку з тимчасовою окупацією частини її території, Україна має право обстоювати конституційні принципи, у тому числі й шляхом заборони пропаганди тоталітарних режимів та використання їхньої символіки» [14].

Початок повномасштабного вторгнення РФ в Україну та запровадження воєнного стану призвели до кардинальних змін у регламентації та функціонуванні інституту політичних партій. Так, 18 березня 2022 року РНБО України прийняла Рішення щодо призупинення діяльності окремих політичних партій, введене в дію Указом Президента [15]. На період воєнного стану було вирішено призупинити будь-яку діяльність в Україні 11 політичних партій «Опозиційна платформа – За життя», «Партія Шарія», «Держава», «Ліва опозиція», «Прогресивна соціалістична партія України», «Союз Лівих Сил», «Соціалістична партія України», «Соціалісти», «Опозиційний блок», «Наші» та «Блок Володимира Сальдо».

Своє рішення РНБО обґрунтувала враховуючи пряму військову агресію з боку РФ, зважаючи на антиукраїнську політичну та організаційну діяльність, пропаганду війни, публічні заяви та заклики до зміни конституційного ладу насильницьким шляхом, реальні загрози порушення суверенітету і територіальної цілісності держави, підризу її безпеки, а також дії, спрямовані на незаконне захоплення державної влади, демонстрацію проявів колабораціонізму, насильства, зважаючи на програмні та статутні цілі, що містять антиукраїнську позицію, поширення відомостей про виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії РФ проти України, з метою забезпечення національної безпеки та громадського порядку в період дії в Україні правового режиму воєнного стану, ураховуючи вимоги законів «Про правовий режим воєнного стану», «Про політичні партії», відповідно до ст. 107 Конституції України. Міністерству юстиції України необхідно було невідкладно вжити в установленому порядку вичерпних заходів щодо заборони діяльності політичних партій, зазначених у п. 1 цього рішення.

Слід зазначити, що в законодавстві не має такого поняття як призупинення діяльності політичної партії, підстав та відповідної процедури. Тому Рішення РНБО про призупинення зазначених політичних партій зазнало критики з боку вчених. Як зазначає з цього приводу В. Чорненький, навіть в нинішніх умовах воєнного стану конституційність рішення глави держави та РНБО щодо призупинення діяльності окремих політичних партій є дискусійним. Адже відсутність в законодавстві підстав та порядку призупинення діяльності політичних партій ставить під сумнів дотримання принципу верховенства права, який, на думку Конституційного Суду України, вимагає законодавчого закріплення механізму запобігання свавільному втручання органів публічної влади при здійсненні ними дискреційних повноважень у права і свободи особи [16, с. 14].

В період з березня по травень 2022 р. Верховною Радою України чотири рази змінено підстави для заборони політичних партій. Так, 3 травня 2022 року було прийнято Закон «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо заборони політичних партій», яким розширилося коло підстав для заборони політичних партій (п. 10, 11 ст. 5 та ч.3 ст. 13 Закону «Про політичні партії в Україні»), також змінено судову процедуру розгляду питання про заборону політичних партій щодо підсудності таких справ, так і строків їх розгляду й оскарження.

Розширення підстав для застосування такої конституційно-правової санкції як заборона політичних партій шляхом прийняття доповнень до відповідного законодавства та зміна підсудності таких справ були позитивними кроками, що дало можливість швидко реагувати на виклики воєнного стану для запобігання протиправної діяльності політичних партій, які посягають на засади конституційного ладу, територіальну цілісність та безпеку держави, пропагують проросійські ідеї та виправдовують російську агресію.

Протягом 2022-23 років прийнято рішення про заборону 18 політичних партій: «Опозиційний блок», «Соціалісти», «Справедливості та розвитку», «Наші», «Держава», «Блок Володимира Сальдо», «Соціалістична партія України», «Ліва опозиція», «Партія Шарія», «Союз лівих сил», «Опозиційна платформа – За життя», «Прогресивна соціалістична партія України», «Русь Єдина», «Щаслива Україна», «Комуністична партія України», «Робітничка партія України»

(марксистсько-ленінська), «Велика Україна», «Партія регіонів».

Позитивним є те, що у справах про заборону політичних партій, Апеляційний адміністративний суд неодноразово звертався до практики Європейського суду з прав людини та концепції войовничої демократії. Так, Апеляційний адміністративний суд обґрунтовував своє рішення у справі про заборону політичної партії «Опозиційний Блок», серед іншого, концепцією «*демократії, що здатна себе захистити*», напрацюваннями ЄСПЛ щодо пропорційності втручання у свободу об'єднань [17]. Однією із правомірних підстав для заборони політичної партії, на думку ЄСПЛ, є те, що остання здійснює діяльність або просуває цілі, несумісні з фундаментальними демократичними принципами (справа *Refah Partisi (The Welfare Party) and Others v. Turkey*, 2003). Таким чином, концепція демократії, що здатна сама себе захистити полягає в тому, що демократія толерантна до усіх політичних ідей, окрім однієї – коли демократія має бути скасована.

Концепція «демократії, здатної захистити себе» (або войовничої демократії) знайшла своє відображення і у постанові Верховного Суду від 6 вересня 2022 року у справі Політичної партії «Партія Шарія». «Як засвідчила історія, агресивне несприйняття Української держави, заперечення її незалежності, суверенітету і територіальної цілісності, та й узагалі всього українського, яке донедавна озвучувалося і пропагувалося в медійному просторі, зокрема й в Україні, переросло зрештою у повномасштабну війну проти України, яка триває й дотепер. В умовах збройної агресії і спричинених нею загроз, які постали перед Українською державою, вона має право і обов'язок відстоювати національні інтереси, зберегти існуючий конституційний лад і демократичні інститути. На думку колегії суддів, у той час, коли Збройні Сили України, виконуючи свій конституційний обов'язок, боронять від російських окупантів територіальну цілісність і недоторканність України та її суверенітет, демократичні інституції теж мають проявити свою «войовничість», але вже на правовому полі. Захист державного суверенітету і територіальної цілісності України, демократичного конституційного ладу від впливу політичних партій, які реалізують ідеологічні та політичні наративи агресора, становить таку нагальну суспільну потребу з метою захисту демократичного суспільства та захисту прав і свобод громадян». «Політична партія, яка зареєстрована в Україні, і створена, як презюмується Законом, з метою формування і вираженню політичної волі громадян, участі у виборах та інших політичних заходах в Україні, але яка в дійсності сповідує і пропагує антиукраїнські – а правильніше проросійські – ідеї і сприяє таким чином окупантам у втіленні їхніх намірів, теж становить реальну загрозу національній безпеці, конституційному ладу України, її суверенітету і територіальній цілісності» [18].

У Рішенні Восьмого Апеляційного адміністративного суду від 21 лютого 2023 р., яким було заборонено діяльність Політичної партії «Партія регіонів» [19], колегія суддів поділяє доводи позивача та третьої особи, що за даних умов в забороні діяльності цієї політичної партії існує об'єктивна соціальна потреба з метою захисту демократичного суспільства та прав і свобод громадян. Вказане обмеження націлене на забезпечення більшої стабільності країни, зокрема, в умовах ведення воєнних дій та інформаційно-психологічних операцій з боку держави-агресора, а тому вказаний захід є крайнім заходом, але виправданим в умовах сьогодення. Так, заборона діяльності даної політичної партії під час воєнного стану має на меті завадити зусиллям, спрямованим на розкол українського суспільства та підштовхування до співпраці з ворогом.

Щодо судової практики застосування такої конституційно-правової санкції як анулювання реєстрації політичної партії, слід зазначити, що упродовж 2020-2021 років Міністерство юстиції України звернулося до суду з позовами про анулювання реєстраційного свідоцтва 56 політичних партій. Підставою для анулювання реєстраційного свідоцтва партії відповідно до Закону «Про політичні партії» є невисування кандидатів на виборах Президента України та на виборах народних депутатів упродовж десяти років. Станом на кінець червня 2021 р. щодо 35 партій тривав судовий розгляд, у 18 випадках вимоги Мінюсту задоволені: (Партія захисників Вітчизни; Політична партія «ТРЕТЯ УКРАЇНСЬКА РЕСПУБЛІКА»; Всеукраїнська партія «Нова Сила»; Політична партія «Трудова Україна»; Політична партія «Всеукраїнський патріотичний союз»; Партія «НАШ

ДІМ УКРАЇНА” (нова назва ПП “Енергія”); Українська партія честі, боротьби з корупцією та організованою злочинністю; Політична партія “Нова демократія”; Громадянська партія “ПОРА”; Політична партія “Україна Соборна”; Партія Труда; Політична партія “Совість України”; Партія “Київська Русь”; Політична партія “САМОВРЯДНА УКРАЇНЬСЬКА ДЕРЖАВА”; Політична партія “Партія захисту прав людини”; Політична партія “ДІТИ ВІЙНИ “НАРОДНА ПАРТІЯ УКРАЇНИ”; Політична партія “Справедлива країна”; Політична партія “Універсальна партія України”, 2 справи залишено без розгляду, а у 1 випадку відмовлено [20]. Розгляд деяких справ триває і до цього часу через їх апеляційне або касаційне оскарження. Так, наприклад, справу щодо анулювання реєстрації політичної партії «Організація Українських Націоналістів» за касаційною скаргою «ОУН» Верховний Суд направив на новий апеляційний розгляд [21].

5 лютого 2024 р. у Верховній Раді України зареєстровано проект Закону №10463, яким пропонується встановити, що у період дії воєнного стану перебіг строку, визначеного ч. 1 ст. 24 Закону України «Про політичні партії в Україні» щодо невисування політичною партією своїх кандидатів по виборах Президента України та виборах народних депутатів України, зупиняється на строк дії такого стану [22], що є потрібним кроком, адже під час дії воєнного стану вибори не проводяться.

Висновки. Ретроспективний аналіз практики заборони політичних партій та анулювання їх реєстрації в цілому вказує на позитивну динаміку розвитку вітчизняного законодавства про політичні партії та їх відповідальність протягом останніх років. Детонатором суттєвих змін та доповнень у профільному законодавстві були події Революції Гідності, російсько-української війни починаючи з лютого 2014 року та, особливо, – після повномасштабного вторгнення РФ на територію України 24 лютого 2022 року. У цей період суттєво розширились та конкретизувались підстави заборони політичних партій, було удосконалено механізм їх реалізації відповідно до концепції «демократії, що здатна себе захистити». Виклики російсько-української війни об’єктивно продемонстрували та переконливо довели, що діяльність будь-яких політичних партій які посягають на територіальну цілісність, безпеку та конституційний лад України, підтримують державу-агресора може і має бути заборонена в судовому порядку. Водночас, вітчизняна судова практика підтвердила відповідний європейський досвід та показала, що рішення про застосування такої конституційно-правової санкції як заборона політичної партії має бути належно обґрунтованим, базуватися на належній доказовій базі, не прийматися поспіхом, відповідати міжнародним стандартам, щоб унеможливити подальше оскарження дій держави у Європейському суді з прав людини тощо.

Список використаних джерел

1. Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки: Закон України від 9 квітня 2015 р. №317-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 26. Ст. 219.
2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо заборони політичних партій: Закон України від 3 травня 2022 р. № 2243-IX. *Сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2243-20#n16>
3. Про заборону пропаганди російського нацистського тоталітарного режиму, збройної агресії Російської Федерації як держави-терориста проти України, символіки воєнного вторгнення російського нацистського тоталітарного режиму в Україну: Закон України від 22 травня 2022 р. № 2265-IX. *Сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2265-20#Text>
4. Про засудження та заборону пропаганди російської імперської політики в Україні і деколонізацію топонімів: Закон України від 21 березня 2023 року № 3005-IX. *Сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3005-20#n84>
5. Про політичні партії в Україні: Закон України від 5 квітня 2001 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 23. Ст.118.
6. Про заборону діяльності політичної партії «Руська Єдність»: Постанова Окружного

адміністративного суду міста Києва від 30.04.2014 р. № 826/4716/14. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/38550801>

7. Про заборону діяльності політичної партії «Руський Блок»: Постанова Окружного адміністративного суду міста Києва від 13.05.2014 р. №826/4717/14. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/38722605>

8. Постанова Окружного адміністративного суду м. Києва від 30 вересня 2015 р. № 826/15406/15. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/51867521>

9. Постанова Окружного адміністративного суду м. Києва від 30 вересня 2015 р. № 826/15405/15. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/51867526>

10. Про заборону діяльності Комуністичної партії України: Постанова Окружного адміністративного суду міста Києва від 16.12.2015 р. № 826/15408/15. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/54392066>

11. Постанова Шостого апеляційного адміністративного суду від 3 травня 2022 р. 826/15408/15. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104242119>

12. Рішення Восьмого апеляційного адміністративного суду по справі № 826/9751/14 пров. № П/857/17/22 від 05.07.2022 р. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105109793>

13. Барабаш Ю., Берченко Г. Чи здатна захистити себе демократія в умовах війни? (на досвіді державного будівництва під час російської агресії). *Право України*. 2023. №1. С.54-75.

14. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 46 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки» від 16 липня 2019 р. № 9-р/2019. *Офіційний вебсайт Конституційного Суду України*. URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/9_p_2019.pdf

15. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України «Щодо призупинення діяльності окремих політичних партій: Указ Президента України від 18 березня 2022 р. № 153/2022 *Сайт Президента України*. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/1532022-41765>

16. Чорненький В. Заборона політичних партій в умовах воєнного стану та її відповідність конституційним та європейським стандартам. *Український часопис конституційного права*. 2023. №1. С. 10-23. URL: <https://www.constjournal.com/wp-content/uploads/issues/2023-1/pdfs/2-vitalii-chornenkyi-zaborona-politychnykh-partii-umovakh-voiennoho-stanu-yii-vidpovidnist-konstytutsiinym.pdf>

17. Рішення Восьмого Апеляційного адміністративного суду від 08.06.2022р. Справа №П/857/12/22. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104694066>

18. Постанова Верховного Суду про апеляційну скаргу Політичної партії «Партія Шарія» на рішення Восьмого апеляційного адміністративного суду від 16 червня 2022 року від 6 вересня 2022 року. Справа №П/857/1/22. *Сайт Верховної Ради України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/vb1_2780-22#Text

19. Рішення Восьмого Апеляційного адміністративного суду від 21 лютого 2023 р. № П/857/1/23. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109286127>

20. ОПОРА: 18 судових позовів Мініюсту щодо анулювання партій вже задоволено, 35 ще розглядаються судами. URL: <https://www.oporaua.org/vybory/opora-18-sudovikh-pozoviv-miniustu-shchodo-anuliuvannia-partii-vzhe-zadovoleno-35-shche-rozgliadaiutsia-sudami-23226>

21. Постанова Верховного Суду від 19 грудня 2023 року. Справа № 640/2933/20. *Єдиний*

державний реєстр судових рішень URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115761389>

22. Про внесення змін до Закону України «Про політичні партії в Україні» (щодо зупинення строку анулювання реєстрації політичної партії за неучасть у виборах на період дії воєнного стану): Проект Закону від 05 лютого 2024 р. №10463. Сайт Верховної Ради України. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/43639>

CONSTITUTIONAL AND LEGAL RESPONSIBILITY OF POLITICAL PARTIES IN THE CONTEXT OF TODAY'S CHALLENGES

Nataliia M. Batanova, PhD in Legal Sciences, Senior Researcher, Department of Interdisciplinary and Comparative Legal Studies, V.M. Koretsky Institute of State and Law of the National Academy of Sciences of Ukraine (Ukraine).

E-mail: batanovanataliya@gmail.com

DOI: 10.32342/2709-6408-2023-2-7-5

Key words: constitutional and legal responsibility, constitutional tort, constitutional and legal sanction, prohibition of a political party, cancellation of registration of a political party, grounds for constitutional and legal responsibility, political party, constitutional order, martial law, concept of militant democracy.

The article examines the actual problems of constitutional and legal responsibility of political parties in the context of today's challenges. The author analyzes the normative grounds for applying such constitutional and legal sanctions as a ban on the formation and activities of a political party or cancellation of a political party's registration in case of unlawful acts. A retrospective analysis of the practice of banning political parties and canceling their registration in Ukraine generally indicates a positive trend in the development of national legislation on political parties and their responsibility in recent years. During this period, the grounds for banning political parties were significantly expanded and specified, and the mechanism for their realization was improved in accordance with the concept of "democracy that can defend itself". The challenges of the Russian-Ukrainian war have objectively demonstrated and convincingly proved that the activities of any political parties that encroach on the territorial integrity, security and constitutional order of Ukraine, support the aggressor state can and should be banned in court. At the same time, the national judicial practice confirmed the relevant European experience and showed that the decision to apply such a constitutional and legal sanction as a ban on a political party must be appropriately justified, based on a proper evidence base, not taken in a hurry, and comply with international standards to prevent further appeals against the state's actions to the European Court of Human Rights, etc.

References

1. The Verkhovna Rada of Ukraine (2015), The law of Ukraine "On the condemnation of the communist and national socialist (Nazi) totalitarian regimes in Ukraine and the prohibition of propaganda of their symbols", *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, vol. 26, st. 219
2. The Verkhovna Rada of Ukraine (2022), The law of Ukraine "On making changes to some legislative acts of Ukraine regarding the ban on political parties", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2243-20#n16>
3. The Verkhovna Rada of Ukraine (2022), The law of Ukraine "On the prohibition of propaganda of the Russian Nazi totalitarian regime, the armed aggression of the Russian Federation as a terrorist state against Ukraine, symbols of the military invasion of the Russian Nazi totalitarian regime in Ukraine", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2265-20#Text>
4. The Verkhovna Rada of Ukraine (2023), The law of Ukraine "About the condemnation and prohibition of propaganda of Russian imperial policy in Ukraine and the decolonization of toponymy",

available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3005-20#n84>

5. The Verkhovna Rada of Ukraine (2001), The law of Ukraine "About political parties in Ukraine", Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, vol. 23, st. 118

6. Unified state register of court decisions. Resolution of the District Administrative Court of the city of Kyiv (2014), "On banning the activities of the political party "Russian Unity", no. 826/4716/14, available at: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/38550801>

7. Unified state register of court decisions. Resolution of the District Administrative Court of the city of Kyiv (2014), "About the ban on the activities of the political party "Russian Bloc", no. 826/4717/14, available at: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/38722605>

8. Unified state register of court decisions. Resolution of the District Administrative Court of the city of Kyiv (2015), no. 826/15406/15, available at: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/51867521>

9. Unified state register of court decisions. Resolution of the District Administrative Court of the city of Kyiv (2015), no. 826/15405/15, available at: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/51867526>

10. Unified state register of court decisions. Resolution of the District Administrative Court of the city of Kyiv (2015), "About the ban on the activities of the Communist Party of Ukraine", no. 826/15408/15, available at: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/54392066>

11. Unified state register of court decisions. Resolution of the Sixth Administrative Court of Appeal (2022), no. 826/15408/15, available at: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104242119>

12. Unified state register of court decisions. Decision of the Eighth Administrative Court of Appeal (2022), no. 826/9751/14, П/857/17/22, available at: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105109793>

13. Barabash, Yu., Berchenko, H. (2023). *Chy zdatna zakhystyty sebe demokratiia v umovakh vijny? (na dosvidi derzhavnoho budivnytstva pid chas rosij's'koi ahresii)* [Is democracy able to protect itself in the conditions of war? (on the experience of state building during the Russian aggression)]. *Pravo Ukrainy* [Law of Ukraine], no. 1, pp. 54-75

14. Official website of the Constitutional Court of Ukraine. The decision of the Constitutional Court of Ukraine in the case based on the constitutional submission of 46 People's Deputies of Ukraine regarding the conformity with the Constitution of Ukraine (constitutionality) of the Law of Ukraine "On the Condemnation of the Communist and National Socialist (Nazi) Totalitarian Regimes in Ukraine and the Prohibition of Propaganda of Their Symbols" (2019), no. 9-p/2019, available at: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/9_p_2019.pdf

15. Website of the President of Ukraine. Decree of the President of Ukraine (2022). About the decision of the National Security and Defense Council of Ukraine "Regarding the suspension of the activities of certain political parties", no. 153/2022, available at: <https://www.president.gov.ua/documents/1532022-41765>

16. Chornenkyi, V. (2023). *Zaborona politychnykh partii v umovakh voiennoho stanu ta yii vidpovidnist konstytutsiinym ta yevropeiskym standartam* [Prohibition of political parties under martial law and its compliance with constitutional and European standards]. *Ukrainskyi chasopys konstytutsiinoho prava* [Ukrainian Journal of Constitutional Law], no. 1, available at: <https://www.constjournal.com/wp-content/uploads/issues/2023-1/pdfs/2-vitalii-chornenkyi-zaborona-politychnykh-partii-umovakh-voiennoho-stanu-yii-vidpovidnist-konstytutsiinym.pdf>

17. Unified state register of court decisions. Decision of the Eighth Administrative Court of Appeal (2022), no. П/857/12/22, available at: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104694066>

18. The Verkhovna Rada of Ukraine (2022). Resolution of the Supreme Court on the appeal of the Political Party "Sharia Party" against the decision of the Eighth Administrative Court of Appeal, no. П/857/1/22, available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/vb1_2780-22#Text

19. Unified state register of court decisions. Decision of the Eighth Administrative Court of Appeal (2023), no. П/857/1/23, available at: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109286127>

20. *OPORA: 18 sudovykh pozoviv Miniustu shchodo anuliuvannia partii vzhe zadovoleno, 35 shche rozghliadaiutsia sudamy* [OPORA: 18 court actions of the Ministry of Justice regarding the annulment of parties have already been satisfied, 35 are still being considered by the courts]. Available

at: <https://www.oporaua.org/vybory/opora-18-sudovikh-pozoviv-miniustu-shchodo-anuliuvannia-partii-vzhe-zadovoleno-35-shche-rozgliadaiutsia-sudami-23226>

21. Unified state register of court decisions. Resolution of the Supreme Court (2023), no. 640/2933/20, available at: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115761389>

22. The Verkhovna Rada of Ukraine (2024). Draft Law. On Amendments to the Law of Ukraine "On Political Parties in Ukraine" (regarding suspension of the term of cancellation of political party registration for non-participation in elections during martial law), no. 10463, available at: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/43639>

УДК 347.965

DOI: 10.32342/2709-6408-2023-2-7-6

М.М. ОЛАШИН,
*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії держави і права
Львівського торговельно-економічного університету
ORCID: 0000-0002-9077-4805*

АДВОКАТУРА ЯК ФОРМА РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНИХ ГАРАНТІЙ ПРАВА НА ПРАВОВУ ДОПОМОГУ В УКРАЇНІ

Конституцією України кожному гарантується право на правову допомогу, включаючи й безоплатну допомогу (ст. 59). Це право впливає зі змісту Основного Закону та є складовою правового статусу особи. Правову демократичну державу передусім характеризує належний рівень захисту прав та свобод людини і громадянина, які знаходяться під її охороною. На сьогодні не існує таких дій в суспільстві, які б не були врегульованими правовими нормами, тому для людей, які не володіють юридичними знаннями, часто важко правильно користуватися власними правами, а у випадку їх порушення - захищати у законний спосіб. Правова держава повинна забезпечити надання необхідної правової допомоги в необхідному обсязі. Саме тому важливо розглядати адвокатуру як один з інститутів забезпечення такої допомоги у механізмі судочинства. Інститут правової допомоги адвокатури відповідно до своєї конституційної природи і соціально-правового змісту перебуває у взаємозв'язку з інститутом судової влади. Конституційне право на правову допомогу (ст. 59 Конституції України) вважається однією з основних конституційних гарантій права на доступ до правосуддя, яке у свою чергу є частиною права на судовий захист (ст. 55 Конституції України). Ефективність останнього значною мірою залежить від рівня правової допомоги, яку надають адвокати.

На адвоката, як і на суд, покладено конституційний обов'язок захищати права, свободи та інтереси громадян людини і громадянина. Тільки тоді, коли між судом та адвокатами встановляться стосунки взаємної поваги, взаєморозуміння їхніх ролей та незалежності один від одного, можна говорити про встановлення істини під час здійснення правосуддя.

Ключові слова: адвокатура, правова допомога, права людини, правова держава.

Постановка проблеми: Конституцією України кожному гарантується право на правову допомогу, включаючи й безоплатну допомогу (ст. 59), це право є об'єктивним, яке впливає зі змісту Основного Закону та є складовою правового статусу особи. При цьому формується складний міжгалузевий інститут, що охоплює норми, які регулюють відносини щодо надання правової допомоги. Ці норми можна класифікувати на:

- 1) загальні (ст. 1, ч. 2 ст. 3, ст. 21, ст. 24 Конституції України);
- 2) спеціальні норми, що визначають основні засади розвитку інституту правової допомоги в чинному законодавстві (ч. 1 ст. 55, ст. 59, ч. 2 ст. 63 Конституції України).

Більшість науковців вважають, що право на правову допомогу в об'єктивному розумінні - це правовий інститут із сукупністю міжнародних, конституційних та галузевих правових норм, що закріплюють право на правову допомогу та його гарантії.

Стан дослідження. Право кожного на правову допомогу гарантується ч. 2 ст. 59 Конституції України. Забезпечення цього права є не лише конституційно-правовим обов'язком нашої держави, а й підтвердженням дотримання Україною міжнародно-правових зобов'язань згідно з нормами Загальної декларації прав людини 1948 р., Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р., Міжнародного пакту про громадянські і політичні права 1966 р. та ін.

Положення ч. 1 ст. 59 Конституції України, відповідно до якої кожен має право на професійну правничу допомогу, варто розуміти як гарантовану державою можливість будь-якої особи, незалежно від характеру її правовідносин з державними органами, органами місцевого самоврядування, об'єднаннями громадян, юридичними особами та фізичними особами, вільно, без неправомірних обмежень отримувати кваліфіковану правову допомогу в необхідних обсягах і формах. Відповідно до ст. 64 Конституції України за жодних обставин не може бути обмежено конституційне право кожного на правову допомогу. Положення про те, що «кожен має право на професійну правничу допомогу» (ч. 1 ст. 59) є нормою прямої дії (ч. 3 ст. 8), навіть якщо відповідним законом це право не передбачено [1]. Очевидно, що ефективного захисту усіх інших прав і свобод людини неможливо досягти без забезпечення права на правову допомогу. У зв'язку з цим варто зазначити, що право на правову допомогу є не лише суб'єктивним правом людини, а й найважливішою гарантією реалізації усіх інших прав та свобод.

Метою статті є дослідження адвокатури як форми реалізації державних гарантій права на правову допомогу в Україні.

Виклад основного матеріалу. Характеризуючи конституційне право на правову допомогу, його необхідно розглядати у таких трьох аспектах:

- як самостійне та комплексне суб'єктивне право, що жодним чином не може бути обмежене;
- як конституційну гарантію та спосіб реалізації та захисту інших, визначених Конституцією України, прав і свобод людини і громадянина;
- як механізмом, що опосередковує відносини і зв'язки між суспільством, державою і громадянином, та функціонує у найважливіших сферах суспільного життя і завдяки якому гарантується надання певних благ.

Також є й інші аспекти права на правову допомогу. Розглянемо детальніше деякі дефініційні проблеми інституту правової допомоги, які стосуються визначень таких понять як «правова допомога» та «право на правову допомогу адвоката» тощо. Як зазначає Т. Вільчик, таке поняття як «юридична допомога» має бути єдиним у дефініції, що відображатиме його суть [2]. Аналізуючи погляди вчених щодо визначення поняття «правова допомога», можна констатувати, що найбільш поширеними з них є:

- 1) правовою допомогою – це будь-яка діяльність або дії, що має юридичне значення і здійснюється суб'єктом, визначеним законом [3];
- 2) правова допомога – це допомога особам у вирішенні проблем відповідно до правових норм [4];
- 3) правова допомога визначається як будь-який вид юридичної послуги, а захист осіб від судового переслідування вважається рівнозначним, як і правова допомога, поняття якого не входить у термін «правова допомога» [5];
- 4) правова допомога – це будь-який вид чи сукупність видів юридичної допомоги [6].

Різні тлумачення терміну «правова допомога» відслідковуються як у міжнародному праві, так і в конституційному праві окремих країн Європи, яке закріпилось в різних поняттях («право на юридичну допомогу», «право на допомогу адвоката», «право мати захисника» тощо). Згідно зі стандартами та нормами ООН, правовою допомогою є надання консультацій з юридичних питань незаможним та бідним особам, юридична допомога, яка здійснюється будь-

яким правомірним способом, а також здійснення адвокатом правових дій, які захищають інтереси клієнта та право отримати правову допомогу в суді [7].

Що стосується Ради Європи, то вона таку допомогу визначає як можливість особи захищати або використовувати власні права у будь-якому суді, право на відшкодування всіх судових витрат, понесені особою, для якої надається така допомога під час захисту своїх прав (судовий збір, гонорар адвоката, відшкодування витрат свідків, витрат на експертизу і витрат на перекладача) [8]. Варто зазначити, що від терміну «правова допомога» відрізняється термін «правова консультація», який передбачає забезпечення для осіб, що знаходяться в економічно несприятливому становищі, можливості для отримання необхідної правової консультації зі всіх питань, які можуть стосуватися їх прав та інтересів [9].

У розумінні Європейського суду з прав людини право, яке розглядається, є передумовою існування і визначальною складовою ширшого за своїм обсягом та значенням права на доступ до суду, яке гарантоване ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. «Суд наголошує на переважному значенні забезпечення належного захисту прав обвинуваченого. Право кожної особи, обвинуваченої у вчиненні кримінального злочину, на ефективний адвокатський захист є одним з атрибутів справедливого судового процесу» (Комюніке Секретаря Суду на рішення у справі Ван Гейсегем проти Бельгії від 21.01.1999 р.) [10]. Отже, виходячи з вищенаведеного можна дійти висновку, що право на правову допомогу за своїм змістом ширше за право на допомогу адвоката у судовому процесі, оскільки воно містить у собі дії, які пов'язані не тільки із захистом чи представництвом особи. Крім того, адвокат може надавати правову допомогу поза межами її реалізації, тобто в адвоката є можливість давати консультації, поради, роз'яснення з питань чинного законодавства та у будь-якій життєвій ситуації.

Якщо ж проаналізувати українське законодавство, можна дійти висновку, що є чітке розмежування понять «захист» та «правова допомога адвоката». Частиною 1 статті 59 Конституції України закріплюється право кожного на професійну правову допомогу. Статтею 132² Основного Закону встановлюється, що для надання такої допомоги в Україні діє адвокатура, також в цій статті зазначається, що виключно адвокатом здійснюється представництво особи в суді та захист від кримінального обвинувачення [12]. У законодавстві України врегульовано реалізацію адвокатом функції захисту та функції представництва, які являють собою окремі види щодо надання правової допомоги. Так, згідно з п. 2 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» правова допомога адвоката (адвокатська діяльність) визначається як «незалежна професійна діяльність адвоката щодо здійснення захисту, представництва та надання інших видів правової допомоги клієнту». До того ж, у цьому законі захист є одним з видів адвокатської діяльності, що полягає в забезпеченні захисту прав, свобод і законних інтересів підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, засудженого, виправданого, особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або вирішується питання про їх застосування у кримінальному провадженні, особи, стосовно якої розглядається питання про видачу іноземній державі (екстрадицію), а також особи, яка притягається до адміністративної відповідальності під час розгляду справи про адміністративне правопорушення (п. 5 ч.1 ст. 1 Закону) [12].

Безсумнівно, адвокатура відіграє важливу роль у забезпеченні права на правову допомогу, оскільки реалізує право на захист від обвинувачення та правову допомогу при вирішенні справ у судах відповідно до Конституції України (ст. 59). Науковець С.В. Гончаренко слушно вказує на те, що здійснення права на захист від обвинувачення і надання правової допомоги є значущою компетенцією діяльності адвокатури, і згідно з Конституцією є важливою, забезпеченою державою гарантією належного рівня професійного захисту, консультування та іншої правової допомоги [13].

Адвокатура діє в рамках певних державних систем і соціальних механізмів і тому має на меті сприяти захисту законних інтересів громадян, особливо законних інтересів свого суспільства та держави. Крім того, вона відіграє провідну роль у встановленні та підтримці верховенства права та захисту прав людини. Оскільки, саме через адвокатуру правова держава реалізує

можливість гарантувати своїм громадянам їхні права і свободи, вони розглядаються як комплексний прояв як державних, так і суспільних інтересів. З одного боку, діяльність адвокатів має конституційно визначений державно-значущий характер, а з іншого боку, адвокати повинні бути максимально незалежними від держави, щоб ефективно захищати громадян та юридичних осіб від адміністративного свавілля. Адвокатура – унікальне правове явище, єдина організація, що виконує функцію держави (публічного права) і не є державним органом [14]. При визначенні статусу адвокатської професії в суспільстві слід звернути увагу на напрям та умови її взаємодії з органами державної влади тому, що, з одного боку, адвокати можуть захищати посадових осіб органів державної влади та органів місцевого самоврядування. З іншого боку, адвокати можуть захищати інтереси громадянського суспільства. Суть адвокатури полягає також у тому, що вона водночас є невід’ємною частиною судової системи, незалежність якої ґрунтується на поділі влади, яка може функціонувати лише за наявності справді незалежної адвокатури. Як слушно зазначає С.В. Прилуцький, професія адвоката має бути надійною опорою для судочинства та судової влади [15]. Держава, як гарант конституційного права на правову допомогу, не може бути байдужою щодо вирішення питання, хто і як надає таку допомогу. При цьому держава може втрутитись у професійну діяльність адвокатів лише в тому випадку, якщо вони порушують чинне законодавство. В інших випадках таке втручання є неприпустимим і тягне за собою юридичну відповідальність. Щодо надання безоплатної правової допомоги, то вважаємо, що це має здійснювати орган самоврядування адвокатури, оскільки цей стан відповідає конституційному призначенню адвокатури – надавати правову допомогу, у тому числі безоплатну, всім кому це потрібно.

Європейська Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод гарантує для малозабезпечених осіб отримання безкоштовної юридичної допомоги (п. 3(с) ст. 6), і дане положення є позитивним правом, тобто таким, де необхідна активна підтримка з боку держави (фінансова, законодавча, організаційна тощо) [16]. Виконуючи ці позитивні зобов’язання, держава, безумовно, повинна мати широке право визначати процедури, методи, обсяг і форму надання безоплатної правової допомоги. Крім того, держава несе відповідальність за якість надання безоплатної правової допомоги і, безсумнівно, має повноваження контролювати штат і професіоналізм юристів, які займаються цією діяльністю. В Україні дане позитивне право найбільш чітко знайшло своє відображення у Законі України «Про безоплатну правову допомогу» від 02.06.2011 № 3460-VI, де закріплює зміст права на безоплатну правову допомогу, порядок його реалізації, підстави та порядок надання безоплатної правової допомоги, а також містить положення про державні гарантії щодо надання даної допомоги. Крім того, у даному Законі містяться норми, що визначають коло суб’єктів, які надають безоплатну допомогу, до яких відносяться і адвокати [17].

З огляду на те, що адвокатура є невід’ємною частиною національної правової системи, вона не може бути повністю самостійною та повністю незалежною, а питання про допустимість державного втручання в адвокатську діяльність, у тому числі у сфері надання безоплатної правової допомоги, залишається дискусійним. Визнання адвокатури як правозахисної діяльності на законодавчому рівні, особливо в Конституції України, дозволяє зробити висновок, що інститут адвокатури можна розглядати як конституційний інститут має на меті не тільки захист прав і свобод людини, а ще й гарантує їх забезпечення. Окрім того, адвокатура повинна виконувати важливу функцію професійно-правового контролю за державною владною системою конституційних прав і свобод людини, як самостійний учасник правозастосовного процесу у механізмі правосуддя. Зазначений аргумент підтверджується міжнародними документами у сфері діяльності адвокатури. Так, Хартія основоположних принципів діяльності європейських адвокатів ССВЕ визначає роль адвоката як важливого та обов’язкового учасника справедливого судового розгляду не лише для обслуговування інтересів та захисту прав клієнта, а й для виконання такої ролі в суспільстві, що відображаються в: «попередженні та запобіганні конфліктам, у забезпеченні вирішення конфліктів, ... у подальшому розвитку закону, а також у захисті свободи, справедливості та верховенства права» [18]. Отже, інститут адвокатури слід

розглядати як конституційну гарантію надання доступу кожній особі до правосуддя та невід'ємну частину механізму його відправлення, а також стаючи тим самим конституційним інститутом, який забезпечує реалізацію та захист конституційних прав людини, та може ефективно контролювати сферу забезпечення конституційних прав і свобод людини та громадянина у виконавчій та законодавчій гілці влади.

Правову демократичну державу передусім характеризує належний рівень захисту прав, свобод та законних інтересів людини та громадянина, які знаходяться під її охороною. На сьогодні не існує таких дій в суспільстві, які б не були врегульованими правовими нормами, тому для людей, які не володіють необхідними юридичними знаннями, часто важко правильно користуватися власними правами, а у випадку їх порушення – захищати у законний спосіб. Правова держава повинна дбати про те, хто може надавати належну та кваліфіковану правову допомогу в необхідному обсязі, і саме тому важливо розглядати адвокатуру як один з інститутів забезпечення такої допомоги у механізмі судочинства.

Інститут правової допомоги адвокатури відповідно до своєї конституційної природи і соціально-правового змісту перебуває у взаємозв'язку з інститутом судової влади. Конституційне право на правову допомогу (ст. 59 Конституції України) по праву вважається однією з основних конституційних гарантій права на доступ до правосуддя, яке в свою чергу є частиною права на судовий захист (ст. 55 Конституції України). Ефективність останнього значною мірою залежить від рівня правової допомоги, яку надають адвокати. Визнання тісного зв'язку адвокатури з судовою системою та того, що надання адвокатами професійної правової допомоги є обов'язковою умовою судового захисту прав і свобод особи, викликає ряд питань щодо їхньої взаємодії. Ці питання можуть носити юридичний характер, а також морально-психологічний. У будь-якому випадку, відповіді на дані запитання можуть бути важливими для функціонування та майбутніх перспектив юридичної професії, а саме адвокатури та судової влади. У зв'язку з цим необхідно дослідити важливість ефективної взаємодії суддів і адвокатів у сфері конституційних прав і свобод людини, а також з'ясувати статус і роль адвокатури як одного із соціально важливих правозахисних інститутів, який також є невід'ємною частиною державного механізму правосуддя.

Якщо розглядати правосуддя як соціальну категорію, то правильно сказати, що це справедливість у дії. І в цьому випадку адвокатура безпосередньо пов'язана з виконанням, захистом прав особи та відновленням справедливості. У цьому контексті професія юриста є невід'ємною частиною правосуддя, оскільки безпосередньо впливає на формування, якості та стандарти судової практики [19].

Міжнародні правові договори, що регулюють права людини та конституції держав Європейського Союзу пов'язують адвокатську допомогу безпосередньо з правом кожної особи на захист в суді. Так, у Висновку № 16 (2013) Консультативної ради європейських суддів про відносини між суддями та адвокатами від 15.11.2013 р. зазначається, що суддівська та адвокатська діяльність під час здійснення судочинства відіграє різну роль, проте внесок представників даних професій є важливим для досягнення законних рішень на усіх стадіях судового процесу згідно з законом (п. 4). Дотримання процесуальних норм і принципів справедливого судочинства є невід'ємним обов'язком при здійсненні професійної діяльності суддями та адвокатами (п. 10). У межах професійного обов'язку захисту прав та інтересів своїх клієнтів адвокати мають відігравати суттєву роль у справедливому здійсненні правосуддя (п. 6). Судді та адвокати мають співпрацювати задля задоволення потреб сторін (п. 17) [20]. Взаємовідносини між суддями та адвокатами можна розглядати з двох аспектів: перший виходить з процесуальних принципів і правил, які безпосередньо впливають на ефективність і якість судочинства; другий – такі стосунки впливають із професійної поведінки суддів та адвокатів, що вимагає взаємної поваги до ролей обох сторін та конструктивного діалогу. У рекомендаціях, які викладені у Висновку № 11 (2008) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету міністрів Ради Європи щодо якості судових рішень, зазначається, що якість судового рішення залежить не тільки від окремого судді, а й від низки перемінних величин,

зовнішніх по відношенню до процесу відправлення правосуддя, таких як якість законодавства, адекватність ресурсів, наданих системі правосуддя, та якість юридичної освіти [21], а також включає і відносини між суддями та адвокатами.

Законодавство більшості країн ЄС по-різному трактує юридичну природу адвокатури та її відносини з судовою владою, але в деяких країнах правову природу професії адвоката та її взаємозв'язок з судовою владою окреслюють доволі чітко та однозначно. Зокрема, у Литві адвокатура являє собою незалежну частину національної правової системи держави (ст. 2 Закону Литовської Республіки «Про адвокатуру» від 18.03.2004 р. із змінами 2013 р.) [22]. Що стосується інституту адвокатури в Латвії, то він є однією із важливих складових частин правосуддя, і всі державні установи повинні враховувати її думку (Закон Латвійської Республіки «Про адвокатуру» від 27.04.1993 р.) [23]. Значну увагу питанню правових положень щодо статусу адвокатів приділено болгарським законодавством, в якому захист адвоката є еквівалентним захисту судді. Крім того, адвокати мають право ініціювати питання щодо дисциплінарного переслідування до тих, хто порушує їх професійні права. Так, у Законі Болгарії «Про адвокатів» від 10.06.2004 р. адвокат користується рівною повагою із суддями і з ним здійснюється така ж взаємодія, що має місце між суддею та юрисдикційними, адміністративними та іншими органами країни (ч. 1 ст. 10) [24]. Таким чином, законодавство низки країн прирівнює статус адвоката до статусу судді з метою забезпечення необхідних умов для реалізації його функцій та завдань.

Отже, адвокатура як правозахисний інститут відіграє важливу роль як у механізмі гарантування конституційного права на захист прав і свобод та створенні необхідних умов щодо реалізації завдань судочинства, та і в конституційно-правовому механізмі забезпечення конституційних прав і свобод людини та громадянина. З огляду на це в законодавстві України необхідно закріпити норми, які б забезпечували рівність адвокатів та суддів у сфері здійснення судочинства

Висновки. За результатами проведеного наукового дослідження можна зробити наступні висновки. Право на правову допомогу є сукупністю національних та міжнародних норм, що гарантують конституційне забезпечення права особи на захист від неправомірного обмеження з боку держави, органів місцевого самоврядування, фізичних та юридичних осіб тощо. Адвокатура як правозахисний інститут виступає одним із гарантів дотримання таких прав і свобод. Поняття «право на правову допомогу» за своїм змістом ширше за «право на допомогу адвоката», оскільки воно охоплює будь-який вид юридичної діяльності, а не зводиться лише до захисту чи представництва особи. У чинному законодавстві України чітко розмежовуються поняття «захист» та «правова допомога адвоката». Представництво, консультування тощо – все це входить у дефініцію «правової допомоги адвоката», тоді як «захист» - це лише один з видів адвокатської діяльності, який включає в себе представництво особи в суді та/або захист її від будь-якого виду обвинувачення. Інститут адвокатури як один із правозахисних інститутів держави поєднує в собі невід'ємний механізм здійснення правосуддя, важливість якого полягає в ефективному функціонуванні судової влади, яка має на меті конституційно контролювати у сфері забезпечення конституційних прав і свобод людини діяльність виконавчої та законодавчої влади. На адвоката, так і на суддю покладено конституційний обов'язок захищати права, свободи та інтереси громадян людини і громадянина. Тільки тоді, коли між суддями та адвокатами встановляться відносини взаємної поваги, взаєморозуміння їхніх ролей та незалежності один від одного, можна говорити про встановлення істинності під час здійснення правосуддя.

Список використаних джерел

1. Конституція України: Закон від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
2. Звід принципів захисту всіх осіб, які піддаються затриманню або ув'язненню в будь-якій формі від 9 груд. 1988 р. № 43/173. URL: http://zakon.rada.gov.ua/cgi_bin/laws/main.cgi?nreg=995_206
3. Вільчик Т.Б. Адвокатура як інститут реалізації права на правову допомогу: порівняльно-

правовий аналіз законодавства країн Європейського Союзу та України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.10. Харків, 2016. – 490 с.

4. Шрамко Ю. Т. Конституційне регулювання інституту безоплатної правової допомоги в країнах СНД та Балтії (порівняльний аналіз). *Віче*. 2009. № 3. С. 41–43.

5. Андрусів В. Г. Співвідношення забезпечення адвокатурою права на захист з наданням правової допомоги. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2006. № 12. – С. 126–131.

6. Стоматіна В. М. Поняття та сутність безоплатної правової допомоги в Україні. *Право і безпека*. 2012. № 3. С. 135–138.

7. Хмелевська Н. В. Розмежування понять «правова допомога» та «юридична допомога» як основа цілісної системи правової допомоги. *Вісник Академії адвокатури України*. 2012. № 3. С. 143–147.

8. Резолюція 78 (8) «Про безоплатну правову допомогу і юридичні консультації» від 02.03.1978. URL: http://www.arbitr.gov.ua/files/pages/pd07072014_3.pdf

9. Банчук О. А. Правова допомога: Зарубіжний досвід та пропозиції для України. Київ: Факт, 2004. 504 с.

10. Хмелевська Н. В. Право на правову допомогу – конституційна гарантія прав і законних інтересів громадян. URL: <http://legalactivity.com.ua/>

11. Практика Європейського Суду з прав людини. Рішення. Коментарі. Київ: Укр. центр прав. студій, 1999.

12. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 05.07.2012 р. № 5076-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text>

13. Гончаренко С. В. Захист як соціальна доктрина. *Вісник Академії адвокатури*. 2012. № 1. С. 5-12.

14. Подоляка А. М. Захист прав і свобод громадян засобами адвокатури. URL: http://www.irbisnbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe

15. Прилуцький С. В. Судова влада в умовах формування громадянського суспільства та правової держави в Україні: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.10. Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ, 2013. – 35 с.

16. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини) від 04.11.1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

17. Про безоплатну правову допомогу: закон України від 02.06.2011 № 3460-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17#n78>

18. Хартія основоположних принципів діяльності європейських адвокатів, прийнято на пленар. сес. CCBE 24 листоп. 2006 р. URL: <http://www.cay.org.ua/ua/104/index.html>

19. Добровичська А. Справедливість у дії. Роль адвокатури у судовій реформі. URL: <https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/spravedlivist-u-diyi-rol-advokaturi-u-sudoviy-reformi.html>

20. Висновок № 16 (2013) Консультативної ради європейських суддів про відносини між суддями та адвокатами від. 15.11.2013. URL: <https://rm.coe.int/>

21. Висновок № 11 (2008) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету Міністрів Ради Європи щодо якості судових рішень. URL: http://court.gov.ua/userfiles/visn_11_2008.pdf

22. Lietuvos Respublikos advokatūros įstatymas. 2004 m. kovo 18 d. Nr. IX-2066 Vilnius. URL: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.229789/asr>

23. Latvijas Republikas Advokatūras likums. URL: <https://likumi.lv/ta/id/59283-latvijas-republikas-advokaturas-likums>

24. Закон та адвокатура: Закон Болгарії від 10 июня 2004 г. [на болг. яз.] URL: <http://econ.bg/>.

ADVOCACY AS A FORM OF IMPLEMENTATION OF STATE LEGAL GUARANTEES ON LEGAL AID IN UKRAINE

Maryna M. Olashyn, PhD in Legal Sciences, Associate Professor of the Department of State and Law Theory, Lviv University of Trade and Economics (Ukraine).

E-mail: olashynm@gmail.com

DOI: 10.32342/2709-6408-2023-2-7-6

Key words: advocacy, legal aid, human rights, constitutional state.

The Constitution of Ukraine guarantees everyone the right to legal assistance, including free assistance (Article 59). This right follows from the content of the Basic Law and is a component of the legal status of a person. A legal democratic state is primarily characterized by an appropriate level of protection of the rights and freedoms of a person and citizen, which are under its protection. Today, there are no such actions in society that would not be regulated by legal norms, so it is often difficult for people who do not have legal knowledge to properly use their rights, and in case of their violation, to protect them in a legal way. The rule of law must ensure the provision of the necessary legal assistance in the necessary amount. That is why it is important to consider advocacy as one of the institutions providing such assistance in the justice system. In accordance with its constitutional nature and socio-legal content, the institution of legal assistance of the bar is in a relationship with the institution of judicial power. The constitutional right to legal aid (Article 59 of the Constitution of Ukraine) is considered one of the main constitutional guarantees of the right to access to justice, which in turn is part of the right to judicial protection (Article 55 of the Constitution of Ukraine). The effectiveness of the latter largely depends on the level of legal assistance provided by lawyers.

The lawyer, as well as the court, is entrusted with the constitutional duty to protect the rights, freedoms and interests of human and citizen citizens. Only when a relationship of mutual respect, mutual understanding of their roles and independence from each other is established between the court and the lawyers, it is possible to talk about establishing the truth in the administration of justice.

References

1. The Constitution of Ukraine (1996). Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (Accessed 12 November 2023).
2. The Verkhovna Rada of Ukraine (1988), The Law of Ukraine “A set of principles for the protection of all persons subjected to detention or imprisonment in any form”, available at: http://zakon.rada.gov.ua/cgi_bin/laws/main.cgi?nreg=995_206 (Accessed 12 November 2023).
3. Vilchuk, T.B. (2016). *Advokatura yak instytut realizatsii prava na pravovu dopomohu: porivnialno-pravovyi analiz zakonodavstva krain Yevropeiskoho Soiuzu ta Ukrainy* Diss. kand. yurid. nauk [Advocacy as an institution for the realization of the right to legal aid: a comparative legal analysis of the legislation of the countries of the European Union and Ukraine. Cand. Legal sci. diss.]. Kharkiv, 490 p.
4. Shramko, Yu.T. (2009). *Konstytutsiine rehuliuвання instytutu bezoplatnoi pravovoi dopomohy v krainakh SND ta Baltii (porivnialnyi analiz)* [Constitutional regulation of the institution of free legal aid in the CIS and Baltic countries (comparative analysis)]. *Viche* [Viche], no. 3. pp. 41-43.
5. Andrusiv, V.H. (2006). *Spivvidnoshennia zabezpechennia advokaturou prava na zakhyst z nadanniam pravovoi dopomohy* [Correlation between the advocacy of the right to protection and the provision of legal aid]. *Biuletyn Ministerstva yustytysii Ukrainy* [Bulletin of the Ministry of Justice of Ukraine], no. 12. pp. 126-131.
6. Stomatina, V.M. (2012). *Poniattia ta sutnist bezoplatnoi pravovoi dopomohy v Ukraini* [Concept and essence of free legal aid in Ukraine]. *Pravo i bezpeka* [Law and security], no. 3. pp. 135-138.
7. Khmelevska, N.V. (2012). *Rozmezhuvannia poniat «pravova dopomoha» ta «iurydychna*

dopomoha“ yak osnova tsilisnoi systemy pravovoi dopomohy [Distinguishing between the concepts of "legal aid" and "legal aid" as the basis of a complete system of legal aid]. *Visnyk Akademii advokatury Ukrainy* [Bulletin of the Academy of Advocacy of Ukraine], no. 3. pp. 143-147.

8. “On free legal assistance and legal consultations” Resolution (1978) 78 (8) Available at: http://www.arbitr.gov.ua/files/pages/pd07072014_3.pdf

9. Banchuk, O.A. (2004). *Pravova dopomoha: Zarubizhnyi dosvid ta propozyitsii dlia Ukrainy* [Legal assistance: Foreign experience and proposals for Ukraine]. Kyiv, Fact, 504 p.

10. Khmelevska, N.V. *Pravo na pravovu dopomohu – konstytutsiina harantiia prav i zakonnykh interesiv hromadian* [The right to legal aid is a constitutional guarantee of the rights and legitimate interests of citizens]. Available at: <http://legalactivity.com.ua/>

11. *Praktyka Yevropeiskoho Sudu z prav liudyny* (1999) [Practice of the European Court of Human Rights]. *Rishennia. Komentari* [Decision. Comments]. Kyiv, Ukr. tsentr prav. studii

12. The Verkhovna Rada of Ukraine (2012), The Law of Ukraine “About advocacy”, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text> (Accessed 12 November 2023).

13. Honcharenko, S.V. (2012). *Zakhyst yak sotsialna doktryna* [Protection as a social doctrine]. *Visnyk Akademii advokatury* [Bulletin of the Academy of Advocacy], no. 1. pp. 5–12.

14. Podoliaka, A.M. *Zakhyst prav i svobod hromadian zasobamy advokatury* [Protection of the rights and freedoms of citizens by means of advocacy], available at: http://www.irbisnbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe

15. Prylutskyi, S.V. (2013) *Sudova vlada v umovakh formuvannia hromadianskoho suspilstva ta pravovoi derzhavy v Ukraini*. Avtoref. Diss. doct. yurid. nauk [Judiciary in the context of the formation of civil society and the rule of law in Ukraine Author’s Dr. Legal sci. diss.]. Kyiv, Taras Shevchenko National University, 35 p.

16. Convention on the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms (with Protocols) (European Convention on Human Rights) (1950), available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (Accessed 12 November 2023).

17. The Verkhovna Rada of Ukraine (2011), The Law of Ukraine “About free legal assistance”, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17#n78> (Accessed 12 November 2023).

18. *Khartiia osnovopolozhnykh pryntsypiv diialnosti yevropeiskyykh advokatyv* (2006) [Charter of fundamental principles of activity of European lawyers], available at: <http://www.cay.org.ua/ua/104/index.html>

19. Dobrochynska, A. *Spravedlyvist u dii. Rol advokatury u sudovii reformi* [Justice in action. The role of advocacy in judicial reform], available at: <https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/spravedlivist-u-diyi-rol-advokaturi-u-sudoviy-reformi.html>

20. *Vysnovok no. 16 (2013) Konsultativnoi rady yevropeiskyykh suddiv pro vidnosyny mizh suddiamy ta advokatamy* [Opinion no. 16 (2013) of the Advisory Council of European Judges on the relationship between judges and lawyers], available at: <https://rm.coe.int/>

21. *Vysnovok no. 11 (2008) Konsultativnoi rady yevropeiskyykh suddiv do uvahy Komitetu Ministriv Rady Yevropy shchodo yakosti sudovykh rishen* [Conclusion no. 11 (2008) of the Advisory Council of European Judges to the attention of the Committee of Ministers of the Council of Europe on the quality of judicial decisions], available at: http://court.gov.ua/userfiles/visn_11_2008.pdf (Accessed 12 November 2023).

22. Lietuvos Respublikos advokatūros įstatymas. 2004 m. kovo 18 d. Nr. IX-2066 Vilnius. Available at: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.229789/asr>

23. Latvijas Republikas Advokatūras likums. Available at: <https://likumi.lv/ta/id/59283-latvijas-republikas-advokaturas-likums>

24. *Zakon ta advokaturata: Zakon Bolharii* (2004) [Law and Bar: Law of Bulgaria], available at: <http://econ.bg/>.

АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС. ФІНАНСОВЕ ПРАВО. ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО

УДК 342

DOI: 10.32342/2709-6408-2023-2-7-7

В.О. АНОХІН,

*кандидат юридичних наук, доцент кафедри права
Університету імені Альфреда Нобеля (м. Дніпро)
ORCID: 0000-0002-7255-0920*

ОСНОВНІ НАПРЯМКИ ПРАВОВОЇ РОБОТИ В ОРГАНАХ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ: НА ПРИКЛАДІ ПОДАТКОВОГО ОРГАНУ

Стаття присвячена дослідженню напрямкам правової роботи в органах державної влади на прикладі органів державної податкової служби. В статті пропонується поділити правову роботу на дві основні складові: робота пов'язана з супроводженням судових справ та робота, що не пов'язана з судовою роботою. В роботі зауважено, що поняття «функція» та «напрямок роботи» є близькими за змістом, але «напрямок роботи» є вузьчим поняттям та входить до складу функції, яка є ширшою за своїм змістом. В результаті аналізу напрямків правової роботи встановлено, що такі напрямки безпосередньо виходять з певних пріоритетних засад, які також пропонуються до уваги. Дослідження практиків та вчених дозволяють стверджувати, що напрямок правової роботи, що пов'язаний із дотриманням законодавства, фактично наділяє юридичні підрозділи контрольно-наглядовою функцією щодо інших структурних підрозділів органів державної влади, оскільки дотриманням законодавства є запорукою зменшення скарг та судових позовів.

В результаті аналізу напрацювань вітчизняних вчених виявлено те, що інформаційний ресурс має впливові значення для правової роботи, її напрямків та оперативного прийняття законних та обґрунтованих рішень, а процес переходу з паперового документообігу на електронний, лише сприяє поліпшенню організації роботи державного органу. Запропонована робота, в контексті напрямків правової роботи, містить визначення та розуміння таких термінів, як: правотворча діяльність; правоохоронна діяльність; правозастосовна діяльність; контрольно-наглядова діяльність; установча діяльність; профілактична діяльність. Аналіз діяльності юридичних підрозділів в органах державної влади дозволяє дійти висновку про те, що розглянуті напрямки роботи стосуються не лише юридичних підрозділів, а й інших структурних підрозділів державного органу.

Ключові слова: правова роботи, юридичні підрозділи, органи державної податкової служби, функції юридичних підрозділів, судові провадження.

Постановка проблеми. Правова робота в органах державної влади характеризується багатоспрямованістю, вертикальним та горизонтальним підпорядкуванням, що в свою чергу обумовлює складність у визначенні пріоритетних напрямків діяльності, оскільки всі вони, одночасно, є вкрай важливими для організації ефективної діяльності того, чи іншого органу державної влади.

Розуміння сутності напрямків правової роботи, дозволяє не лише переносити акценти у пріоритетах, а й контролювати навантаження працівників, виявляти та розвивати їх здібності, становити об'єктивну базу для їх мотивації.

Запропоновані напрямки роботи дозволяють порушити питання та зробити їх предметом дослідження щодо освіти, навичок, здібностей та повноважень осіб, що організують правову роботу в державній установі в цілому.

Стан дослідження. Напрямам правової роботи в органах державної влади приділено чимало уваги з боку вітчизняних та закордонних дослідників, проте виокремлення напрямків, що властиві виключно юридичним підрозділам, або юридичним підрозділам разом з іншими структурними підрозділами формують та підтримують науковий інтерес.

Метою статті є спроби сформувати понятійний апарат та систематизувати напрямки правової роботи в органі державної влади на прикладі податкового органу з огляду на завдання та функції як органу державної влади взагалі та юридичного підрозділу такого органу зокрема.

Виклад основного матеріалу. Ураховуючи особливості діяльності органів податкової служби, слід зазначити, що до основних напрямів діяльності в органах державної податкової служби належить правотворча, правоохоронна, правозастосовна, контрольно-наглядова, установча, профілактична діяльність.

Правотворча діяльність – специфічна державно-владна діяльність уповноважених суб'єктів щодо: а) розроблення нових правових норм, унесення змін до чинних правових норм або скасування чинних правових норм, що не відповідають сучасному стану соціальних відносин, б) санкціонування інших соціальних норм, тобто надання юридичної чинності вже наявним у суспільстві правилам поведінки, в) делегування громадським об'єднанням повноважень безпосередньо видавати нормативний акт для встановлення оптимального варіанта правового регулювання соціальних відносин.

Правоохоронна діяльність пов'язана з державно-владною або службово-управлінською діяльністю уповноважених органів, посадових і службових осіб, зокрема недержавних утворень, за допомогою якої здійснюється захист прав, свобод та законних інтересів людини та громадянина, держави, юридичних, посадових і службових осіб та притягнення винних осіб у їхньому порушенні до відповідальності.

Правозастосовна діяльність – діяльність уповноважених органів або посадових осіб держави, за допомогою якої здійснюється процес застосування норм права до конкретної життєвої ситуації, що передбачає собою видання індивідуального правозастосовного акту, який містить юридично значимі наслідки.

Контрольно-наглядова діяльність – це правова діяльність органів держави, що проявляється в провадженні юридичних дій щодо спостереження та перевірки певними організаційно-правовими засобами відповідності виконання та дотримання підконтрольними суб'єктами правових розпоряджень і припинення правопорушень.

Установча діяльність – спеціальна державно-владна діяльність уповноважених органів держави, їхніх структурних підрозділів, посадових або службових осіб, громадських об'єднань та інших соціальних формувань суб'єктів-організаторів щодо реалізації норм матеріального права, які встановлюють їхні повноваження щодо формування, створення, ліквідації або зміни, припинення функціонування як самих органів держави, так і їхніх структурних підрозділів, а також унесення змін у відносини посадових і службових осіб та інших соціальних формувань. Ця діяльність органів державної податкової служби пов'язана з організаційно-штатною побудовою ОДПС та їхніх структурних підрозділів.

Профілактична діяльність – це така юридична діяльність, що пов'язана з превентивним впливом права на систему суспільних відносин, які складаються в державі. Уважаємо, що робота з обслуговування платників податків має посідати пріоритетне місце в діяльності податкових органів. Однак у роботі податкових органів з платниками податків повинен превалювати саме профілактичний, попереджувальний напрям.

Проте серед юристів-науковців є й інші підходи до визначення основних напрямів роботи ОДПС. Так, ототожнюючи поняття «функції» та «напрями» діяльності, учений-юрист В.І. Полюхович виділяє як основні функції податкових органів «...1) здійснення безпосереднього контролю за додержанням податкового законодавства, правильністю обчислення, повнотою і своєчасністю сплати податків; 2) забезпечення реєстрації та обліку платників податків, інших платежів, правильності обчислення цих податків, платежів; 3) обслуговування платників податків. Виділення саме цих напрямів діяльності як основних зумовлено тим, що їх виконання відноситься до головних завдань податкових органів» [1, с. 13]. Усі інші функції автор зараховує до похідних.

На наш погляд, з такою думкою певною мірою можна не погодитись, оскільки здійснення зазначених та інших функцій ОДПС неможливе без створення інформативної та консультативної забезпеченості правової роботи, удосконалення застосування єдиного підходу до розв'язання типових питань, що виникають у роботі структурних підрозділів органів ДПС, оптимізації ефективного управління правовою роботою в ОДПС. Тому вважаємо за необхідне доповнити основні напрямки діяльності ОДПС, включивши до них правове забезпечення роботи в ОДПС і, як наслідок, інформаційно-аналітичне забезпечення правової роботи ОДПС.

Узагальнюючи результати дослідження щодо розкриття змісту напрямків, форм та функцій юридичної служби ОДПС, ми вважаємо за можливе конкретизувати напрями діяльності юридичної служби, виділивши такі:

1. Представництво. Зазначена функція полягає в безпосередньому представленні інтересів органів виконавчої влади в органах судової влади та в інших державних і недержавних органах. Посадові особи юридичної служби є юристами за фахом, що обумовлює їхню обізнаність із процесуальним законодавством, правами та обов'язками сторін та/або учасників судового процесу під час відправлення судовими установами правосуддя.

2. Експертиза правозастосовної діяльності органів виконавчої влади. Законодавством чітко не визначається, у чому саме полягає експертиза нормативно-правових актів або документів, які встановлюють, змінюють або припиняють статус, права, обов'язки, відповідальність суб'єктів будь-яких правовідносин. Проте, ураховуючи зміст роботи, що виконується фахівцями в галузі права, щодо відповідності документа вимогам законодавства або правомірності застосування тієї чи іншої норми права, більш містко та точно, ніж експертиза, не визначити.

3. Контрольно-аналітична діяльність. Специфіка діяльності будь-якого державного органу, що має «вертикальну» підпорядкованість та підзвітність, обумовлює наявність доручень керівництва вищої ланки за структурою, що, зі свого боку, визначає шляхи виконання доведеного доручення та контроль за виконанням доведених до підлеглих організацій доручень. Аналітична складова полягає у виявленні закономірностей та в дослідженні тенденцій, наслідком чого є прогнозування та визначення «тактичних» заходів для усунення недоліків та визначення шляхів поліпшення організації роботи [2, с. 239].

Ураховуючи особливості сучасного стану та реформування податкової системи й податкового законодавства України, пропонуємо правову роботу за основними її напрямками умовно поділити на такі види: 1) робота, не пов'язана із супроводженням справ у судах та 2) супроводження справ у судах. Такий підхід міг бути дуже слушним для вдосконалення та визначення пріоритетів у розвитку правової роботи в ОДПС [2, с. 240].

Досвід діяльності юридичної служби ОДПС свідчить, що значна частина правової роботи пов'язана саме з несудовою роботою. Важко не погодитися щодо цього з І.І. Лонюком, Г.М. Саміликом, В.Т. Каприцею, які акцентують увагу на роботі, пов'язаній із дотриманням

законодавства, фактично наділяючи контрольно-наглядовою функцією юридичні підрозділи щодо інших структурних підрозділів органів державної податкової служби (далі – ОДПС) [3, с. 8].

Отже, до роботи, не пов'язаної зі справами у судах, можна, зокрема, зарахувати перевірку на відповідність чинному законодавству проєктів документів, які породжують юридичні наслідки, відбір та підготовку кадрів юридичної служби, аналітичну діяльність.

Перевірка на відповідність положень чинному законодавству проєктів документів, які породжують юридичні наслідки (договори, розпорядчі документи, правозастосовні акти), є досить трудомістким та непомітним за результатом напрямком роботи, що не вважається пріоритетним в організації правової роботи багатьох фахових установ. Проте така робота набуває особливого статусу в діяльності установ, пов'язаних із державним управлінням та державним контролем.

Супроводження справ у судах є пріоритетним напрямком організації роботи фахової установи. Результати розгляду справ у судах є домінантним критерієм фахової підготовки та оцінки роботи відповідної фахової установи.

Супроводження справ у судах здебільшого складається з: досудового супроводження, судового провадження, післясудового супроводження (виконавче провадження або інші наслідки розгляду судового спору).

Україна є демократичною державою, у якій діє принцип верховенства права, закріплений у статті 19 Конституції України. І тому наявність спорів за участю держави в особі органів державної податкової служби підтверджує той факт, що громадяни використовують механізми захисту прав та інтересів у випадку, якщо вони вважають, що відбулося порушення їхніх особистих інтересів або прав.

Тенденція зростання кількості справ у судах, де органи виконавчої влади є відповідачами, впливає не лише на імідж державної політики взагалі, а й конкретного державного органу зокрема, при цьому ставить під сумнів професійність та обізнаність у галузі права державних службовців.

Оскільки закономірним є прямий зв'язок між правильним застосуванням норм права всіма працівниками ОДПС та кількістю позовів платників податків, то, на нашу думку, для досягнення відповідно позитивного результату в діяльності юридичної служби необхідним є визнання пріоритетними таких засад:

1. Спрямованість на підвищення досвіду кадрів та формування надійного кадрового резерву. Так, відповідно до п. 1 Положення про порядок стажування в державних органах, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 01.12.1994 р. №804 з метою набуття практичного досвіду, перевірки професійного рівня і ділових якостей працівників, які претендують на посаду державного службовця ОДПС, може проводитись їх стажування у відповідному державному податковому органі. Згідно з п. 8–9 зазначеного Положення особа (не державний службовець), яка після успішного закінчення стажування виявила бажання працювати в цьому державному органі, проходить конкурс відповідно до Положення про порядок проведення конкурсу при прийнятті осіб на роботу до органів державної виконавчої влади. При цьому їй надається перевага над особами, які беруть участь у цьому конкурсі, але не проходили стажування. Державний службовець після успішного закінчення стажування може бути переведений на посаду за рішенням керівника відповідного державного органу без конкурсного відбору. Державний службовець, який пройшов стажування, може бути зарахований до кадрового резерву державного органу [4].

2. Орієнтація на обмін позитивним досвідом та підвищення рівня фахових знань і навичок шляхом проведення різних форм навчання. Головний чинник, який обумовлює «професійність» працівника юридичної служби, – високий рівень знань у галузі конституційного, адміністративного, цивільного та господарського (процесуального та матеріального) права, а також суміжних галузей права. Єдиним джерелом фахових знань є обмін як позитивним, так і негативним досвідом, а також самоосвіта в процесі навчання, тренінгів та семінарів. Звертає на себе увагу той факт, що освітні заходи тривалий час мали системний характер. Найбільш

популярною формою були й залишаються семінари, які проводились відповідно до річних програм. Такі заходи дозволяють обговорювати зміни в податковому законодавстві, ділитись позитивним досвідом судових справ та розглядати інші питання, пов'язані із застосуванням норм податкового законодавства та їхнім порушенням.

3. Зосередження зусиль на досудовому провадженні. Уважаємо, що зміщення акценту на досудове врегулювання спірних питань із метою запобігання звернення громадян до суду має бути пріоритетним напрямком у взаємодії структурних підрозділів із юридичною службою ОДПС.

4. Забезпечення супроводження справ у судах. Судовий розгляд справи за участю органу виконавчої влади або органу контролю є останньою інстанцією у відстоюванні позиції, визначеної таким органом під час виконання покладених та делегованих повноважень, підтвердження правомірності застосування тих чи інших норм чинного законодавства. Головне завдання працівника юридичного підрозділу – забезпечити належне супроводження справ у судах, тобто використати всі передбачені чинним процесуальним законодавством можливості для забезпечення всебічного, об'єктивного та неупередженого розгляду справи в суді з боку суду й переконати в правомірності та обґрунтованості власної позиції.

З огляду на вищевикладене можна дійти висновку, що здійснення правової роботи є запорукою (передумовою) підвищення ефективності діяльності державної установи лише за дотриманням таких умов:

по-перше, основним завданням юридичної служби є організація правової роботи, спрямованої на правильне застосування, неухильне додержання та запобігання невиконанню вимог актів законодавства, інших нормативно-правових документів;

по-друге, для ефективного здійснення правової роботи слід урахувати, що її виконання повинно здійснюватися працівниками, які мають спеціальні професійні знання, тобто юристами, та відповідні владні повноваження;

по-третє, працівники структурних підрозділів ОДПС (зокрема й не юридичної служби), які виконують правову роботу, повинні мати сучасне інформаційно-аналітичне забезпечення для підтримання іміджу державної політики та вдосконалення роботи державного апарату.

Уважаємо, що ефективна діяльність системи ОДПС, як і будь-якої державної установи, неможлива без вищезазначених чинників [2, с. 241].

Як стверджують автори монографії «Організація правової роботи в органах державної податкової служби України: теорія, методологія, практика», правова робота є насамперед організаційною діяльністю [5, с. 81] та використовується в управлінсько-організаційному процесі під час здійснення керівництва діяльністю державною установою.

Крім того, не можна не погодитись із думкою В.Я. Мацюка, одного зі співавторів монографії «Використання інформаційного ресурсу для прийняття управлінського рішення», що на сучасному етапі в органах податкової служби основним носієм інформації є документ. Цей факт визначає їхню структуру, процедури, форми та регламенти, що прямо впливає на інші атрибути юридичної діяльності. І це є проблемним питанням, оскільки ухвалення обґрунтованих рішень для здійснення правової роботи в органах податкової служби ускладнюється внаслідок:

1) недостатності інформації, знань про суть подій, що відбуваються, їхній початок і можливий розвиток (проблема аналізу минулого та можливого розвитку подій);

2) складності та багатофакторності механізму виникнення та розвитку подій, неоднозначності причинно-наслідкових зв'язків;

3) відсутності системного методичного забезпечення, починаючи від постановки завдання до підписання рішення, зокрема, щодо інформаційно-аналітичної підтримки ухвалених рішень;

4) недосконалості управління правотворчою діяльністю, відсутності системи управління, що знижує цінність правових актів, залишає їх unreалізованими, а проблему нерозв'язаною і, як наслідок, призводить до прийняття нових правових актів;

5) недостатньої визначеності правового статусу органів податкової служби, що не дає змоги визначити уніфікований перелік питань, щодо яких керівники цих органів можуть видавати

нормативно-правові, а щодо яких правові акти [6, с. 104].

Щодо юридичної діяльності державної податкової служби, то головним тут є пошук значимої для такої діяльності інформації, чітке визначення її меж і документування з метою ухвалення правильних відповідних рішень чи застосування певних необхідних заходів.

Висновки. На нашу думку, украй важливим є використання таких шляхів подолання недоліків у правовій роботі в ОДПС України:

- запровадження електронного документообігу в органах податкової служби з урахуванням уніфікації форм і стандартів різних електронних документів;
- створення умов для ефективного інформаційно-аналітичного забезпечення правової роботи в ОДПС, аналізу та оброблення даних;
- надання можливості обміну позитивним та негативним досвідом між юридичними службами ОДПС на горизонтальному рівні, пов'язаним із супроводженням справ у судах,
- ухвалення ефективних уніфікованих рішень за певними напрямками роботи в юридичних службах ДПС в Україні.

Список використаних джерел

1. Полюхович В.І. Структура та діяльність державної податкової служби в Україні: організаційно-правовий аспект: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 1999. 21 с.
2. Анохін В.О. Роль правової роботи в ефективності діяльності державної установи. *Науковий вісник Національного університету державної податкової служби України (економіка, право)*. Ірпінь, 2007. №4 (39). С. 237–241.
3. Лонюк І.І., Самілик Г.М., Капіріца В.Т. Організація правового забезпечення діяльності органів ДПС України: курс лекцій. Ірпінь: Академія ДПС України, 2002. 111 с.
4. Про затвердження положення про порядок стажування в державних органах: Постанова Кабінету Міністрів України від 01.12.1994 р. №804. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/804-94-%D0%BF#Text> (дата звернення: 09.11.2023).
5. Організація правової роботи в органах державної податкової служби України: теорія, методологія, практика: монографія. Ірпінь, 2004. 440 с.
6. Мацюк В.Я., Бесчастний В.М., Шамрай В.О., Артеменко О.В. Використання інформаційного ресурсу для прийняття управлінського рішення: монографія. Донецьк, 2006. 208с.

MAIN DIRECTIONS OF LEGAL WORK IN PUBLIC AUTHORITIES: THE EXAMPLE OF THE TAX AUTHORITY

Vadym O. Anokhin, PhD in Legal Sciences, Associate Professor of the Department of Law, Alfred Nobel University (Ukraine).

E-mail: anokhin.v@duan.edu.ua

DOI: 10.32342/2709-6408-2023-2-7-7

Key words: legal work, legal departments, state tax authorities, functions of legal departments, court proceedings.

The article is devoted to the study of the areas of legal work in public authorities on the example of the State Tax Service. The article proposes to divide legal work into two main components: work related to support of court cases and work not related to court work. The author notes that the concepts of "function" and "area of work" are similar in content, but "area of work" is a narrower concept and is part of the function which is broader in content. As a result of the analysis of the areas of legal work, it is established that such areas are directly based on certain priority principles, which are also proposed for consideration. Research by practitioners and scholars suggests that the area of

legal work related to compliance with the law actually gives legal departments a control and supervisory function over other structural units of public authorities, since compliance with the law is the key to reducing complaints and lawsuits.

As a result of the analysis of the developments of national scholars, it is found that the information resource is influential for legal work, its directions and prompt adoption of lawful and reasonable decisions, and the process of transition from paper to electronic document flow only contributes to the improvement of the organization of work of a public authority. The proposed work, in the context of the areas of legal work, contains definitions and understanding of such terms as: lawmaking activity; law enforcement activity; law application activity; control and supervision activity; constituent activity; preventive activity. The analysis of the activities of legal departments in public authorities leads to the conclusion that the areas of work under consideration relate not only to legal departments, but also to other structural units of a public authority.

References

1. Poliukhovych, V.I. (1999). *Struktura ta diialnist derzhavnoi podatkovoi sluzhby v Ukraini: orhanizatsiino-pravovyi aspekt*. Avtoref. diss. kand. yurid. nauk [Structure and activity of the state tax service in Ukraine: organizational and legal aspect. Author's candid. legal sci. diss.]. Kyiv, 21 p.
2. Anokhin, V.O. (2007). *Rol pravovoi roboty v efektyvnosti diialnosti derzhavnoi ustanovy* [The role of legal work in the effectiveness of the state institution]. *Naukovyi visnyk Natsionalnoho universytetu derzhavnoi podatkovoi sluzhby Ukrainy (ekonomika, pravo)* [Scientific bulletin of the National University of the State Tax Service of Ukraine (economics, law)], no. 4 (39), pp. 237–241.
3. Loniuk, I.I., Samilyk, H.M., Kapritsa, V.T. (2002). *Orhanizatsiia pravovoho zabezpechennia diialnosti orhaniv DPS Ukrainy* [Organization of legal support for the activities of the DPS of Ukraine]. Irpin, Academy of the DPS of Ukraine, 111 p.
4. Cabinet of Ministers of Ukraine (1994), "Resolution "On the approval of the regulation on the procedure of internship in state bodies", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/804-94-%D0%BF#Text> (Accessed 09 November 2023).
5. *Orhanizatsiia pravovoi roboty v orhanakh derzhavnoi podatkovoi sluzhby Ukrainy: teoriia, metodolohiia, praktyka* (2004) [Organization of legal work in the bodies of the state tax service of Ukraine: theory, methodology, practice]. Monograph. Irpin, 440 p.
6. Matsiuk, V.Ia., Beschastnyi, V.M., Shamrai, V.O., Artemenko, O.V. (2006). *Vykorystannia informatsiinoho resursu dlia pryiniattia upravlinskoho rishennia* [Use of an information resource to make a management decision]. Monograph. Donetsk, 208 p.

Одержано 12.11.2023.

КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА. СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА. ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА-ДІЯЛЬНІСТЬ

УДК 343.9

DOI: 10.32342/2709-6408-2023-2-7-8

Т.В. НІКОЛАЙЧУК,

*викладач, керівник юридичної клініки кафедри права
Університету імені Альфреда Нобеля (м. Дніпро)
ORCID 0009-0007-1973-3385*

А.В. БІЛА,

*викладач кафедри права Університету імені Альфреда Нобеля (м. Дніпро)
ORCID 0000-0002-8271-8539*

ВПЛИВ НА ПИСЬМО НЕЗВИЧНОГО СТАНУ ОСОБИ, ОБУМОВЛЕНОГО ПСИХІЧНИМИ РОЗЛАДАМИ

Стаття присвячена дослідженню порушень письма та діагностиці незвичного стану пишучої особи, обумовленого психічними розладами. Авторами встановлено, що сучасні криміналістичні джерела приділяють мало уваги даному аспекту проблеми, що висвітлюється. Однак, науковий підхід до її вирішення багато в чому залежить від всебічного аналізу психічних розладів, які слід встановити методологією судового почеркознавства. Було визначено, що письмо є складною психічною діяльністю людини, що включає як пізнавальні, мовленнєві, рухові, так і емоційні процеси. Диференціація станів виконавця рукопису за почерком є складною задачею, особливо у зв'язку з деякою подібністю відображення у рукописах безпосередньо причин, що змінюють навик письма, наприклад, таких як алкогольне сп'яніння, стан сильного хвилювання, стресу, тощо. Було зазначено, що об'єктами даної експертизи є рукописні тексти, короткі записи, підписи, і навіть, цифрові позначення. Залежно від конкретних обставин справи, що розглядається судово-почеркознавчою експертизою може бути встановлений або спростований факт написання тексту конкретною особою, встановлюються способи виконання тих чи інших рукописів, стан конкретної особи в момент виконання рукопису. Проаналізовано при аналізі теоретичних положень коло завдань судово-діагностичної експертизи стосовно письма осіб, які знаходяться у психопатологічному стані. З'ясовано, що вищенаведене є подібними цілями, але значною мірою відрізняється, з медичними діагностичними завданнями щодо встановлення психічних розладів людини, перелічених у міжнародній класифікації хвороб. Зазначено про доцільність звернутися до відомостей психіатрії, щоб усвідомити загальну характеристику психопатологічного стану людини, сформувати чітке уявлення про його різновиди і властиві їм ознаки – симптоми і синдроми. У статті розглянуто розвиток і сучасний ний стан дослідження порушень письма при психічних розладах, розкриваються психофізіологічні основи механізму письма та його психологічні особливості. Також наведено приклади з експертної практики дослідження та експериментально-психологічного дослідження порушень письма хворих на різні психічні розлади.

Ключові слова: почерк, письмо, ознаки почерку, психопатологічний стан, психічні розлади, судово-почеркознавча експертиза, експерт, почеркознавча діагностика.

Постановка проблеми. Наразі сучасний стан судової почеркознавчої експертизи дозволяє вирішувати широке коло питань ідентифікаційного і діагностичного характеру, оскільки, значно розширилися межі наукового знання про закономірності письма та почерку, і про методи їх криміналістичного дослідження.

Письмо є складною психічною діяльністю людини, що включає як пізнавальні, мовленнєві, рухові, так і емоційні процеси. Диференціація станів виконавця рукопису за почерком є складною задачею, особливо у зв'язку з деякою подібністю відображення у рукописах безпосередньо причин, що змінюють навик письма, наприклад, таких як алкогольне сп'яніння, стан сильного хвилювання, стресу, тощо.

Патології письма при психічних розладах присвячено не так багато досліджень. Наявна проблема розглядалась, перш за все, у роботах криміналістів та дослідження проводились і лікарями-неврологами та психіатрами з метою діагностики психічних та неврологічних розладів. Особливе значення мають роботи німецького лікаря А. Ерленмейєра та психіатрів А. Гросса, А. Дьєля, М. Майєра. Дані дослідження були засновані на клінічних спостереженнях та були спрямовані на встановлення особливості письма психічно здорових і хворих осіб з метою діагностики. В подальшому, дослідження вчених, що займались вивчення питання стосовно діагностування психопатологічних станів людини через почерк, на той час були піддані серйозній критиці, які підхід був визнаний псевдонауковими.

На сьогоднішній день, з новими викликами та задачами, що ставлять перед експертами судово-слідчі органи, повертається та набуває поширення необхідність приділити значну увагу даному аспекту проблеми.

Науковий підхід до її вирішення багато в чому залежить від всебічного аналізу психічних розладів, які слід встановити методологією судового почеркознавства. Знання механізмів впливу на письмо різних збиваючих факторів, визначення їх груп, дозволяє не тільки теоретично усвідомити приховані закономірності цього впливу, але і об'єктивно оцінити відображені в рукописі діагностичні ознаки, сформувані діагностичні комплекси для розпізнавання збиваючих причин.

Стан дослідження. Наразі виникнення та розвиток теоретичних засад почеркознавчої діагностики, насамперед, пов'язане з ім'ям видатного вченого Є.Ф. Буринського. У своїй роботі автором було розглянуто та виділені постійні складові, що утворюють «будову» почерку та обумовлені психологічною і фізіологічною природою особистості, а також випадкові, тобто ситуативні, що вказують на вибірккову змінність почерку і носять патологічний характер [1, с. 222-224]. Психіатр Г. Мейєр на основі експериментів аналізує особливості письма у душевнохворих людей [2]. У 60-70-х роках минулого століття вчений-криміналіст В.В. Томілін у своїх роботах детально розглядає зміни почерку при різноманітних захворюваннях та виділяє низьку діагностичних ознак, що відображають зміни почерку взагалі у хворої людини. Окремо ним розглядаються особливості зміни письма при деяких захворюваннях, а саме: захворюваннях головного мозку, нервової системи, психічних захворюваннях та недорозвиненості, загальних інфекціях, ендокринних розладах, вітамінозах, у результаті прийому медикаментів та при ураженні органів зору [3, с.337-347; 4].

У наступних пізніших роботах колективом авторів було визначено предмет не ідентифікаційних досліджень почерку, що експериментально досліджують залежності ознак почерку від впливу таких незвичайних умов, як фізична втома, низька температура навколишнього середовища, незвичайний психофізіологічний стан, фактор часу тощо [5]. Це окрема методика якісно-описового характеру, направлена на вирішення діагностичних задач щодо рукописних текстів з ознаками незвичайності письма.

У 1982 році теоретичні положення судово-почеркознавчих досліджень в плані впливу на почерк різного роду «збиваючих» факторів розглянуті у методиці Г.А. Купріянової, де

виокремлено підзадачі та елементи структури діагностичного процесу, а також запропонована концепція вибіркової змінюваності ознак почерку, що залежить від впливу різних груп «збиваючих факторів» [6]. На основі імовірісно-статистичного аналізу визначено кількісні характеристики ймовірності версій при їх діагностуванні.

Метою статті є аналіз розвитку та сучасного стану судово-почеркознавчої експертизи щодо діагностики незвичного стану особи, обумовленого психічними розладами.

Виклад основного матеріалу. На даний момент величезна кількість судово-почеркознавчих експертиз в Україні призначається не лише у кримінальних, а й у цивільних, адміністративних та господарських справах. Об'єктами даної експертизи є рукописні тексти, короткі записи, підписи, і навіть, цифрові позначення. Залежно від конкретних обставин справи, що розглядається судово-почеркознавчою експертизою може бути встановлений або спростований факт написання тексту конкретною особою, встановлюються способи виконання тих чи інших рукописів, стан конкретної особи в момент виконання рукопису.

Виявлення у рукописного тексту незвичайних умов його виконання, а також наявності у виконавця окремих психопатологічних відхилень провадиться шляхом вирішення експертом діагностичного завдання під час виконання судової експертизи.

Відповідаючи на запитання про наявність у представленому рукописному тексті ознак психопатологічного стану виконавця, експерт-почеркознавець може дати винятково ймовірний висновок.

Криміналістичні джерела приділяють мало уваги даному аспекту проблеми, що висвітлюється. Однак, науковий підхід до її вирішення багато в чому залежить від всебічного аналізу психічних розладів, які слід встановити методологією судового почеркознавства. У цьому доцільно звернутися до відомостей психіатрії, щоб усвідомити загальну характеристику психопатологічного стану людини, сформулювати чітке уявлення про його різновиди і властиві їм ознаки - симптоми і синдроми.

Фахівці різних галузей науки – криміналісти, медики, психологи, лінгвісти та інші – наголошують на наявності кореляції (закономірного зв'язку) між психічним станом людини та особливостями її письма. Ще С. Оттоленгі зазначав, що зображення є винятково тонким знаряддям визначення внутрішнього стану, найменше хвилювання може бути відзначено в почерку, і з його допомогою ми досягнемо тлумачення.

Аналіз діяльності експертних установ дозволяє зазначити, що потреби слідчих та судових органів у сфері виконання судово-діагностичної експертизи досить великі та спрямовані головним чином на інформаційне забезпечення розкриття та розслідування злочинів. Водночас, практичні експерти, наголошуючи на безсумнівності актуальності та значущості вирішення цих питань у сучасних умовах, справедливо вказують на відсутність відповідної ефективної та науково обґрунтованої методики.

Крім того, коло завдань судово-діагностичної експертизи стосовно письма осіб, які знаходяться у психопатологічному стані, є подібними цілями, але значною мірою відрізняється, з медичними діагностичними завданнями щодо встановлення психічних розладів людини, перелічених у міжнародній класифікації хвороб.

Вважається, що за рівнем спільності вони можуть бути диференційовані на чотири основні групи: 1) завдання, пов'язані з встановленням факту наявності або відсутності психопатологічного стану пишучої особи; 2) завдання, пов'язані з встановленням психотичного або непсихотичного рівня психопатологічного стану пишучої особи; 3) завдання, пов'язані із встановленням щодо постійного або тимчасового характеру психопатологічного стану пишучої особи; 4) завдання, пов'язані із встановленням конкретних видів та форм психопатологічних станів пишучої особи.

Експертні завдання першої групи є найбільш загальними. Мета цих досліджень полягає в принциповому вирішенні питань слідчо-судових органів про можливість психопатологічного стану особи, при виконанні досліджуваного рукопису або у перевірці відповідної експертної версії як ймовірної причини незвичайних умов письма. Експертні завдання другої та третьої групи

передбачають попереднє вирішення питання про наявність у суб'єкта психопатологічного стану та спрямовані, відповідно, на діагностування рівня та характеру психічного розладу. Завдання четвертої групи найбільш представлені, оскільки спрямовані на діагностування конкретних і значущих у криміналістичному відношенні різновидів та форм психопатологічних станів особи.

Хотілось би відзначити, що доцільно розрізняти поняття об'єктів судово-діагностичної експертизи почерку осіб, які перебувають у психопатологічному стані, у широкому та вузькому значенні.

Загальноприйнятим вважається, що рішення будь-якої експертної задачі починається з початкового аналізу вихідних даних, які зазвичай містяться в матеріалах справи: в постанові слідчого або ухвалі суду. До них поряд з досліджуванним об'єктом і зразками почерку (у ситуації, коли вони є) включаються різні відомості про передбачуваного виконавця - перенесені або можливі психічні та соматичні захворювання, вік, професія тощо. Крім того, велике значення мають обставини справи.

Для всебічного та об'єктивного дослідження експерту доцільно не обмежуватися зазначеними даними, а проявити цілком доречну та законну ініціативу з метою отримання додаткових відомостей з актів чи висновків лікарських установ, показань різних фігурантів кримінальної чи цивільної справи (свідків, підозрюваних, обвинувачених та ін.), інших джерел. При цьому повинні враховуватися лише самі факти, а не їхня оцінка, яка, наприклад, дається родичами обвинуваченого або потерпілого. Важливо пам'ятати, що ця інформація аналізується експертом тільки в межах його спеціальних знань і призначена для висунення версій, пов'язаних із виконанням конкретних наукових досліджень.

Таким чином, у широкому розумінні об'єктом судово-діагностичної експертизи письма осіб, які перебувають у психопатологічному стані, є матеріали кримінальної чи цивільної справи, у тому числі відомості, отримані слідчо-судовими органами на запит експерта, що надсилаються на судово-діагностичну експертизу почерку осіб, які перебувають у психопатологічному стані та пов'язані з її предметом

У вузькому сенсі, об'єктами судово-діагностичної експертизи письма осіб, які перебувають у психопатологічному стані, є конкретні письмово-мовні та почеркові реалізації – рукописи, а також виражена в них система діагностичних та інших властивостей письма. Згідно з традиційним підходом у судовому почеркознавстві, рукописи відносяться до безпосередніх об'єктів дослідження, а криміналістичні властивості письма, що в них відобразилися, - до спеціальних безпосередніх об'єктів.

Наразі, існує ряд методик та методичних рекомендацій щодо проведення експертного дослідження та діагностики осіб, які перебувають у стані алкогольного сп'яніння, осіб у старечому віці, а також з різними захворюваннями опорно-рухового апарату. Основна вимога до якості зразків - їх максимальна сумісність з документами, що досліджуються. Ці рекомендації можна поширити і дослідження рукописних текстів, виконаних у психопатологічному стані.

Особливістю досліджень судово-діагностичної експертизи письма осіб, які перебувають у психопатологічному стані є і те, що якщо експертом у результаті вивчення матеріалів справи та медичної документації отримано відомості про наявність у передбачуваного виконавця захворювання, що порушує рухові функції, йому необхідно з'ясувати давність захворювання, діагноз, стадію хвороби, її перебіг, характер та результати лікування, стан хворого в момент можливого підписання досліджуваного документа, дату та причину смерті, а в окремих випадках – результати патологоанатомічного розтину. Ці дані експерт може отримати шляхом вивчення висновку лікувального закладу. Якщо ж експерт не може самостійно оцінити будь-які симптоми, характер та результати лікування, йому слід звернутися за консультацією до лікаря відповідного профілю. Медичні дані можна використовувати всіх рівнях експертного дослідження.

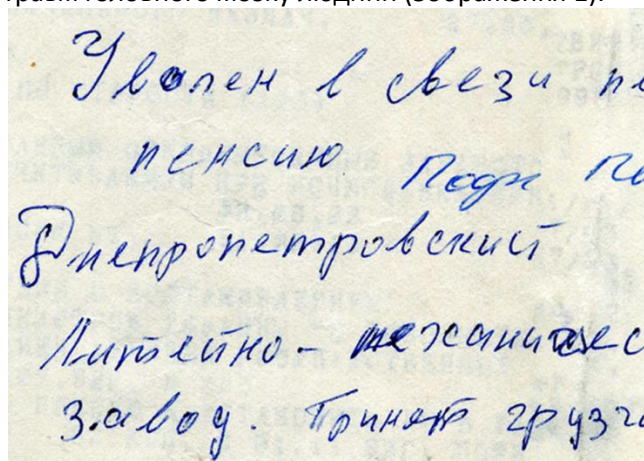
Психопатологічні синдроми - це клінічний вираз різних видів психічної патології, які включають психічні захворювання психотичного (психози) та непсихотичного (неврози, прикордонні) типів, короточасні реакції та стійкі психопатологічні стани.

Слід зазначити, що далеко не всі стани та синдроми відбиваються в почерку людини.

Вченими встановлено, що за навичку письма відповідає переважно тім'яна і потилична області мозку. У зв'язку з цим ураження тім'яної та потиличної частини мозку (травматичні, за допомогою інсультів та крововиливів тощо) можуть позначитися на навичці письма у людини.

Необхідно звернути увагу, що ці ознаки знаходять своє вираження у почерку, тоді як деякі синдроми, які виділяють психіатри та медики, не обов'язково даватимуть чітку картину незвичайного стану написання (особливо психопатологічного стану). Медиками виділяється цілий ряд синдромів, які можна класифікувати з різних підстав. Основними психопатологічними синдромами є: астенічний; афективний синдром; група депресивних синдромів, куди включають анестетичні депресії, масковані депресії, наркоманічні та сексуальні розлади, психопатоподібні варіанти депресії, тривожні депресії, складні депресії з маренням та інші; маніакальні синдроми; невротичні синдроми; фобічний та obsесивні синдроми; синдроми деперсоналізації; синдром дереалізації; група істеричних синдромів; галюцинаторно-маячні синдроми та різні інші синдроми та стану.

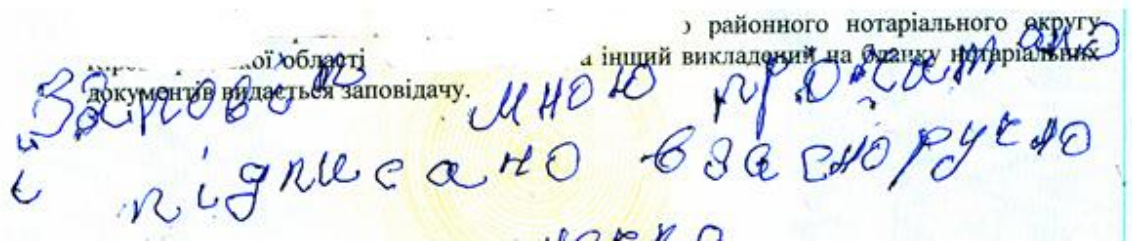
З точністю неможливо говорити, що кожен із цих проявів обов'язково знайде своє відображення в письмово-руховій навичці людини. Але, як приклад прояву можна навести, персеверації (повторення одних і тих же рухів або їх елементів, в даному випадку літери «о», «м» як наслідок кортикальних травм головного мозку людини (Зображення 1).

Уважен в сьези м
пенсую. Поди по
Днепропетровский
Литерно - метастазис
Завоу. Точнее 2р43г

Зображення 1

Ще приклад, на зображенні 2 представлено вплив, ураження потиличної області у хворого на інфаркт головного мозку людини, на його письмово-руховий навик.

районного нотаріального округу
і інший викладений на бланку нотаріальних
документів видається заповідачу.
Завоу. Точнее 2р43г
підписано в завірює

Зображення 2

Висновки. Внаслідок вищевикладеного, можна зробити наступний висновок, у цілому, нині встановлення факту виконання рукописного тексту у психопатологічному стані передбачає наявність двох рівнів дослідження. На першому рівні має місце лише гіпотетичне дослідження, яке орієнтує наближення до вирішення основного завдання експертизи. Його суть полягає в тому, що експерт, пройшовши всі етапи і стадії, становить загальне уявлення про клас, род, підклас, вид, підвид і групу поставленого йому завдання, ступені його складності та можливості рішення на основі наукових досягнень. В результаті він оцінює проблемну ситуацію, висуває експертні версії та планує подальший хід дослідження. Другий рівень експертизи характеризується

поступовим поглибленням до вивчення попередніх відомостей, отриманих на першому рівні.

При цьому вирішення проміжних завдань, впритул підводить до вирішення основного – діагностичного завдання, пов'язаного із встановленням факту, рівня, характеру, виду та форми психопатологічного стану особи, яка писала за ознаками листа. Завершується дослідження оцінкою всіх отриманих даних та формуванням відповідних висновків.

Список використаних джерел

1. Ніколайчук Т.В. Основні фактори, що змінюють почерк. *Криміналістика та судова експертиза*. 2013. Вип. 58 (2). С. 224.
2. Meyer G. 1925. Die wissenschaftlichen Grundlagen der Graphologie, Jena: Gustav Fischer Verlag. 154 p.
3. Ніколайчук Т.В., Біла А.В., Забуга А.В., Ус Д.О., Здор В.М. Особливості судово-почеркознавчої експертизи підписів, виконаних особами різного віку під впливом збиваючих факторів. *Криміналістика і судова експертиза: міжвідом. наук.-метод. зб. Київський НДІ судових експертиз*. Київ: Видавництво Ліра-К, 2023. Вип. 68. 804 с.
4. Методика почеркознавчого дослідження рукописних записів, виконаних особами в стані алкогольного сп'яніння, реєстраційний код 1.1.61, розроблена КНДІСЕ Міністерства юстиції України, 2017.
5. Методика почеркознавчого дослідження підписів, виконаних особами похилого та старечого віку, розроблена ДніпроНДІСЕ., 2022.
6. Методичні рекомендації вирішення судово-почеркознавчих діагностичних задач. Методика. Реєстраційний код 1.1.27.2009.

INFLUENCE ON WRITING OF UNUSUAL CONDITION OF PERSON CAUSED BY MENTAL DISORDERS

Tatiana V. Nikolaychuk, Lecturer of the Department of Law, Head of the Legal Clinic of the Department of Law, Alfred Nobel University (Ukraine).

E-mail: nikolaychuk.t@duan.edu.ua

Alona V. Bila, Lecturer of the Department of Law, Alfred Nobel University (Ukraine).

E-mail: bila.a@duan.edu.ua

DOI: 10.32342/2709-6408-2023-2-7-8

Key words: handwriting, writing, signs of handwriting, psychopathological condition, mental disorders, forensic handwriting expertise, expert, handwriting diagnosis, forensic research.

The article is devoted to the study of writing disorders and the diagnosis of the unusual state of the writer caused by mental disorders.

The authors found that modern forensic sources pay little attention to this aspect of the problem being highlighted. However, the scientific approach to its solution largely depends on a comprehensive analysis of mental disorders, which should be established by the methodology of forensic handwriting. It was determined that writing is a complex mental activity of a person, which includes both cognitive, speech, motor, and emotional processes. Differentiating the states of the executor of the manuscript by handwriting is a difficult task, especially in connection with some similarity of the reflection in the manuscripts directly of the reasons that change the skill of writing, for example, such as alcohol intoxication, a state of great excitement, stress, etc. It was stated that the objects of handwriting expertise are handwritten texts, short notes, signatures, and even digital markings. Depending on the specific circumstances of the case under consideration by the forensic handwriting examination, the fact of the writing of the text by a specific person can be established or refuted, the methods of execution of certain manuscripts, the state of a particular person at the time of execution of the manuscript are established. The range of tasks of forensic expertise regarding the

writing of persons who are in a psychopathological state are similar, but largely different, to the medical diagnostic tasks of establishing mental disorders of a person listed in the international classification of diseases. It is indicated that it is appropriate to refer to the information of psychiatry in order to understand the general characteristics of the psychopathological state of a person, to form a clear idea about its varieties and their characteristic signs - symptoms and syndromes.

The article examines the development and current state of research on writing disorders in mental disorders, reveals the psychophysiological foundations of the writing mechanism and its psychological features. Examples of expert research practice and experimental-psychological research of writing disorders in patients with various mental disorders are also given.

References

1. Nikolaychuk, T.V. (2013). *Osnovni faktory, shcho zminyuyut' pocherk* [The main factors that change handwriting]. *Kryminalistyka ta sudova ekspertyza* [Forensics and forensic examination], vol. 58, issue 2, 224 p.
2. Meyer G. (1925). *Die wissenschaftlichen Grundlagen der Graphologie*, Jena: Gustav Fischer Verlag. 154 p.
3. Nikolaychuk, T.V., Bila, A.V., Zabuga, A.V., Us, D.O., Zdor, V.M. (2023). *Osoblyvosti sudovo-pocherkoznavchoyi ekspertyzy pidpysiv, vykonanykh osobamy riznoho viku pid vplyvom zbyvayuchykh faktoriv* [Peculiarities of forensic handwriting examination of signatures made by persons of different ages under the influence of confounding factors]. *Kryminalistyka i sudova ekspertyza: mizhvidom. nauk.-metod. zb.* [Forensics and forensics: interdisciplinary, science and method zb], vol. 68, 804 p. Kyiv, Lira-K Publishing House.
4. Methodology of handwriting research of handwritten notes made by persons in a state of alcohol intoxication, registration code 1.1.61, developed by KNDISE of the Ministry of Justice of Ukraine, 2017 (in Ukrainian).
5. Methodology of handwriting research of signatures made by elderly and senile persons, developed by DniproNDISE, 2022 (in Ukrainian).
6. Methodical recommendations for solving forensic and handwriting diagnostic problems. Method. Registration code 1.1.27.2009, 2009 (in Ukrainian).

Одержано 25.10.2023.

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

УДК 341.7

DOI: 10.32342/2709-6408-2023-2-7-9

Ю.С. ПАЛЄЄВА,

старший викладач кафедри права Університету імені Альфреда Нобеля (м. Дніпро)
ORCID: 0000-0001-8284-1425

Т.А. ТОДОРОШКО,

старший викладач кафедри права Університету імені Альфреда Нобеля (м. Дніпро)
ORCID: 0000-0002-1890-8119

ЦИФРОВА ДИПЛОМАТІЯ – СТРАТЕГІЧНИЙ НАПРЯМ ПУБЛІЧНОЇ ДИПЛОМАТІЇ

Статтю присвячено аналізу запровадження цифрової дипломатії, як стратегічного напрямку публічної дипломатії, що передбачає використання цифрових технологій і платформ, а також взаємодію з ними для захисту національних інтересів країни. Зазначається, що сучасне суспільство зазнає масштабних змін завдяки розвитку інформаційних технологій, а здатність адекватно та ефективно реагувати на зміни визначає майбутнє процвітання країни. Наголошується, що використання у сфері публічної дипломатії інформаційних технологій стає сучасним трендом. Зарубіжні вчені констатують настання «ери цифрової зовнішньої політики». У сучасний науковий обіг введено поняття «цифрова дипломатія» або «електронна дипломатія», що визначається як використання Інтернету для нових інформаційних комунікаційних технологій для досягнення дипломатичних цілей». Акцентовано увагу на те, що новітні тенденції в розвитку публічної дипломатії України визначені в Стратегії публічної дипломатії Міністерства закордонних справ України на 2021-2025 роки. Зазначено, що враховуючи євроінтеграційний курс зовнішньої політики України, а також набуття Україною статусу офіційного кандидата на вступ до Європейського Союзу, важливими для нашої країни є тісна координація і співпраця у сфері публічної дипломатії з інституціями Європейського Союзу та вивчення методологічних підходів до побудови системи цифрової дипломатії у ЄС. Мова йде про важливі документи, які приймаються в ЄС: «Цифрова дипломатія ЄС», «Висновки Ради щодо посилення цифрової дипломатії ЄС у складних геополітичних умовах». У статті зазначено, що Рада має на меті створити комплексний та скоординований підхід до цифрової дипломатії ЄС для захисту прав людини, демократичних принципів і стратегічної автономії ЄС у цифровій сфері. У висновках підкреслюється необхідність більш сильної, більш стратегічної, узгодженої та ефективної політики та дій ЄС у глобальних цифрових справах.

Ключові слова: зовнішня політика, інформаційні технології, публічна дипломатія, тенденції розвитку, цифрова дипломатія.

Постановка проблеми. Міністерства закордонних справ стикаються з величезними змінами, спричиненими цифровізацією. Здатність адекватно та ефективно реагувати на ці зміни визначає майбутнє процвітання країни.

Стан дослідження. Питання публічної дипломатії привертала увагу наступних українських дослідників: Бурейко Н., Процюк М., Терещук В., Трофименко М.

Виклад основного матеріалу. Останніми роками стає зрозумілим, що сучасне суспільство зазнає масштабних змін завдяки розвитку інформаційних технологій. Виникають і стають звичними нові форми спілкування, навчання, роботи. Не залишилась осторонь і публічна дипломатія, яка визначається як комплекс заходів, за допомогою яких використовуються конкретні комунікаційні канали для формування та просування іміджу країни у світі.

Посилення державної політики просування інтересів України у світі, розвиток культурної дипломатії, формування вільного інформаційного простору, доступність інформації, формування інформаційної складової частини зовнішньої політики України, взаємодія із громадянським суспільством, лобювання українського питання у світі – є пріоритетними завданнями публічної дипломатії [1, с. 66-67].

Наприклад, в США публічна дипломатія сприяє встановленню зв'язків між американським народом і рештою світу, нагадуючи різним групам населення про те, що вони мають спільні інтереси і цінності. Високий рівень розвитку США в сфері ІТ дає можливість формувати, імплементувати та посилювати політичну, економічну, фінансову, технічну переваги, впливати на міжнародну громадськість та нав'язувати своє бачення ситуації. Віртуальна дипломатія США стала важливою альтернативою традиційному функціонуванню системи дипломатичної діяльності сучасної держави. Отже ІТ є тим інструментом, який допоможе урядам досягти своїх зовнішньополітичних цілей [2, с.142].

Не можна не погодитися з твердженням, що роль Інтернету та його здатність впливати на іноземну аудиторію різко зростають. Це зумовлює серйозну трансформацію у рамках публічної дипломатії [3, с.125].

Використання у сфері публічної дипломатії інформаційних технологій стає сучасним трендом. Зарубіжні вчені констатують настання «ери цифрової зовнішньої політики», як зовнішньої політики для четвертої промислової революції [4]. У сучасний науковий обіг введено поняття «цифрова дипломатія» або «дигіпломатія» або «електронна дипломатія», що визначається як використання Інтернету для нових інформаційних комунікаційних технологій для досягнення дипломатичних цілей» [5]. З цим напряду пов'язані останні тенденції в дипломатичній освіті, а саме підготувати покоління дипломатичних лідерів для роботи в дипломатичному середовищі ХХІ століття, яке буде мати фундаментом знання та практичні навички у сфері цифрової дипломатії [6].

У своїй попередній статті, що була опублікована в журналі «Вісник Університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Право»» № 2(5) від 2022 року на тему «Дипломатична присутність України у світі в реаліях сьогодення в контексті цифровізації», автори зауважили, що сьогодні, навіть в умовах війни, Україна стає лідером упровадження найсучасніших і найсміливіших новацій серед яких ініціатива цифрового встановлення дипломатичних відносин, що є підтвердженням лідерства України в сфері сучасних технологій [7].

Дмитро Кулеба зазначає, що функцією публічної дипломатії є встановлення діалогу «держава-людина» з урахуванням різноманіття національної та глобальної аудиторії, а також сприяння міжособистісним контактам «людина-людина», що особливо актуально в епоху широкого використання цифрових інструментів та соціальних мереж. Цифрова дипломатія є напрямом публічної дипломатії, що передбачає використання цифрових технологій і платформ, а також взаємодію з ними для захисту національних інтересів країни. Новітні тенденції в розвитку публічної дипломатії України визначені у «Стратегії публічної дипломатії Міністерства закордонних справ України на 2021 - 2025 роки». Цифрова дипломатія розглядається як «напрямок публічної дипломатії, що передбачає використання цифрових технологій і платформ, а також

взаємодію з ними для захисту національних інтересів країни. Професійне і систематичне використання можливостей соціальних мереж і цифрових платформ дозволяє налагодити пряму комунікацію з громадянами іноземних країн з метою формування у них позитивного сприйняття України» [8].

Варто зазначити, що позитивний імідж та національний бренд України дають змогу показати країну більш привабливою і цікавою для іноземної аудиторії для того, щоб схилити думки мільйонів на власний бік.

Враховуючи євроінтеграційний курс зовнішньої політики України, а також набуття Україною у червні 2022 року статусу офіційного кандидата на вступ до ЄС, принципово важливими для нашої країни є тісна координація і співпраця у сфері публічної дипломатії з інституціями Європейського Союзу та вивчення методологічних підходів до побудови системи цифрової дипломатії у ЄС.

В цьому контексті увагу слід приділити документу Ради ЄС «Цифрова дипломатія ЄС» [9], в якому схвалено висновки щодо цифрової дипломатії ЄС та сформульований більш узгоджений європейський підхід до викликів, пов'язаних з новими цифровими технологіями». Документ був прийнятий на засіданні Ради 18 липня 2022 року [10] і доповнив Висновки Ради щодо цифрової дипломатії від 17 листопада 2020 року [11] та матеріали Першої дискусії у Раді закордонних справ щодо зовнішнього та геополітичного впливу нових цифрових технологій [12]. Рада пропонує зробити цифрову дипломатію ключовим компонентом і невід'ємною частиною зовнішньої діяльності ЄС. При цьому передбачена тісна координація з іншими зовнішніми політиками щодо кіберзагроз та протидії гібридним загрозам. Серед спеціальних заходів передбачається відкриття офісу в США, спрямованого на посилення цифрової дипломатії ЄС.

Для побудови співпраці України з ЄС у сфері цифрової дипломатії важливе значення має положення про те, що зовнішня політика ЄС щодо цифрових, кібернетичних і гібридних загроз, включаючи маніпулювання іноземною інформацією та втручання має бути повністю узгодженою на взаємодоповнювану. Консолідація прогресу, досягнутого в ЄС, амбітне прагнення зміцнити свій технологічний і цифровий суверенітет відповідно до Версальської декларації [13] та висновків Європейської ради і Ради ЄС, вимагає подальших рішучих кроків у напрямку більш помітної, впливової та скоординованої цифрової дипломатії з використанням всіх відповідних інструментів ЄС.

У червні 2023 року затверджені «Висновки Ради щодо посилення цифрової дипломатії ЄС у складних геополітичних умовах» [14]. Рада має на меті створити комплексний та скоординований підхід до цифрової дипломатії ЄС для захисту прав людини, демократичних принципів і стратегічної автономії ЄС у цифровій сфері. У висновках підкреслюється необхідність більш сильної, більш стратегічної, узгодженої та ефективної політики та дій ЄС у глобальних цифрових справах. Встановлюються пріоритетні дії на основі прогресу, досягнутого в реалізації висновків Ради 2023 року щодо Цифрової дипломатії ЄС. Серед інших дій зазначається включення цифрової дипломатії в Global Gateway [15], «пропозицію» ЄС щодо формування безпечного та надійного глобального зв'язку. Зазначимо, що Global Gateway – це нова європейська стратегія для розвитку безпечних зв'язків, у тому числі, в цифровому секторі, яка була запущена в 2021 році Європейською комісією і Верховним представником ЄС. За його допомогою ЄС зміцнює зв'язки між Європою та світом і допомагає країнам партнерам подолати цифровий розрив і подальшу інтеграцію в глобальну цифрову екосистему.

Висновки. Сьогодні в світі відбуваються масштабні зміни. Тому традиційна дипломатія поступається новаціям. Одним із таких напрямів є цифрова дипломатія. Практика цифрової дипломатії залучає нових акторів на дипломатичне ігрове поле, серед яких індустрія інформаційних технологій, громадянське суспільство. З'являються нові місця проведення дипломатичної практики. Женева відіграє особливо важливу роль: від телекомунікацій (ITU) до стандартизації (ISO, IEC). З'явилися нові майданчики навколо швидкозростаючої індустрії технологій: район затоки Сан-Франциско, Шеньчжень, «Кремнієва саванна» поблизу столиці Кенії Найробі [4, с.16]. Наголошується, що для участі в цифровій зовнішній політиці потрібна

реорганізація Міністерств закордонних справ. Необхідне також індивідуальне навчання та розвиток потенціалу врахувати ці зміни. Отже, в сучасних реаліях цифрова зовнішня політика потрібна країнам для забезпечення їх майбутнього процвітання.

Список використаних джерел

1. Децик О.П. Стратегічне проектування розвитку сфери публічної дипломатії в Україні. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Державне управління*. 2020. Том 31 (70). №2. С. 66-73.
2. Павлова Т.С., Шамраєва В.М. Інструменти публічної дипломатії США. *Науковий журнал «Політик»*. 2017. Випуск 6. С.142-146.
3. Павлюх М.В., Кушней С.Р. Публічна дипломатія як тренд у сучасних політичних відносинах: процес трансформації. *Політичне життя*. 2022. №4. С. 122-127.
4. Kurbalija J., Höne K. The Era of Digital Foreign policy: Comprehensive Approaches to Digitalisation. URL: <https://www.diplomacy.edu/resource/the-era-of-digital-foreign-policy-comprehensive-approaches-to-digitalisation/>
5. Digital diplomacy. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Digital_diplomacy
6. Global Diplomatic Forum. Digital Public Diplomacy - Digital Diplomacy Course. URL: https://www.gdforum.org/digital-diplomacy?gclid=CjwKCAiAmZGrBhAnEiwAo9qHiZPWC-c9JdhzsM-hNvYjIpru-nFsxG4h1zapDI6goTfzKLKEly7_RxoCupEQAvD_BwE
7. Биков О.М., Палеева Ю.С. Дипломатична присутність України у світі в реаліях сьогодення в контексті цифровізації. *Вісник Університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Право»*. 2022. № 2 (5). С.62-68.
8. Стратегії публічної дипломатії Міністерства закордонних справ України на 2021-2025 роки. URL: <https://mfa.gov.ua/storage/app/sites/1/%D0%A1%D1%82%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%B3%D1%96%D1%97/public-diplomacy-strategy.pdf>
9. EU digital diplomacy: Council agrees a more concerted European approach to the challenges posed by new digital technologies. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2022/07/18/eu-digital-diplomacy-council-agrees-a-more-concerted-european-approach-to-the-challenges-posed-by-new-digital-technology>
10. EU Digital Diplomacy: Council Conclusions, Foreign Affairs Council, 18 July 2022. URL: <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-11406-2022-INIT/en/pdf>
11. Council Conclusions on Digital Diplomacy. Brussels, 17 November 2020 (OR. en). URL: <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-12804-2020-INIT/en/pdf>
12. Foreign Affairs Council, 12 July 2021. Geopolitics of new digital technologies. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/meetings/fac/2021/07/12/>
13. Версальська декларація (березень 2022 р.). Європейський Союз підтримуватиме українське прагнення до членства, зазначається, що Україна належить до Європи. URL: <https://www.consilium.europa.eu/media/54773/20220311-versailles-declaration-en.pdf>
14. Council conclusions on EU Digital Diplomacy – Council conclusions approved by the Council at its meeting on 26 June 2023. URL: <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-11088-2023-INIT/en/pdf>
15. Global Gateway. URL: https://international-partnerships.ec.europa.eu/policies/global-gateway/global-gateway-overview_en#what-is-global-gateway

DIGITAL DIPLOMACY IS A STRATEGIC DIRECTION OF PUBLIC DIPLOMACY

Yuliia S. Palieieva, Senior Lecturer, Department of Law, Alfred Nobel University (Ukraine).

E-mail: iupalieieva@duan.edu.ua

Tetiana A. Todoroshko, Senior Lecturer, Department of Law, Alfred Nobel University (Ukraine).

E-mail: ttodoroshko@duan.edu.ua

DOI: 10.32342/2709-6408-2023-2-7-9

Key words: *foreign policy, information technologies, public diplomacy, development trends, digital diplomacy.*

The article is devoted to the analysis of the introduction of digital diplomacy. This is a strategic direction of public diplomacy. It involves the use of digital technologies and platforms. To protect the country's national interests. It is noted that modern society is undergoing large-scale changes due to the development of information technologies. The ability to effectively respond to changes determines the future prosperity of the country. The author notes that the use of information technologies in the field of public diplomacy is becoming a modern trend. Foreign scientists state that the "era of digital foreign policy" has arrived. The concept of "digital diplomacy" or "electronic diplomacy" has been introduced into modern scientific circulation. It is defined as the use of the Internet for new information and communication technologies to achieve diplomatic goals.

Attention is focused on the fact that the latest trends in the development of public diplomacy of Ukraine are defined in the Public Diplomacy Strategy of the Ministry of Foreign Affairs of Ukraine for 2021-2025. Due to the integration course of Ukraine's foreign policy, as well as Ukraine's acquisition of the status of an official candidate for accession to the European Union, close coordination and cooperation in the field of public diplomacy with the institutions of the European Union are important for our country. And the study of methodological approaches to building a system of digital diplomacy in the EU. We are talking about important documents adopted by the EU: "EU Digital Diplomacy", "Council Conclusions on Strengthening EU Digital Diplomacy in Complex Geopolitical Conditions". The article states that the Council aims to create a comprehensive and coordinated approach to EU digital diplomacy to protect human rights, democratic principles and the EU's strategic autonomy in the digital sphere. The conclusions highlight the need for stronger, more strategic, coherent and effective EU policies and actions in global digital affairs.

References

1. Detsyk, O.P. (2020). *Stratehichne proektuvannia rozvytku sfery publichnoi dyplomatii v Ukraini* [Strategic planning of the development of the sphere of public diplomacy in Ukraine]. *Vcheni zapysky TNU imeni V.I. Vernadskoho. Seriya: Derzhavne upravlinnia* [Academic notes of TNU named after V.I. Vernadskyi. Series: Public administration], vol. 31 (70), no. 2, pp. 66-73.
2. Pavlova, T.S., Shamraieva, V.M. (2017). *Instrumenty publichnoi dyplomatii SShA* [Tools of US public diplomacy]. *Naukovyi zhurnal «Politikus»* [Scientific magazine "Politicus"], issue 6, pp.142-146.
3. Pavliukh, M.V., Kushnei, S.R. (2022). *Publichna dyplomatiia yak trend u suchasnykh politychnykh vidnosynakh: protses transformatsii* [Public diplomacy as a trend in modern political relations: the process of transformation]. *Politychne zhyttia* [Political life], no. 4, pp. 122-127.
4. Kurbalija J., Höne K. The Era of Digital Foreign policy: Comprehensive Approaches to Digitalisation, available at: <https://www.diplomacy.edu/resource/the-era-of-digital-foreign-policy-comprehensive-approaches-to-digitalisation/>
5. Digital diplomacy, available at: https://en.wikipedia.org/wiki/Digital_diplomacy
6. Global Diplomatic Forum. Digital Public Diplomacy - Digital Diplomacy Course, available at: https://www.gdforum.org/digital-diplomacy?gclid=CjwKCAiAmZGrBhAnEiwAo9qHiZPWC-c9JdhzsM-hNvYJlpru-nFsxG4h1zapDI6goTfzKLKEly7_RxoCupEQAvD_BwE
7. Bykov, O.M., Palieieva, Yu.S. (2022). *Dyplomatychna prysutnist Ukrainy u sviti v realiiakh sohodennia v konteksti tsyfrovizatsii* [Diplomatic presence of Ukraine in the world in today's realities in the context of digitalization]. *Visnyk Universytetu imeni Alfreda Nobelia. Seriya «Pravo»* [Bulletin of Alfred Nobel University. "Law" series], no. 2 (5), pp.62-68.
8. *Stratehii publichnoi dyplomatii Ministerstva zakordonnykh sprav Ukrainy na 2021-2025 roky* [Public diplomacy strategies of the Ministry of Foreign Affairs of Ukraine for 2021-2025], available at: <https://mfa.gov.ua/storage/app/sites/1/%D0%A1%D1%82%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%B3%D1%96%D1%97/public-diplomacy-strategy.pdf>

-
9. EU digital diplomacy: Council agrees a more concerted European approach to the challenges posed by new digital technologies, available at: <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2022/07/18/eu-digital-diplomacy-council-agrees-a-more-concerted-european-approach-to-the-challenges-posed-by-new-digital-technologi>
 10. EU Digital Diplomacy: Council Conclusions, Foreign Affairs Council, 18 July 2022, available at: <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-11406-2022-INIT/en/pdf>
 11. Council Conclusions on Digital Diplomacy. Brussels, 17 November 2020 (OR. en), available at: <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-12804-2020-INIT/en/pdf>
 12. Foreign Affairs Council, 12 July 2021. Geopolitics of new digital technologies. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/meetings/fac/2021/07/12/>
 13. *Pryiniata u berezni 2022 r. Zghidno z Versalskoiu deklaratsiieiu, Yevropeyskyi Soiuz pidtrymuvatyme ukrainske prahnennia do chlenstva, zaznachaietsia, shcho Ukraina nalezhyt do Yevropy* [Adopted in March 2022. According to the Versailles Declaration, the European Union will support Ukraine's aspiration for membership, it is noted that Ukraine belongs to Europe], available at: <https://www.consilium.europa.eu/media/54773/20220311-versailles-declaration-en.pdf>
 14. Council conclusions on EU Digital Diplomacy - Council conclusions approved by the Council at its meeting on 26 June 2023. URL: <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-11088-2023-INIT/en/pdf>
 15. Global Gateway, available at: https://international-partnerships.ec.europa.eu/policies/global-gateway/global-gateway-overview_en#what-is-global-gateway

Одержано 23.11.2023.

НАШІ АВТОРИ

АНОХІН Вадим Олександрович, кандидат юридичних наук, доцент кафедри права Університету імені Альфреда Нобеля (м. Дніпро).

БАЙМУРАТОВ Михайло Олександрович, доктор юридичних наук, професор, професор кафедри політичних наук і права Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К.Д. Ушинського, Заслужений діяч науки і техніки України, академік Української академії наук (м. Одеса).

БАТАНОВ Олександр Васильович, доктор юридичних наук, професор, провідний науковий співробітник відділу конституційного права та місцевого самоврядування Інституту держави і права імені В.М. Корецького НАН України (м. Київ).

БАТАНОВА Наталія Миколаївна, кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник відділу міжгалузевих та порівняльно правових досліджень Інституту держави і права імені В.М. Корецького НАН України (м. Київ).

БІЛА Альона Валеріївна, викладач кафедри права Університету імені Альфреда Нобеля (м. Дніпро).

БОЧАРОВА Наталія Василівна, доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри права Університету імені Альфреда Нобеля (м. Дніпро).

КУНЕНКО Ірина Сергіївна, кандидат юридичних наук, доцент (м. Київ).

НІКОЛАЙЧУК Тетяна Василівна, викладач, керівник юридичної клініки кафедри права, Університету імені Альфреда Нобеля (м. Дніпро).

ОЛАШИН Марина Миколаївна, кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри теорії держави і права Львівського торговельно-економічного університету (м. Львів).

ОЖЕРЕЛЬЄВ Володимир Петрович, аспірант кафедри філософії Національного університету «Одеська юридична академія» (м. Одеса).

ПАЛЄЄВА Юлія Сергіївна, старший викладач кафедри права Університету імені Альфреда Нобеля (м. Дніпро).

ТОДОРОШКО Тетяна Андріївна, старший викладач кафедри права Університету імені Альфреда Нобеля (м. Дніпро).

OUR AUTHORS

Vadym O. Anokhin, PhD in Legal Sciences, Associate Professor of the Department of Law, Alfred Nobel University (Dnipro).

Mykhaylo O. Baymuratov, Doctor of Legal Sciences, Full Professor, Professor of the Department of Political Science and Law, South Ukrainian National Pedagogical University named after K.D. Ushynsky, Honored Worker of Science and Technology of Ukraine, Academician of the Ukrainian Academy of Sciences (Odesa).

Oleksandr V. Batanov, Doctor of Legal Sciences, Full Professor, Leading Researcher of the Department of Constitutional Law and Local Self-Government of the V.M. Koretsky Institute of State and Law of the National Academy of Sciences of Ukraine (Kyiv).

Nataliia M. Batanova, PhD in Legal Sciences, Senior Researcher, Department of Interdisciplinary and Comparative Legal Studies, V.M. Koretsky Institute of State and Law of the National Academy of Sciences of Ukraine (Kyiv).

Alona V. Bila, Lecturer, Department of Law, Alfred Nobel University (Dnipro).

Natalia V. Bocharova, Doctor of Legal Sciences, Associate Professor, Professor of the Department of Law, Alfred Nobel University (Dnipro).

Iryna S. Kunenko, PhD in Legal Sciences, Associate Professor (Kyiv).

Tatiana V. Nikolaychuk, Lecturer of the Department of Law, Head of the Legal Clinic of the Department of Law, Alfred Nobel University (Dnipro).

Maryna M. Olashyn, PhD in Legal Sciences, Associate Professor of the Department of State and Law Theory, Lviv University of Trade and Economics (Lviv).

Volodymyr P. Ozhereliev, graduate student of the Department of Philosophy, National University "Odessa Law Academy" (Odesa).

Yuliia S. Palieieva, Senior Lecturer of the Department of Law, Alfred Nobel University (Dnipro).

Tetiana A. Todoroshko, Senior lecturer of the Department of Law, Alfred Nobel University (Dnipro).

ДЛЯ НОТАТОК